

Δάσκαλοι στον τοίχο της Καισαριανής, Πρωτομαγιά του 1944.

«...Ν' ανθίσει γέλιο στις ματιές, να λάμψει ο κόσμος όλος...»

του Παναγιώτη Δ. Σάμιου, δασκάλου

Αντί προλόγου....

Η Πρωτομαγιά του 1944 δεν είναι απλώς άλλη μια μαύρη σελίδα στην ιστορία της Κατοχής. Είναι μια μέρα που η ανθρώπινη αξιοπρέπεια και η πίστη σε ιδανικά νίκησε την ωμή βία των κατακτητών, είναι μια πληγή ανοιχτή, μια μνήμη και μια κραυγή που ταξιδεύει στον χρόνο. Στο Σκοπευτήριο της Καισαριανής, διακόσιοι κομμουνιστές, πολιτικοί κρατούμενοι, κυνηγημένοι ήδη από τον Μεσοπόλεμο, φυλακισμένοι και εξόριστοι γιατί αμφισβήτησαν την κοινωνική και πολιτική τάξη της εποχής τους στάθηκαν όρθιοι, όμορφοι, χαμογελαστοί και υπερήφανοι μπροστά στα γερμανικά πολυβόλα. Δεν δικάστηκαν και δεν απολογήθηκαν ποτέ για κάποια πράξη που διέπραξαν. Οδηγήθηκαν στον θάνατο γιατί δεν αρνήθηκαν τις ιδέες τους. Τους εκτέλεσαν γιατί παρέμεναν πιστοί στα ιδανικά, τις ιδέες και τα όνειρά τους για έναν κόσμο πιο δίκαιο.

Η εκτέλεση των 200 αποτελεί ένα από τα πιο κατάφωρα και χαρακτηριστικά εγκλήματα πολέμου της ναζιστικής θηριωδίας. Δεν επρόκειτο για «αντίποινα» με την έννοια της στρατιωτικής αναγκαιότητας, αλλά για μια προσχεδιασμένη πράξη οργανωμένης, μαζικής τρομοκρατίας, μια συνειδητή επίδειξη δύναμης απέναντι σε έναν λαό που αντιστεκόταν. Οι ναζί δεν τιμωρούσαν· εκφόβιζαν. Δεν απέδιδαν δικαιοσύνη· επιχειρούσαν να συντρίψουν κάθε έννοια αντίστασης και αξιοπρέπειας. Οι κατακτητές επιδίωξαν να σπείρουν τον φόβο. Δεν τα κατάφεραν. Αντί για φόβο έσπειραν αγώνα, αντίσταση και μνήμη.

Όμως η αλήθεια δεν μπορεί να μείνει μισή. Οι διακόσιοι της Καισαριανής δεν συνελήφθησαν από τους Γερμανούς. Παραδόθηκαν σε αυτούς. Το αστικό κράτος και το καθεστώς της Δικτατορίας του Μεταξά είχε ήδη επιτελέσει το έργο της καταστολής: είχε φακελώσει, συλλάβει, βασανίσει, φυλακίσει και εξορίσει αυτούς τους ανθρώπους ως εσωτερικούς εχθρούς. Με την είσοδο των Γερμανών και την αποχώρηση της Κυβέρνησης στη Μέση Ανατολή το καθεστώς της δικτατορίας δεν δίστασε να τους παραδώσει στους Γερμανούς και Ιταλούς κατακτητές. Οι δωσίλογες, κατοχικές ελληνικές αρχές, συνεχίζοντας αυτή τη γραμμή, συνέχισαν να τους κρατούν έγκλειστους και τελικά να τους παραδώσουν για εκτέλεση στους Γερμανούς. Χωρίς αυτή τη διοικητική και πολιτική συνέχεια, χωρίς αυτή τη συνειδητή επιλογή συνεργασίας, η μαζική εκτέλεση δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί με αυτόν τον τρόπο. Η Καισαριανή είναι, επομένως, όχι μόνο τόπος ναζιστικού εγκλήματος, αλλά και τόπος όπου αποκαλύπτονται οι ευθύνες των ελληνικών αρχών, της εγχώριας καταστολής και συνενοχής.

Ανάμεσα στους εκτελεσμένους βρίσκονταν και δάσκαλοι. Άνθρωποι της γνώσης, της σκέψης, της παιδείας. Άνθρωποι που είχαν επιλέξει να υπηρετήσουν το φτωχό λαό μας, να καλλιεργήσουν την κριτική σκέψη, να μορφώσουν τις επόμενες γενιές. Άνθρωποι που αγωνίζονταν να μορφώνουν και να εμπνέουν, να ανοίγουν δρόμους αντί να τους κλείνουν. Δεν ήταν απλώς πολιτικοί αντίπαλοι ενός καθεστώτος· ήταν φορείς ιδεών που θεωρήθηκαν επικίνδυνες. Αν κάτι καθιστά το έγκλημα ακόμη βαρύτερο, είναι το γεγονός ότι στράφηκε ενάντια σε ανθρώπους που δεν σιώπησαν και δεν λύγισαν ποτέ. Η εκτέλεσή τους δεν ήταν μόνο φυσική εξόντωση· η εκτέλεσή τους ήταν και μια απόπειρα να σιγήσει η ίδια η δυνατότητα των ανθρώπων να σκέφτονται, να αμφισβητούν, να ονειρεύονται και να διεκδικούν.

Η εργασία αυτή επιχειρεί να αναδείξει κυρίως αυτούς τους ανθρώπους: τους εκτελεσμένους δασκάλους της Καισαριανής. Όχι μόνο ως θύματα μιας εκτέλεσης, αλλά ως ενεργά υποκείμενα της ιστορίας — με ζωή, δράση, λόγο και επιλογές. Η εργασία αυτή δεν περιορίζεται στη μνήμη του θανάτου τους. Επιδιώκει να ανασύρει τη ζωή τους: τη δράση τους, τις αξίες τους, το αποτύπωμά τους μέσα στην κοινωνία. Γιατί η πραγματική ήττα δεν βρίσκεται στον θάνατο, αλλά στη λήθη. Και αυτοί οι άνθρωποι δεν ανήκουν στη λήθη. Ανήκουν στην ιστορία των αγώνων για ελευθερία, ισότητα, κοινωνική δικαιοσύνη και αξιοπρέπεια. Η μνήμη τους δεν μπορεί να είναι ουδέτερη. Είναι θέση. Είναι κρίση. Είναι ευθύνη. Η Καισαριανή δεν είναι παρελθόν. Είναι ένα διαρκές ερώτημα:

Σε ποια πλευρά της ιστορίας επιλέγουμε να αγωνιζόμαστε;

A. Ο δρόμος του Γολγοθά.

*«Αλίμονο, αν χάσουμε και τη μνήμη μας
πώς θα μπορέσουμε να ξαναονειρευτούμε;»
Χρόνης Μίσσιος*

1. Οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες στον Μεσοπόλεμο που οδήγησαν στην ανάπτυξη του αντικομμουνισμού.

- Η Μεγάλη Ιδέα είχε καταστραφεί και στην Ελλάδα είχαν έρθει πάνω από ένα εκατομμύριο πρόσφυγες που ζούσαν σε δύσκολες συνθήκες. Στα αστικά κέντρα στοιβάζονταν σε άθλιες παραγκουπόλεις, στα περίχωρα, χωρίς νερό, ρεύμα και συνθήκες υγιεινής. Αποτελούσαν ένα φτηνό εργατικό δυναμικό για τα εργοστάσια ή επιβίωναν κάνοντας δουλειές του ποδαριού. Στην ύπαιθρο εγκαταστάθηκαν σε άγονες, βαλτώδεις, ακαλλιέργητες περιοχές, πύκνωσαν τον ελληνικό πληθυσμό στη Μακεδονία. Οι άνθρωποι αυτοί εύκολα μπορούσαν να στελεχώσουν το εργατικό και κομμουνιστικό κίνημα. Επιπλέον ο καταποντισμός της Μεγάλης Ιδέας δημιούργησε ιδεολογικό και πολιτικό κενό. Η αστική τάξη αναζητούσε μια νέα συσπειρωτική ιδεολογία. Ο αντικομμουνισμός βόλευε να γίνει γρανάτζι της κυρίαρχης ιδεολογίας του αστισμού.

- Το διεθνές κλίμα ευνοούσε την ανάπτυξη του αντικομμουνισμού. Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος εκτός από τις καταστροφές και τον θάνατο είχε φέρει μαζί του την φτώχεια και την εξαθλίωση. Οι ηττημένοι γρήγορα θα επιχειρούσαν να εκδικηθούν. Ο ευρωπαϊκός μεσοπολεμικός φασισμός γοήτευε τις μάζες και απλωνόταν απειλητικός σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Η ΕΣΣΔ με τα κατορθώματά της υποσχόταν στους προλετάριους μια άλλη κοινωνία με ισότητα και κοινωνική δικαιοσύνη. Τα ευρωπαϊκά κομμουνιστικά κόμματα ήταν μικρά αλλά δραστήρια. Έπρεπε με κάθε τρόπο να απομονωθούν και να διαλυθούν. Ο αντισοβιετισμός έγινε κύριο χαρακτηριστικό των φασιστικών και ναζιστικών κομμάτων και μεσουρανούσε. Ακόμα και ο Πάπας Πίος XI είχε αφορίσει και είχε κηρύξει διεθνή εκστρατεία κατά της ΕΣΣΔ. Ήταν λοιπόν «φυσικό» να έχουμε κομμουνιστικό κίνδυνο και στην Ελλάδα. **1.**

- Στην Ελλάδα μετά το 1922 η εκβιομηχάνιση σημείωσε αλματώδη πρόοδο και συνοδεύτηκε από αντίστοιχη ανάπτυξη του συνδικαλισμού. Η εργατική τάξη είχε πυκνώσει και δυναμώσει. Τα μεροκάματα ήταν μικρά, οι συνθήκες εργασίας δύσκολες ανθυγιεινές με πολύωρα ωράρια. Οι οικονομικές, συνδικαλιστικές διεκδικήσεις (ωράριο, κοινωνική ασφάλιση, πρόνοια κλπ) και η οργάνωση του αγώνα ήταν επιτακτική ανάγκη. Η ίδια κατάσταση επικρατούσε και στην ύπαιθρο. Οι μικροκαλλιεργητές δυσκολεύονταν να ζήσουν, η φυματίωση και η ελonoσία θέριζαν ολόκληρα χωριά, η σταφίδα και ο καπνός έμεναν απούλητα. Οι αγροτικές και εργατικές κινητοποιήσεις γίνονταν μαχητικές, πολλές φορές επενέβαινε η αστυνομία και ο στρατός με δεκάδες νεκρούς εργάτες και αγρότες. **2.** Το ελληνικό κράτος θα έπρεπε να βοηθήσει τον ανερχόμενο ελληνικό καπιταλισμό με κατάλληλα νομοθετήματα τα οποία θα διευκόλυναν την επέκταση της βιομηχανικής, εμπορικής ανάπτυξης και ταυτόχρονα θα περιόριζαν και θα κατέστειλαν τις εργατικές – αγροτικές διεκδικήσεις.

- Η παγκόσμια καπιταλιστική κρίση 1929 - 1933 φαινόταν από παντού ότι έρχεται. Υπήρχαν οι κοινωνικές-οικονομικές συνθήκες και ορατός κίνδυνος να ξεσπάσει μια επαναστατική κρίση σ' ολόκληρο τον καπιταλιστικό κόσμο που δε θα άφηνε ανέγγιχτη την Ελλάδα. Το αστικό καθεστώς έπρεπε να θωρακιστεί νομικά ώστε να αποτραπεί κάθε κοινωνική αναταραχή και διεκδίκηση.

- Τέλος στον πολιτικό τομέα οι διαμάχες μεταξύ βενιζελικών και βασιλικών δεν είχαν κοπάσει. Κόμματα και στρατιωτικές φατρίες μάχονταν λυσσαλέα για εξουσία λίγων μηνών ή και ημερών. Οι κυβερνητικές αλλαγές συχνές με πάνω από 20 Κυβερνήσεις μεταξύ 1923–1936, δέκα τουλάχιστον στρατιωτικά κινήματα, τρία πραξικοπήματα και δύο δικτατορίες. Όλες αυτές οι αλλαγές και οι συνεχείς μετακινήσεις έφθειραν τη δημοκρατία και το χειρότερο αδυνατούσαν να επιλύσουν τα προβλήματα της κοινωνίας.

-
1. Κούνδουρος Ρούσσο, Η ασφάλεια του καθεστώτος, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1978, σελ. 70-73 και 81-83.
 2. Στοιχεία για μαχητικές κινητοποιήσεις εργατών-αγροτών δεσ: ό., π., σελ. 73.

2. Το νομοθετικό πλαίσιο του αντικομμουνισμού.

Α) Το «Ιδιώνυμο».

Ο Βενιζέλος το 1928 σε προεκλογική ομιλία του στη Θεσ/νίκη ανήγγειλε: «Πάσα απόπειρα διαταράξεως ή βιαίας ανατροπής του αστικού καθεστώτος, του οποίου στερεά θεμέλια είναι η πατρίς, η οικογένεια, η ιδιοκτησία θα εύρη αντιμέτωπον την πυγμήν του Κράτους.... Είμεθα αποφασισμένοι να εξοπλίσωμεν το κράτος και τας αρχάς του διά τας αναγκαίας νομοθεσίας, όπως καταστή δυνατή η αποτελεσματική κοινωνική άμυνα κατά των απροκάλυπτων ανατρεπικών ενεργειών των εχθρών του κοινωνικού καθεστώτος». **3.**

Πραγματικά στις 22 Δεκεμβρίου 1928, τέσσερις μήνες μετά τον εκλογικό του θρίαμβο, ο Βενιζέλος συνεπής στην προεκλογική του υπόσχεση, έφερε στη Βουλή ένα νομοσχέδιο με τον τίτλο: «Περί μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών». Εμπνευστής του ήταν ο Υπουργός Εσωτερικών, Κωνσταντίνος Ζαβιτσάνος, ένας συντηρητικός πολιτικός, με λαμπρή καριέρα αργότερα στη δικτατορία Μεταξά. **4.**

Το νομοσχέδιο εισήχθη προς συζήτηση στο Κοινοβούλιο στις 3 Απριλίου 1929. Στην εναρκτήρια ομιλία του, ο Βενιζέλος φανέρωσε τις προθέσεις του: «Το νομοσχέδιον δεν επιδιώκει να διώξη τον κομμουνισμόν ως ιδέαν, αλλά τη Γ' Διεθνή και τας μπολσεβικικάς αρχάς αυτής, αίτινες απέχουν πολύ του ιδεώδους κομμουνισμού. Το νομοσχέδιον επιδιώκει τη δίωξιν των οπαδών της Γ' Διεθνούς. Δε δυνάμεθα να διώξωμεν τον κομμουνισμόν, διότι και ο Χριστός υπήρξε κήρυξ της ιδέας αυτής. Ο Χριστός διεκήρυξε πρώτος τον κομμουνισμόν, αλλά από την υψηλήν ιδεολογίαν του κομμουνισμού μέχρι των ανατρεπτικών ενεργειών των ανθρώπων της Μόσχας, υπάρχει διαφορά».

Κομμουνιστές βουλευτές δεν υπήρχαν και διαφωνίες με το νομοσχέδιο διατύπωσε η αριστερή πτέρυγα των Φιλελευθέρων (Αλ. Παπαναστασίου, Γ. Καφαντάρης κ.α). Ο Αλ. Παπαναστασίου ως έσχατο όριο υποχώρησης πρότεινε να διώκονται και οι φασίστες με το «ιδιώνυμο», αλλά ο Βενιζέλος απέρριψε την πρότασή του. Το νομοσχέδιο ψηφίστηκε τελικά στις 18 Ιουλίου από τη συντριπτική πλειοψηφία της Βουλής **5.** Από τις 25 Ιουλίου 1929 ξεκίνησε άμεσα η εφαρμογή του με συλλήψεις δεκάδων συνδικαλιστών με πρόσχημα τις κινητοποιήσεις που ετοίμαζε το ΚΚΕ στις 1/8/1929. **6.**

Το «Ιδιώνυμο» προέβλεπε στο άρθρο 1: «Όστις επιδιώκει την εφαρμογή ιδεών εχουσών ως έκδηλον σκοπόν τη διά βιαίων μέσων ανατροπήν του κρατούντος κοινωνικού καθεστώτος ή την απόσπασιν μέρους εκ του όλου της Επικρατείας, ή ενεργεί υπέρ της εφαρμογής αυτών προσηλυτισμόν τιμωρείται με φυλάκισιν τουλάχιστον έξι μηνών. Προς τούτοις επιβάλλεται διά της αποφάσεως και εκτοπισμός ενός μηνός μέχρι δύο ετών εις τόπον εν αυτή οριζόμενον Μετά τας αυτάς ποινάς τιμωρείται και όστις επωφελούμενος απεργίας ή λοκ - άουτ, προκαλεί ταραχάς ή συγκρούσεις».

Αν το αδίκημα ετελείτο δια του Τύπου, προβλεπόταν η δυνατότητα απαγόρευσης άσκησης επαγγέλματος στο δημοσιογράφο, το διευθυντή, τον τυπογράφο ή τον εκδότη του εντύπου για 6 μήνες και σε περίπτωση υποτροπής για τρία, το πολύ, έτη. Ιδιαίτερα βαριές ποινές προβλέπονταν για τους παραβάτες που ήταν δημόσιοι υπάλληλοι, αστυνομικοί ή στρατιωτικοί. Ιδιαίτερα οι εκπαιδευτικοί που βρίσκονταν κάτω από το άγρυπνο μάτι της εκπαιδευτικής διοίκησης (Επιθεωρητές, Δ/ντες, Υπουργείο κλπ) αλλά και των τοπικών αρχών (Δήμαρχοι, Κοινοτάρχες, Ιεράρχες, στρατιωτικές και αστυνομικές αρχές) ήταν πάρα πολύ εύκολο με μια λάθος κίνηση να υποστούν τις βαριές συνέπειες του νόμου: σύλληψη, φυλάκιση ή εξορία και απόλυση.

Ο νόμος καθιέρωνε την αποκλειστική αρμοδιότητα των κοινών ποινικών δικαστηρίων για την εκδίκαση των θεσπιζομένων αδικημάτων δηλαδή μια σαφή παρέκκλιση από το Σύνταγμα του 1927 (άρθρο 100 παρ. 1), που όριζε ότι μόνα αρμόδια για την εκδίκαση των πολιτικών εγκλημάτων ήταν τα ορκωτά δικαστήρια.

3. εφ. Μακεδονία, 23/7/1928, σελ. 1.

4. Κατά την Δικτατορία του Μεταξά ήταν Αντιπρόεδρος του Υπουργικού Συμβουλίου και Υπουργός Οικονομικών. Παραιτήθηκε από τα κυβερνητικά πόστα του στις 22 Ιανουαρίου 1937 λόγω διαφωνιών με τη μεταξική οικονομική πολιτική. Στη διάρκεια της Κατοχής ήταν Διοικητικός Σύμβουλος και Συνδιοικητής της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος από το 1941 έως το 1943.

5. Ν.4229/24 Ιουλίου 1929 (ΦΕΚ 245/Τεύχος Πρώτον/25 Ιουλίου 1929).

6. εφ. ΕΜΠΡΟΣ: 26/7/1929, σελ. 4, 1/8/1929, σελ. 4 και 2/8/1929, σελ. 4. εφ. ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ, 4/8/1929, σελ. 1.

Ο νόμος στο όνομα της ευελιξίας και της αποτελεσματικότητας δεν όριζε ξεκάθαρα τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος. Την ερμηνεία του νόμου ανέλαβαν τα όργανα καταστολής που ήταν πρόθυμα να εφαρμόζουν το νόμο, με υπερβάλλοντα ζήλο και κατά το δοκούν. Ενέργειες όπως το μοίρασμα προκηρύξεων, η συμμετοχή σε σωματείο ή απεργία κλπ ερμηνεύονταν ως απόπειρες ανατροπής του κοινωνικού καθεστώτος και γίνονταν συλλήψεις, διώξεις, απαγορεύσεις απεργιών και συγκεντρώσεων κλπ. Επομένως η απεργία πια δεν αναγνωριζόταν ως μέσο προβολής οικονομικών, κοινωνικών αιτημάτων, η διαδήλωση θεωρείτο διασάλευση της κοινωνικής γαλήνης και ο συνδικαλισμός μετατράπηκε σε "ιδιώνυμο" αδίκημα.

Η ψήφιση του «Ιδιώνυμου» ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων, τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό. Την αντίθεσή του εξέφρασε ο νομικός κόσμος της χώρας με αρθρογραφία στα περιοδικά «Θέμις» και «Δικαιοσύνη». Φωνή διαμαρτυρίας ύψωσαν διανοούμενοι, όπως ο Γρηγόριος Ξενόπουλος, η Γαλάτεια Καζαντζάκη, ο Γεώργιος Νιρβάνας, ο Κωνσταντίνος Άμαντος, ο Δημήτρης Γληνός, ο Αλβέρτος Αϊνστάιν και ο Ανρί Μπαρμπίς.

Στα επτά χρόνια της εφαρμογής του έως το 1936, οπότε αντικαταστάθηκε με σκληρότερο νόμο από το καθεστώς της 4ης Αυγούστου, γύρω στα 16.500 πολίτες συνελήφθησαν. Από αυτούς 3.031 καταδικάστηκαν και εξορίστηκαν (Φολέγανδρο, Ανάφη, Αμοργό, Σαντορίνη και Σκύρο). Με δικαστικές αποφάσεις διαλύθηκαν πολλές οργανώσεις, προοδευτικά συνδικάτα και σωματεία. **7.**

Ο Βενιζέλος με το νόμο αυτό, προσπάθησε να θωρακίσει νομικά το αστικό καθεστώς, λαμβάνοντας προληπτικά μέτρα σε βάρος του εργατικού κινήματος και του ΚΚΕ. Στην πραγματικότητα, εκείνη την εποχή, κανενός είδους κομμουνιστικός κίνδυνος δεν ήταν ορατός, ώστε να δικαιολογείται μια τόσο βάρβαρη αντιμετώπιση των κομμουνιστικών ιδεών και των φορέων τους. Ο ίδιος ο Βενιζέλος στη συζήτηση για το νομοσχέδιο στη Βουλή είχε τονίσει ότι ο κίνδυνος, ούτε επικείμενος αλλά ούτε και άμεσος ήταν. Ήθελε απλώς, είπε, να εξοπλίζει τις Κυβερνήσεις με τα απαραίτητα εργαλεία για το μέλλον, μιας και συνειδητοποίησε ότι υπήρχε κενό στη νομοθεσία. **8.**

Το ΚΚΕ ήταν εξαιρετικά αδύναμο. Το σύνθημα για την αυτονόμηση της Μακεδονίας, οι διώξεις και οι αποχωρήσεις των τροτσκιστών, αρχειομαρξιστών, σπαρτακιστών κλπ είχαν παραλύσει το κόμμα που είχε απομείνει με 1.666 μέλη (ενδεικτικά είχε στην Αθήνα 150 και στον Πειραιά 70 μέλη). Στις εκλογές του 1928 το ΚΚΕ είχε πάρει μόλις 14.325 ψήφους σε σύνολο ενός περίπου εκατομμυρίων (1,41%) και δεν είχε εκλέξει βουλευτή. **9.** Ένα τέτοιο κόμμα μικρό, διασπασμένο, ανοργάνωτο, με χαμηλή δημοτικότητα δεν θα μπορούσε ποτέ να διεκδικήσει την εξουσία.

Επιπροσθέτως στις απόρρητες εκθέσεις των Άγγλων πρεσβευτών προς το Υπουργείο Εξωτερικών της Βρετανίας γίνονταν πάντα ειδική μνεία για τον ελληνικό κομμουνισμό. Οι πρέσβεις σε όλη την περίοδο (1924-1930) επαναλάμβαναν μονότονα και σταθερά ότι παρόλο που υπήρχαν οικονομικά και «εργατικά προβλήματα» ο κομμουνισμός δεν αποτελούσε κάποιον πραγματικό κίνδυνο και ως εκ τούτου η Κυβέρνηση δεν έπρεπε να ανησυχεί. **10.**

Όμως η αστική τάξη δεν έκρινε τη δυναμική των πραγμάτων από τα εκλογικά αποτελέσματα. Η Οκτωβριανή Επανάσταση είχε πείσει τις αστικές τάξεις, τουλάχιστον των χωρών της Ευρώπης, ότι η επανάσταση είναι αντικειμενικό γεγονός και δε μετριέται με εκλογικά ποσοστά. Αυτός ήταν ο λόγος που παρόμοιοι νόμοι είχαν ψηφιστεί σε πολλές χώρες της Ευρώπης π.χ Γιουγκοσλαβία, Βουλγαρία, Ουγγαρία, Φινλανδία, Ρουμανία κ.α. Γενικά από τα 67 κομμουνιστικά κόμματα που υπήρχαν στον κόσμο τα 45 ήταν εκτός νόμου. **11.**

7. Πλήρη και αναλυτικά στοιχεία με πίνακες: Κούνδουρος Ρ., ό., π., σελ. 93-102.

8. εφ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 31/5/1929, σελ. 4.

9. - Κούνδουρος Ρ., ό., π., σελ. 81 και

- Ελεφάντης, Α., Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης, εκδ. γ', Θεμέλιο, 1999, σελ. 87-97.

10. Κούνδουρος Ρ., ό., π., σελ. 84.

11. Βασικό επιχείρημα του Ζαβιτσάνου: εφ. ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ, 31/5/1929, σελ. 1. Πλήρης κατάλογος χωρών με αντικομμουνιστικούς νόμους: Κούνδουρος Ρ., ό., π., σελ. 110-111.

Β. Η Μεταξική δικτατορία.

Κύριο γνώρισμα της Δικτατορίας της 4ης Αυγούστου ήταν ο σφοδρός αντικομμουνισμός, εξάλλου η επιβολή της στηρίχθηκε στην "κομμουνιστική απειλή" μετά τα γεγονότα του Μάη του 1936 στη Θεσ/νίκη. Τη δίωξη των κομμουνιστών ανέλαβε το νεοϊδρυθέν Υφυπουργείο Ασφαλείας, επικεφαλής του οποίου τέθηκε ο απόστρατος, Κωνσταντίνος Μανιαδάκης ο οποίος ανέλαβε να συστηματοποιήσει και να οργανώσει τον αντικομμουνισμό. **12.**

Ο Μανιαδάκης έστειλε τον Σπύρο Παξινό, υποδιευθυντή της Γενικής Ασφάλειας Αθηνών και επικεφαλής της Υπηρεσίας Δίωξης Κομμουνισμού την περίοδο 1936-1941, στη ναζιστική Γερμανία για να εκπαιδευτεί από την Γκεστάπο στη δίωξη και αντιμετώπιση του Κομμουνισμού και ενίσχυσε το νομικό του οπλοστάσιο με νέους νόμους, όπως τον Α.Ν. 117/1936 "περί μέτρων προς καταπολέμησην του Κομμουνισμού". **13.**

Ο Α.Ν. 117/1936 αποτελούσε ουσιαστικά συνέχεια του βενιζελικού «Ιδιωνύμου» προσαρμοσμένος στις ανάγκες τη μεταξικής δικτατορίας. Οι διατάξεις του «Ιδιωνύμου» διατηρήθηκαν μεν σε ισχύ προσλαμβάνοντας ωστόσο αυστηρότερη μορφή, ενώ παράλληλα εισήχθησαν και νέα «εγκλήματα». Από το πρώτο άρθρο γινόταν φανερό η ταύτιση με το «Ιδιώνυμο» και ο πραγματικός στόχος του: *«Όστις εγγράφως, προφορικώς ή καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπον αμέσως ή εμμέσως επιδιώκει την διάδοσιν, ανάπτυξιν και εφαρμογήν θεωριών, ιδεών ή κοινωνικών, οικονομικών και θρησκευτικών συστημάτων τεινόντων εις την ανατροπήν του κρατούντος εν τη χώρα κοινωνικού καθεστώτος ή εις την απόσπασιν ή αυτονομίαν μέρους της επικρατείας ως και ο προσηλυτίζων εις τας θεωρίας, ιδέας και συστήματα ταύτα καθ' οιονδήποτε τρόπον τιμωρείται με ποινή φυλακίσεως 5 ετών και ποινή εκτοπίσεως (που συνιστούσε παρεπόμενη ποινή και εκτίονταν μετά την εκτέλεση της κύριας ποινής) από έξι μήνες μέχρι δύο έτη».*

Όσοσο ενδιαφέρουσα διαφορά ήταν η παράλειψη στον νέο νόμο της λέξης «βιαιώς». Αυτό στόχευε στη διεύρυνση ακόμα περισσότερο των αξιόποινων ενεργειών. Κάθε δράση των πολιτών, ακόμα και με ειρηνικά μέσα, ερμηνευόταν από τη δικτατορία ως ανατρεπτική και κολάσιμη. **14.**

Ιδιαίτερα δυσμενή ποινική μεταχείριση επεφύλασσε ο μεταξικός νόμος για τις κινητοποιήσεις των εργατών συμπλέοντας απόλυτα με το πνεύμα του «Ιδιωνύμου». Συγκεκριμένα θέσπιζε τις ίδιες, ποινές για οποιονδήποτε εξωθούσε τους εργάτες σε κήρυξη απεργίας ή συμμετείχε σε απεργία, ενώ ως ιδιαίτερα επιβαρυντική περίσταση χαρακτηριζόταν η συμμετοχή σε τέτοιες ενέργειες δημοσίων, δημοτικών, εκκλησιαστικών υπαλλήλων, κληρικών, υπαλλήλων οργανισμών δημοσίου δικαίου ή εργατικών σωματείων, στρατιωτικών, εκπαιδευτικών κ.ά. Επίσης, απαγόρευε τη σύσταση σωματείων ή ενώσεων που θεωρούνταν ανατρεπτικά για το καθεστώς και διέλυε όσα από τα υπάρχοντα είχαν χαρακτηριστεί ως τέτοια από τα όργανα του καθεστώτος. Η Διδασκαλική Ομοσπονδία διαλύθηκε.

12. Ο Κ. Μανιαδάκης γεννήθηκε στο Σοφικό Κορινθίας 25/7/1893. Αποφοίτησε το 1916 από τη Σχολή Ευελπίδων (ανθυπολοχαγός του Μηχανικού). Συμμετείχε στη Μικρασιατική εκστρατεία και πήρε μέρος στο αποτυχημένο κίνημα Λεοναρδόπουλου - Γαργαλίδη 22/10/1923. Αποστρατεύτηκε ως ταγματάρχης. Επανήλθε στο στράτευμα με αμνηστία. Παραιτήθηκε το 1929 ως αντισυνταγματάρχης και ασχολήθηκε με τις επιχειρήσεις. Λόγω της ικανότητας στη συλλογή πληροφοριών και του αντικομμουνισμού του ο Μεταξάς τον αξιοποίησε ως υφυπουργό Δημοσίας Ασφαλείας. Στη διάρκεια της Κατοχής ακολούθησε την Κυβέρνηση Τσουδερού στην Αίγυπτο. Παραιτήθηκε το Μάη του 1941 και έφυγε στην Αργεντινή ως επόπτης των ελληνικών πρεσβειών της Λατινικής Αμερικής, έως τον Αύγουστο του 1949 που επέστρεψε στην Ελλάδα. Παρά το αντιδημοκρατικό παρελθόν του, το μετεμφυλιακό, αντικομμουνιστικό πνεύμα της εποχής του επέτρεψε όχι μόνο να μείνει ατιμώρητος, αλλά να κάνει πολιτική καριέρα. Το 1950 εκλέχθηκε βουλευτής Αργολιδοκορινθίας. Εκλέχθηκε πάλι βουλευτής Κορινθίας, με την Ε.Ρ.Ε. του Κωνσταντίνου Καραμανλή, στις εκλογές του 1958, αλλά και στις λεγόμενες «εκλογές βίας και νοθείας» του 1961. Τέλος, εκλέχθηκε βουλευτής Αθηνών με την ΕΡΕ το 1964 και πρωταγωνίστησε σε επιθέσεις κατά του Ανδρέα Παπανδρέου και της αριστερής πτέρυγας της Ένωσης Κέντρου. Ο Κ. Μανιαδάκης πέθανε στις 28 Φεβρουαρίου 1972. Μέχρι σήμερα αποτελεί σημείο αναφοράς και θαυμασμού, «ιερό τοτέμ» όλων των ακροδεξιών μορφωμάτων.

13. Φ.Ε.Κ. 402/ τεύχος πρώτον/18- 9- 1936.

14. Κούνδουρος, Ρ., ό.π., σελ. 104.

Εννοείται ότι οι συγκεντρώσεις σε υπαίθριο ή κλειστό χώρο απαγορεύθηκαν. Αυτούσια μεταφέρθηκε από το «Ιδιώνυμο» και η διάταξη που θέσπιζε το αξιόποινο της τέλεσης των προαναφερθέντων αδικημάτων δια του Τύπου. Συγκεκριμένα προβλεπόταν προσωρινή παύση της ασκήσεως επαγγέλματος μέχρι έξι μηνών στο δημοσιογράφο, εκδότη ή τυπογράφο και μέχρι τριών ετών σε περίπτωση υποτροπής ενώ επιβαλλόταν και η κατάσχεση των τυπογραφικών οργάνων.

Στη συνέχεια η Δικτατορία με τον Α.Ν 1075/1938 «περί μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των πολιτών» **15**. κωδικοποίησε όλη την αντικομμουνιστική νομοθεσία της προ-Μεταξικής (από το 1920) και Μεταξικής περιόδου βελτιωμένη με διάφορες νέες δικονομικές διατάξεις με τις οποίες θεσπίστηκαν τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, το πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων και οι δηλώσεις μετανοίας, θεσμοί και πρακτικές που εξακολούθησαν να ισχύουν σε όλη την μετεμφυλιοπολεμική περίοδο ως το 1974. **16**.

Η δικτατορία παραγκώνισε τη δικαιοσύνη και τα δικαστήρια επειδή ήθελε εύκολα και γρήγορα να εξορίζει τους υπόπτους. Επίσης θεωρούσε ότι οι δίκες έδιναν βήμα λόγου στους κομμουνιστές οι οποίοι με την θαρραλέα στάση τους και τα επιχειρήματά τους μπορούσαν να ηρωποιηθούν στα μάτια του λαού και να παραπλανήσουν τους πολίτες. Για το λόγο αυτό επανήρθαν και μαζικοποιήθηκαν οι διοικητικές εκτοπίσεις από τις κατά τόπους Επιτροπές Δημόσιας Ασφαλείας. Η ζωή και το μέλλον κάθε υπόπτου πολίτη κρινόταν από τον Νομάρχη, τον Εισαγγελέα και τον Διοικητή της Χωροφυλακής ενώ ο Μανιαδάκης μπορούσε μόνος του να τροποποιεί, να επεκτείνει ή να μειώνει το χρόνο εκτόπισης. **17**.

3. Αποτελέσματα αντικομμουνιστικής εκστρατείας.

- **Κάψιμο βιβλίων:** Στο κάψιμο των βιβλίων και στη δίωξη των ιδεών το καθεστώς της 4ης Αυγούστου αντέγραφε επακριβώς τα χιτλερικά πρότυπα. Σε εφημερίδες της 16ης Αυγούστου 1936 διαβάζουμε: *"Η Εθνική Φοιτητική Νεολαία Πειραιώς προβαίνουσα εις την εξαφάνισιν δια πυράς ολοκλήρου σειράς κομμουνιστικών εντύπων την προσεχή Κυριακήν και ώραν 8μμ και εν τη πλατεία Πασαλιμανίου Πειραιώς προσκαλεί άπαντας τους εθνικόφρονες νέους, όπως προσέλθουν εν τη πλατεία Τερψιθέας 7.00 μ.μ. ίνα εν σώματι μεταθούν και συμμετέχουν εις την τελετήν"*.

Τα βιβλία που κάηκαν σε δημόσιους χώρους από μέλη φασιστικών οργανώσεων, στελέχη του καθεστώτος ήταν Ελλήνων και ξένων συγγραφέων. Εκτός από τα έργα των Μαρξ, Ένγκελς, Λένιν, Πλεχάνωφ και άλλων κλασικών του μαρξισμού κάηκαν και έργα των Γκόρκυ, Ντοστογιέφσκι, Τολστόι, Γκαίτε, Δαρβίνου, Φρόυντ, Ανατόλ Φράνς, Μπέρναρ Σω, Παπαδιαμάντη, Καζαντζάκη, Καρκαβίτσα, Κορδάτου και άλλων. Η έννοια του κομμουνιστικού εντύπου ήταν πολύ πλατιά και ερμηνευόταν από το καθεστώς κατά το δοκούν. Συμπεριλαμβάνονταν σε αυτά ακόμα και σχολικά βιβλία όπως «Τα Ψηλά Βουνά» του Ζαχαρία Παπαντωνίου. **18**.

- **Διώξεις συνδικαλιστών και δημοκρατικών πολιτών:** Το καθεστώς προχώρησε σε διώξεις και μη κομμουνιστών, δημοκρατικών πολιτών, συνδικαλιστών, πολιτικών αντιπάλων του και διαφωνούντων. Οι διώξεις πήραν τεράστιες διαστάσεις. Παλιοί συνδικαλιστές, εκπαιδευτικοί και δημόσιοι υπάλληλοι απολύθηκαν και διώχθηκαν. Ο Μανιαδάκης δημιούργησε ένα πυκνό δίκτυο χαφιέδων και πρακτόρων και καλλιεργήθηκε το πνεύμα της κατάδοσης υπόπτων.

- **Συλλήψεις, βασανισμοί, δολοφονίες, εξορίες.**

Η δικτατορία καταδίωξε το ΚΚΕ, συλλαμβάνοντας και βασανίζοντας τα μέλη του με πρωτόγνωρες μεθόδους (ρετσινόλαδο, καυτερή πιπεριά, πάγο, φάλαγγα, ευνουχισμό, ακόμα και «πετάλωμα») για να αποσπά «ομολογίες» και «δηλώσεις μετανοίας». **19**.

15. ΦΕΚ 45/ τεύχος πρώτον/11- 2- 1938.

16. Κούνδουρος, Ρ., ό.π., σελ. 104-105.

17. Κούνδουρος, Ρ., ό.π., σελ. 118-119.

18. Λιναρδάτος, Σπ., 4^η Αυγούστου, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1988, σελ. 69-70.

19. Ανατριχιαστικές περιγραφές των απάνθρωπων βασανιστηρίων: Λιναρδάτος, Σπ., ό.π., σελ. 59-63.

Βασανίστηκαν και δολοφονήθηκαν από τη δικτατορία της 4ης Αυγούστου οι κομμουνιστές:

- Χρήστος Μαλτέζος, γραμματέας της ΟΚΝΕ, φοιτητής Νομικής. Επί 35 ημέρες τον ξυλοκοπούσαν στην Ασφάλεια και στο τέλος τον μετέφεραν στις Φυλακές της Κέρκυρας, στην περιβόητη Ακτίνα Θ' όπου συνέχισαν να τον ξυλοκοπούν. Τελικά οι σαδιστές βασανιστές του πετάλωσαν τα πόδια για να υπογράψει δήλωση. Δεν υπογράψε. Για να μην φανεί ότι πέθανε στη φυλακή τον μετέφεραν στο Ψυχιατρείο όπου πέθανε 22/11/1938.

- Νίκος Βαλιανάτος, κομμουνιστής, συνδικαλιστής, γραμματέας του Εργατικού Κέντρου Λάρισας και μέλος της ΚΕ της Εργατικής Βοήθειας Ελλάδας. Συνελήφθη τον Αύγουστο του 1938 και οδηγήθηκε στην Ειδική Ασφάλεια Αθηνών. Εκεί ο γέροντας αγωνιστής βασανίστηκε και στις 9 Αυγούστου τα μεσάνυχτα εκπαραθυρώθηκε. Το άψυχο σώμα του Βαλιανάτου βρήκαν περαστικοί που γύριζαν από το γειτονικό θέατρο "Ανδρεάδη". Οι εκτελεστές του τον έθαψαν βιαστικά τη νύχτα στο νεκροταφείο Λιοσίων και απέδωσαν το θάνατό του σε αυτοκτονία.

- Μήτσος Μαρουκάκης, ήταν χημικός, κομμουνιστής και αρχισυντάκτης του Ριζοσπάστη. Το βράδυ της 4ης Αυγούστου, ο Μαρουκάκης συνελήφθη στα γραφεία του Ριζοσπάστη και οδηγήθηκε στην Γενική Ασφάλεια Πειραιά. Εκεί κρατήθηκε αρκετές μέρες και βασανίστηκε για να μαρτυρήσει τα μέρη που βρισκόταν τα παράνομα τυπογραφεία του Ριζοσπάστη. Άντεξε τα σκληρά βασανιστήρια και δεν ομολόγησε τίποτε, ούτε προέβη σε δήλωση μετανοίας. Στις 10 το βράδυ στις 13 Οκτώβρη 1936 πετάχτηκε από τους βασανιστές του από την ταράτσα της Γενικής Ασφάλειας Πειραιά στο οδόστρωμα. Το άψυχο σώμα του Μαρουκάκη περισυνέλλεξαν άτομα που εκείνη την ώρα περνούσαν μπροστά από το κτίριο της Γενικής Ασφάλειας Πειραιά.

- Λύσανδρος Μηλιαρέσης, ήταν δικηγόρος, ηγετικό στέλεχος του ΚΚΕ και γραμματέας της ΚΕ της Εργατικής Βοήθειας Ελλάδας. Το φθινόπωρο του 1936 προσβλήθηκε από φυματιώδη μηνιγγίτιδα. Ως καταζητούμενος δεν μπορούσε να νοσηλευτεί σε νοσοκομείο. Ο αδελφός του τον έβαλε κρυφά στο Σανατόριο της Βυτίνας. Εκεί πέθανε στις 5/2/1937, 33 ετών, από ένεση που του έκανε ένας ενωματάρχης της Ειδικής Ασφάλειας που πήγε για το σκοπό αυτό σαν νοσοκόμος στο Σανατόριο.

- Στέφανος Λασκαρίδης, ήταν τσαγκάρης στη Θεσ/νίκη, μέλος του ΚΚΕ και συμμετείχε ενεργά στους αντιφασιστικούς αγώνες. Με την εγκαθίδρυση της Δικτατορίας Μεταξά πέρασε στην παρανομία. Συνελήφθη στη Θεσσαλονίκη από την Ασφάλεια στις 30/1/ 1938. Οδηγήθηκε στην Ειδική Ασφάλεια Θεσσαλονίκης και βασανίστηκε απάνθρωπα για να αποκαλύψει τους συντρόφους του. Ο Λασκαρίδης δεν αποκάλυψε τίποτε ούτε και υπέγραψε δήλωση μετανοίας και οι βασανιστές του τον πέταξαν από την ταράτσα του κτιρίου της Ειδικής Ασφάλειας στο οδόστρωμα την επόμενη μέρα, στις 31/1/1938. Η Ασφάλεια απέδωσε το θάνατό του σε αυτοκτονία.

- Παύλος Σταυρίδης, γεννήθηκε το 1915 στο χωριό Τριανταφυλλιά (Λαγένη) Φλώρινας. Από μαθητής ακόμα εντάχθηκε στην ΟΚΝΕ και αργότερα έγινε μέλος του ΚΚΕ. Συνελήφθη πολλές φορές για την επαναστατική του δράση από την Ασφάλεια. Διορίστηκε δάσκαλος το 1935. Το 1936 στάλθηκε εξορία από τη Δικτατορία Μεταξά και αργότερα, την Άνοιξη του 1937, μεταφέρθηκε στην Ακροναυπλία. Εκεί στα πλαίσια της εκπαίδευσης των πολιτικών κρατουμένων έκανε μαθήματα γραφής και ανάγνωσης σε αγράμματους συγκρατούμενούς του. Τη νύχτα της 30ης Αυγούστου 1937 χωροφύλακες άρχισαν να πυροβολούν τους θαλάμους των κρατουμένων. Οι πρώτες σφαίρες περνώντας μέσα από τα παράθυρα βρήκαν τον Παύλο Σταυρίδη στο κεφάλι και τον σκότωσαν. **20.**

Το καθεστώς, από την πρώτη κιόλας μέρα, έκλεισε το Ριζοσπάστη και εξαπέλυσε το πρώτο κύμα συλλήψεων μελών και στελεχών του ΚΚΕ (Βασίλης Βερβέρης, Μανώλης Μανωλέας κ.α). Τον Σεπτέμβριο του 1936, συνέλαβε και φυλάκισε τον αρχηγό του ΚΚΕ, Νίκο Ζαχαριάδη, στην Κέρκυρα στην περιβόητη Ακτίνα Θ'.

20. Για τις δολοφονίες στοιχεία:

- Έπεσαν για τη ζωή, Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα 1988, σελ. σελ.61, 63, 64, 67 και
- Λιναρδάτος, Σπ., ό.π., σελ. 64-65.

Μέχρι τα μέσα του 1938, συνέλαβε πολλά στελέχη της ηγεσίας του ΚΚΕ, ενώ, κατά τη διάρκεια του 1939, οι συλλήψεις κλιμακώθηκαν και ελάχιστα ηγετικά στελέχη διέφυγαν. Στις φυλακές της Ακροναυπλίας, που λειτούργησαν από την άνοιξη του 1937, φυλακίστηκε η μεγαλύτερη ομάδα κομμουνιστών, περίπου 600 άτομα. Επίσης, εκτοπίστηκαν στα μικρά νησιά Αη Στράτη, Ανάφη, Φολέγανδρο, Κίμωλο, Γαύδο και αλλού πολλά στελέχη και μέλη του ΚΚΕ. Στα τέλη του 1939, ελάχιστα μέλη του ΚΚΕ είχαν παραμείνει ασύλληπτα. Το ΚΚΕ ουσιαστικά δεν υπήρχε. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Υφυπουργείου Ασφαλείας, 47.000 κομμουνιστές υπέβαλαν "δηλώσεις μετανοίας και αποκήρυξης του κομμουνισμού", μέχρι το 1940, ενώ οι συλληφθέντες ανέρχονταν σε 50.000 περίπου.

4. Στρατόπεδο Συγκέντρωσης Κομμουνιστών Ακροναυπλίας.

*Αγωνίζομαι να μείνω άνθρωπος
κι αυτό είναι η κορυφαία πολιτική μάχη.
Χρ. Μίσσιος*

Στις 16 Φεβρουαρίου 1937 ιδρύθηκαν «Αι Κομμουνιστικάί Φυλακαί Ακροναυπλίας» αποκαλούμενες και «Στρατόπεδο Συγκέντρωσης Κομμουνιστών Ακροναυπλίας». Η δικτατορία ήθελε να συγκεντρώσει εκεί τους πιο αδιάλλακτους και σκληρούς κομμουνιστές για να τους λυγίσει και να τσακίσει οριστικά τη σπονδυλική στήλη του ΚΚΕ. Η μόνη περίπτωση να γλιτώσει κανείς από την Ακροναυπλία και να ανοίξει η πόρτα της εξόδου ήταν η υπογραφή της δήλωσης μετανοίας και η αποκήρυξη της κομμουνιστικής ιδεολογίας. Ο Μανιαδάκης από τις πρώτες μέρες της λειτουργίας της φυλακής συγκέντρωσε πάνω από 600 εξόριστους από Ανάφη, Αη Στράτη, Φολέγανδρο και άλλα ξερονήσια, στην πλειοψηφία τους μέλη του ΚΚΕ αλλά και αγροτιστές, αρχειομαρξιστές, τροτσκιστές και σπαρτακιστές. **21.**

Οι συνθήκες κράτησης ήταν άθλιες. Αληθινό νεκροταφείο ζωντανών ανθρώπων. Το κτήριο της φυλακής βρισκόταν στο κάστρο (ένα παλιό ενετικό φρούριο, Ιτς Καλέ), το οποίο ήταν χτισμένο σε απότομο βράχο, στο κέντρο της χερσονήσου της Ακροναυπλίας, στο Ναύπλιο. Για να προσεγγίσεις τη φυλακή έπρεπε να ανέβεις 300 σκαλιά. Πλήρη απομόνωση.

Το κτήριο της φυλακής ήταν παμπάλαιο, με σάπια πατώματα, πράσινους από την υγρασία τοίχους και ανήλιο προαύλιο. Είχε 4 θαλάμους. Κάθε θάλαμος κρατουμένων ήταν 33 μ. μήκος με 11 μ. πλάτος και ήταν γεμάτος ράντζα. Τόσα πολλά ήταν τα ράντζα που οι στενοί διάδρομοι χωρούσαν έναν έναν και πλάι πλάι. Σε κάθε θάλαμο στριμώχνονταν 140 με 150 κρατούμενοι. Όσοι περίσσευαν κοιμόνταν στους διαδρόμους. Ο ύπνος με τόσο συνωστισμό ήταν αληθινό μαρτύριο. Οι θάλαμοι βρίσκονταν στον 1ο και 2ο όροφο ενώ στο ισόγειο υπήρχαν τα κρατητήρια. Στα κρατητήρια έκλειναν για «πειθαρχικούς λόγους» τους πιο «επικίνδυνους» κρατούμενους. Οι θάλαμοι δεν είχαν θέρμανση. Ψηλά στον βράχο ο άνεμος και το δυνατό κρύο το χειμώνα έκανε τις συνθήκες ζωής αφόρητες ενώ το καλοκαίρι η φυλακή πύρωνε από τον ήλιο. Στους θαλάμους εκτός από τους κρατούμενους και την αποπνικτική ατμόσφαιρα χωράγανε και ποντίκια, κοριοί και ψύλλοι. Πολλές φορές τους έκοβαν και το νερό ενώ το φαγητό ήταν λιγοστό. Η φυματίωση θέριζε. Στην Ακροναυπλία έφτασε να ζουν περίπου 625 κρατούμενοι. Όταν κάποιοι πέθαιναν ή εκτελούνταν ή νοσηλεύονταν σε άλλα μέρη ως φυματικοί ή όσοι έκαναν δήλωση, πάντα ο αριθμός των κρατουμένων συμπληρωνόταν με μεταφορά εξορίστων από τα νησιά.

Το προαύλιο βρισκόταν στην νότια πλευρά του κτιρίου, ήταν στενόμακρο και χωριζόταν με τοίχους σε τρία μέρη. Στο κέντρο, που ήταν και το μεγαλύτερο σε έκταση, δίνονταν το συσσίτιο, άπλωναν τα ρούχα τους, έκαναν γυμναστική. Στην δεξιά άκρη του προαυλίου βρίσκονταν τα μαγειρεία, ο φούρνος, τα λουτρά. Τα περισσότερα είχαν φροντίσει οι κρατούμενοι να τα χτίσουν για να μπορέσουν να βάλουν σε μία τάξη τη διαβίωσή τους. Από την άλλη μεριά του προαυλίου, που ήταν και το πιο μικρό μέρος σε έκταση, ήταν το λεγόμενο «Προαύλιο μελέτης» ή «Προαύλιο Γληνού».

Για να επιβιώσουν οι κρατούμενοι δημιουργούσαν Ομάδα Συμβίωσης η οποία φρόντιζε κυρίως την διαχείριση του συσσιτίου, τον εφοδιασμό και την οικονομική ζωή της ομάδας. Σε κάθε έναν από τους τέσσερις θαλάμους, υπήρχε επικεφαλής ένας θαλαμάρχης κι επικεφαλής της Ομάδας Συμβίωσης ήταν ένα εκλεγμένο, απ' όλους τους αγωνιστές, γραφείο, που άλλοτε ήταν 7μελές ή 9μελές.

Οι κρατούμενοι έστρεφαν τις δραστηριότητές τους σε τρεις βασικές κατευθύνσεις: Στην οργάνωση του συσσιτίου, στην οργάνωση της μορφωτικής δουλειάς και στην οργάνωση της ψυχαγωγίας και του πολιτισμού. Το πρόβλημα του συσσιτίου ήταν πολύ βασικό και δεν μπορούσε να το λύσει μόνος του ο κάθε κρατούμενος. Το επίδομα που έδινε το καθεστώς ήταν πενιχρό, αλλά συγκεντρωμένο στα χέρια της Ομάδας μετατρεπόταν σ' έναν σημαντικό οικονομικό πόρο, που μπορούσε να βελτιώσει τη διατροφή όλων. Τακτικά έρχονταν και δέματα από τις οικογένειές τους των κρατουμένων, τα οποία αποτελούσαν κοινό κτήμα. Με τον τρόπο αυτό η πείνα δεν μπορούσε να λυγίσει τους αγωνιστές. Ιδιαίτερη φροντίδα υπήρχε δε για τους φυματικούς, που δεν ήταν λίγοι. Σ' αυτούς εξασφάλιζαν από το υστέρημά τους την καλύτερη διατροφή αλλά, και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη.

Μέσω της Μορφωτικής Επιτροπής δημιουργήθηκαν τμήματα για αναλφάβητους, οργανώνονταν ιδεολογικά μαθήματα, διαλέξεις, καθώς και μαθήματα εγκυκλοπαιδικού μορφωτικού χαρακτήρα, ακόμη και διδασκαλία και εκμάθηση ξένων γλωσσών, κυρίως αυτών για τις οποίες υπήρχαν δάσκαλοι να τις διδάξουν. Στον πολιτιστικό τομέα αξίζει να σημειώσουμε πως οργανώνονταν φιλολογικές βραδιές κατά θάλαμο με ειδικά σκετς και απαγγελίες, όλα γραμμένα από τους κρατουμένους, υπήρχε χορωδία και ορχήστρα, καθώς και θεατρικός όμιλος. Στήνονταν γλέντια, γίνονταν χοροί, διοργανώνονταν θεατρικές παραστάσεις. Ακόμη, γίνονταν αθλητικές εκδηλώσεις, αγώνες βόλεϊ, κλασικής πάλης κλπ.

Ξεχωριστά ήταν τα μαθήματα που έκανε ο μεγάλος Δάσκαλος, Δημήτρης Γληνός. Ο Γληνός μεταφέρθηκε στην Ακροναυπλία το Μάη του 1937, μαζί με 40 εξόριστους από την Ανάφη κι έμεινε εκεί ως το Δεκέμβρη του ιδίου έτους. Η δικτατορία, αντιλαμβανόμενη τη δύναμη που έδινε στους κρατουμένους, για να του τσακίσει το ηθικό, τον πήρε και τον έριξε άρρωστο και μόνο στη Σαντορίνη. Ο Γληνός οργάνωσε διαλέξεις, εγκυκλοπαιδικά μαθήματα, βοήθησε σε καλλιτεχνικές εκδηλώσεις κι έκανε με το παραπάνω ό,τι περνούσε από το χέρι του για να φωτίσει το νου και την καρδιά των έγκλειστων αγωνιστών. Πολλές φορές τις διαλέξεις του τις παρακολουθούσαν ακόμη και οι αξιωματικοί της φρουράς, που δεν μπορούσαν να αντισταθούν στη γοητεία του μεγάλου δασκάλου. Μοναδικές θα μείνουν οι διαλέξεις του για τη μόρφωση: "Πώς πρέπει να διαβάζουμε", "Πώς πρέπει να μιλούμε", "Πώς πρέπει να γράφουμε" και για το Θέατρο. **22.**

Στην Ακροναυπλία ο Μανιαδάκης, η Ειδική Ασφάλεια και η διοίκηση του στρατοπέδου χρησιμοποίησαν κάθε μέσο για να σπάσουν το ηθικό των κρατουμένων και να αποσπάσουν τις περιβόητες "δηλώσεις μετανόιας". Λογόκριναν τα γράμματα των γονιών προς τα παιδιά τους, μην αφήνοντας τίποτα μέσα σ' αυτά εκτός από την αρχή "*Αγαπητό μου παιδί*" και το τέλος "*Σε φιλώ ο πατέρας σου*", έκοβαν το νερό στους κρατουμένους, αφήνοντάς τους στη δίψα, τους έπαιρναν τα βιβλία, το χαρτί, τα μολύβια, χρησιμοποιούσαν χαφιάδες που είχαν ως αποστολή να πλησιάζουν αρρώστους, οικογενειάρχες κι όσους φαίνονταν αδύνατοι για να τους σπρώξουν στην υπογραφή της δήλωσης. Τις πιο φρικτές μεθόδους, τις χρησιμοποιούσε η Ασφάλεια που δούλευε μέσα στις οικογένειες των εξόριστων, προσπαθώντας να πείσει τις γυναίκες να χωρίσουν τους άνδρες τους ή τους γονείς να συγκρουστούν και να αποκηρύξουν τα παιδιά τους. Επρόκειτο για έναν αισχρο ψυχολογικό πόλεμο χωρίς όρια.

Λόγω των έντονων ιδεολογικών διαφορών που υπήρχαν μεταξύ των μελών της Αριστερής Αντιπολίτευσης και του ΚΚΕ, οι τροτσκιστές, σπαρτακιστές κ.α είχαν δική τους ξεχωριστή ομάδα που ονομαζόταν Κολεκτίβα Εξορίστων Ακροναυπλίας.

21. Περιγραφές της φυλακής και της ζωή των κρατουμένων στην Ακροναυπλία, βλέπε:

- Μπαρτζιώτα, Β., "Κι άστραψε φως η Ακροναυπλία", εκδ. "Σύγχρονη Εποχή", Αθήνα, 1976.
- Γερ. Αντωνάτου, Γερ., Στην Ακροναυπλία, Αθήνα 1965, σελ 33 – 34.
- Μανούσακας, Γ., Ακροναυπλία, θρύλος και πραγματικότητα, Εκδ. Δωρικός, Αθήνα, 1978 και
- Σπ. Λιναρδάτου, Σπ., ό.π, σελ. 396-403.
- Κάποια στοιχεία για την Κολεκτίβα Εξορίστων Ακροναυπλίας διασώθηκαν και υπάρχουν στο αρχείο του τροτσκιστή, ακροναυπλιώτη, Χρήστου Αναστασιάδη στο διαδίκτυο:

https://www.marxists.org/ellinika/odmaaa/cvarda_canastass_080403.htm

21. Τα διαγράμματα των διαλέξεων υπάρχουν: Γληνός, Δ., εκλεκτές σελίδες, τ. 3^{ος}, εκδ. Στοχαστής, Αθήνα, 1972, σελ. 7-17.

5. Η παράδοση των φυλακισμένων στους Κατακτητές.

*«Ίσως εκεί που κάποιοι αντιστέκεται χωρίς ελπίδα,
ίσως εκεί να αρχίζει η ανθρώπινη ιστορία
κι η ομορφιά του ανθρώπου»*

Γιάννης Ρίτσος

Στις 29 Οκτωβρίου 1940, μία μέρα μετά την κήρυξη του ελληνοϊταλικού πολέμου, η ομάδα των 600 περίπου κρατούμενων κομμουνιστών της Ακροναυπλίας έστειλε υπόμνημα στην κυβέρνηση Μεταξά με το οποίο ζητούσε να σταλούν όλοι τους στο μέτωπο για να πολεμήσουν τον εισβολέα. Το υπόμνημα υπέγραψαν εκ μέρους των πολιτικών κρατουμένων οι πρώην βουλευτές του ΚΚΕ, Γ. Ιωαννίδης και Κ. Θέος. Στις 6 και στις 13 Νοέμβρη, στάλθηκαν άλλα δύο υπομνήματα με το ίδιο αίτημα. Μάλιστα το τελευταίο το υπέγραψε το σύνολο των κρατουμένων. **22.**

Η απάντηση της δικτατορίας και στα τρία υπομνήματα ήταν αρνητική. Για να ελευθερωθούν οι κρατούμενοι θα έπρεπε πρώτα να υπογράψουν δήλωση μετάνοιας και να αποκηρύξουν τις ιδέες τους. Όχι μόνο δεν τους απελευθέρωσαν αλλά φρόντισαν να τους παραδώσουν στους κατακτητές Γερμανούς και Ιταλούς, με αποτέλεσμα πολλοί από αυτούς να εκτελεστούν αργότερα από τους κατακτητές κατά τη διάρκεια της κατοχής.

Την παράδοση των κρατούμενων κομμουνιστών στους κατακτητές περιγράφει ο Βασίλης Μπαρτζιώτας, ακροναυπλιώτης και ο ίδιος: **23.**

«Στις 6 του Απρίλη 1941 εισβάλλουν στην Ελλάδα οι χιτλερικές ορδές... Οι κρατούμενοι της Ακροναυπλίας περιμέναμε αυτήν την επίθεση και δε μας ξάφνιασε. Γίνονταν στην Ακροναυπλία συζητήσεις, αν ο λαός και ο στρατός μας θα μπορούσαν να αντέξουν στη φοβερή επίθεση των χιτλερικών με τα άρματα μάχης, τα μηχανοκίνητα στρατεύματα και τις εκατοντάδες αεροπλάνα. Σ' αυτές τις τραγικές στιγμές, οι ξενόδοουλοι στρατηγοί του δικτάτορα Μεταξά και του βασιλιά Γλίξμπουργκ, ενώ ο στρατός με συγκρατημένη την ανάσα και ματωμένος πολεμούσε, προδίνουν στρατό και λαό και διευκολύνουν την υποδούλωση της χώρας στους Χίτλερ και Μουσολίνι. Οι προδότες στρατηγοί Τσολάκογλου, Μπάκος, Δεμέστιχας, Πολύζος και άλλοι, που διηύθυναν τις ελληνικές μεραρχίες στην Ήπειρο, συνθηκολόγησαν. Άνοιξαν τα σύνορα στις στρατιές του Χίτλερ και του Μουσολίνι. Τα χιτλερικά τανκς προχωρούν χωρίς αντίσταση για να καταλάβουν την Αθήνα, την πρωτεύουσα της Ελλάδας. Οι αγγλικές μεραρχίες του στρατηγού Ουίνστον υποχωρούν χωρίς να δώσουν καμιά μάχη. Το μόνο που ενδιαφέρονται είναι πώς να σώσουν τον εαυτό τους, αδιαφορώντας για την Ελλάδα και το λαό της...»

Η χιτλερική αεροπορία βομβαρδίζει το κάτεργο της Ακροναυπλίας. Απ' τις 21 έως τις 25 του Απρίλη 1941 οι δεσμώντες της Ακροναυπλίας περνούν εφιαλτικές μέρες. Επί πέντε μέρες από τις 6 η ώρα το πρωί, μέχρι τις 6 η ώρα το βράδυ χιτλερικά αεροπλάνα τύπου Στούκας βομβαρδίζουν κατά κύματα την Ακροναυπλία και τα αγγλικά καράβια στον Αργολικό Κόλπο.

...Σφυρίζουν τα Στούκας και πέφτουν σαν το χαλάζι οι χιτλερικές βόμβες. Και το βράδυ σαν βασίλευε ο ήλιος, κουρασμένοι και ανάστατοι, πέφταμε να κοιμηθούμε. Πόσο βαρύς ήταν αυτός ο ύπνος! Στα όνειρά μας βλέπαμε, πως μας βομβαρδίζουν τα Στούκας...

Οι χιτλερικοί αεροπόροι βομβάρδιζαν τα αγγλικά καράβια, αλλά είχαν, επίσης, για στόχο τους και την Ακροναυπλία, όπως μας είπαν οι ίδιοι οι Γερμανοί, όταν κατέλαβαν το Ναύπλιο:

– Ακόμη ζείτε! Ήταν οι πρώτες λέξεις των χιτλερικών αξιωματικών, όταν μπήκαν στην Ακροναυπλία. Εμείς σας ρίξαμε εκατοντάδες βόμβες...

Σωθήκαμε μόνο στην τύχη. Μα και γιατί, όπως ήταν κωνικός ο βράχος της Ακροναυπλίας, οι βόμβες έπεφταν ξυστά και παρασύρονταν στη θάλασσα. Μια δέσμη από βόμβες, που έπεσαν δίπλα στο κτίριο της Ακροναυπλίας, δεν έσκασαν. Ίσως κάποιο σαμποτάζ πατριώτη της Γερμανίας να έσωσε τη ζωή εκατοντάδων κρατουμένων.

Τις μέρες αυτές η Ακροναυπλία έμοιαζε με κόλαση. Τη νύχτα φεύγουν από το Ναύπλιο οι Άγγλοι και Έλληνες επίσημοι για την Κρήτη και την Αίγυπτο. Ένα αγγλικό καταδρομικό έχει μισοβυθισθεί στο λιμάνι του Ναυπλίου. Κάποια χιτλερική βόμβα το 'χει χτυπήσει στην μπουρού του και σφυρίζει δαιμονισμένα, μέρα – νύχτα, σαν να 'χει στοιχειώσει (...)

22. Ελεφάντης, Α., Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, γ' έκδοση, 1999, σελ. 306-307.

23. Μπαρτζιώτας Β., Κι άστραψε φως η Ακροναυπλία, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1977.

Ένα άλλο εμπορικό καράβι, γεμάτο νιτρογλυκερίνη, έχει πάρει φωτιά. Από στιγμή σε στιγμή είναι έτοιμο να εκραγεί. Βρίσκεται ακριβώς κάτω από το βράχο της Ακροναυπλίας. Αν ανατιναχτεί δε θα μείνει τίποτε από το κάτεργό μας και από μας. Η ζωή εκατοντάδων ανθρώπων βρίσκεται σε άμεσο κίνδυνο. Η επιτροπή μας πήγε, όταν το 'μαθε την τελευταία στιγμή, στο διοικητή και ζήτησε να μας αφήσει ελεύθερους, για να σωθούμε! Σ' απάντηση αυτός δυναμώνει τη φρουρά και καλεί σε ενίσχυση κι άλλους χωροφύλακες απ' το Ναύπλιο οπλισμένους με βαριά πολυβόλα. Μας επιτρέπει να βγούμε στο προαύλιο, που ήταν πριν μπει στο κύριο κτίριο της Ακροναυπλίας για να 'μαστε κάπως αραιωμένοι. Όμως, το προαύλιο αυτό μόλις χωράει καμιά 200ριά ανθρώπους. Έτσι, οι άλλοι έμειναν στο αντιαεροπορικό καταφύγιο και στα παράθυρα με τους χοντρούς τοίχους.

Ευτυχώς που φυσάει απ' τη στεριά αεράκι και το καράβι μέσα στις φλόγες απομακρύνεται 600-800 μέτρα μακριά απ' το βράχο της Ακροναυπλίας. Ξαφνικά ακούστηκε μια τρομαχτική έκρηξη, θα 'ταν η ώρα 14.00. Η Ακροναυπλία σείστηκε σαν να 'τανε αχυροκαλύβα. Δημιουργήθηκαν μεγάλες ρωγμές στους τοίχους, τα παράθυρα ξηλώθηκαν και ένα μέρος της στέγης χάλασε... Σ' ολόκληρο το Ναύπλιο δεν έμεινε τζάμι γερό! Μεγάλα κομμάτια από πυρακτωμένες λαμαρίνες του карабиού έφτασαν μέχρι το προαύλιο του στρατοπέδου και έπεσαν μερικά μέτρα μακριά μας. Είμαστε φαίνεται... τυχεροί. Σαν κατάπεσε η λάβα της φωτιάς και γαλήνεψε η θάλασσα, μετρηθήκαμε. Δεν λείπει κανένας!

Στο αναμεταξύ, οι χιτλερικοί κατακτητές έφταναν στην Αθήνα. Οι ελληνικές στρατιωτικές μονάδες είχαν διαλυθεί και οι φαντάροι γυρνούσαν σαν τα κοπάδια, από χωριό σε χωριό, για να εξασφαλίσουν λίγο ψωμί και μεταφορικό μέσο, για να πάνε στα μέρη τους. Οι τελευταίες μας πληροφορίες ήταν πως οι Γερμανοί πλησίαζαν στον Ισθμό της Κορίνθου.

Η Ομάδα μας με επιτροπή της απαιτεί απ' τη διοίκηση του στρατοπέδου να μας αφήσει αμέσως ελεύθερους. Συγκεντρωθήκαμε μπροστά στις κιγκλίδες και φωνάζαμε να ανοίξουν οι πόρτες της φυλακής μας. Όταν άκουσε τις φωνές και είδε τόσο πολύ κόσμο στις κιγκλίδες ο διοικητής –ήταν τότε ο μοίραρχος Γιαννίκος, που τον αποκαλούσαμε “Κυριακή” απ' το όνομα του εκφωνητή της ελληνικής εκπομπής του ραδιοσταθμού του Βερολίνου– γίνηκε κατάχλομος και άρχισε να φωνάζει από την πόρτα του γραφείου του: “Έχετε το λόγο της στρατιωτικής μου τιμής, ότι αν οι Γερμανοί περάσουν τον Ισθμό, που είναι η τελευταία γραμμή αμύνης, διαθέτω εβδομήντα χωροφύλακες, κάμποσα οπλοπολυβόλα και βαριά πολυβόλα, θα πάρω κι εσάς και θα πολεμήσουμε μαζί”. Όπως έδειξαν τα πράγματα, ο κύριος διοικητής μάς έλεγε ψέματα για να μας καθησυχάσει... Κανένα λόγο στρατιωτικής τιμής δεν έχουν οι χαφιέδες. Ζητούσε απλώς να κερδίσει χρόνο. Για να εκπληρώσει την αποστολή που πήρε απ' τον Μανιαδάκη, να μας παραδώσει αιχμάλωτους στους κατακτητές για να μας εξοντώσουν!

Την άλλη μέρα, επιτροπή μας (...) ζήτησε να παρουσιαστεί στον Εγγλέζο στρατηγό (αυτός ήταν τώρα ανώτατος διοικητής Πελοποννήσου) για ναβάλει το ζήτημα της απόλυσής μας. Ο Εγγλέζος στρατηγός δεν τους δέχτηκε. Επιτροπή μας έκανε διάβημα και στον αντισυνταγματάρχη Πατέρη (...) Υποσχέθηκε να μας αφήσει (...) Μας παρέδωσε. Όπως είναι γνωστό, ο Πατέρης έγινε αργότερα αντιστράτηγος και αρχηγός της Χωροφυλακής (...) Οι Γερμανοί κατέλαβαν την Ακροναυπλία τις τελευταίες μέρες του Απριλίου του 1941. Η δικτατορία, ο Μανιαδάκης, η πλουτοκρατική ολιγαρχία που στήριζε τη δικτατορία μάς παρέδωσαν “διά πρωτοκόλλου” στους χιτλερικούς φασίστες σαν αιχμαλώτους πολέμου...».

Ύστερα από δεκαετίες επιζήσαντες, ακροναυπιώτες αγωνιστές, στα απομνημονεύματά τους άσκησαν αυστηρότατη κριτική στην καθοδήγηση της φυλακής (Ιωαννίδης, Μπαρτζιώτας, Θέος κλπ) για τη μη απόδραση από την Ακροναυπλία παρά την πρόταση του Π. Πουλιόπουλου. Ξέροντας πια την τραγική κατάληξη των συντρόφων τους, έχοντας βιώσει την ήττα του Εμφυλίου και υποστεί στο πετσί τους τις μετεμφυλιακές διώξεις, έχουν κάθε δικαίωμα να ασκούν κάθε κριτική. **24.**

24. - Στίνας, Α., Αναμνήσεις, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα, 1985, σ. 269-271.

- Γιάννης Μανούσακας, Ακροναυπλία- Θρύλος και πραγματικότητα», εκδ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1975, σ. 10 και σ. 171.

- Βασίλης Έξαρχος, άρθρο: Μπορούσαμε να αποδράσουμε από την Ακροναυπλία, εφ. Αυγή, 2 και 3 Απριλίου 1980.

- Γεράσιμου Ποδαρά, άρθρο: Η Ακροναυπλία και μερικές ιστορικές αλήθειες..., περ. «Αντί», φύλλο 79, 3.9.1977.

Τονίζουμε όμως εδώ ότι άλλο πράγμα είναι να κάνεις κριτική και να υποστηρίζεις ότι η καθοδήγηση είχε λαθεμένη εκτίμηση για τις δυνατότητες απόδρασης με βάση κάποιες αντικειμενικές συνθήκες (βοήθεια από έξω, απώλειες σε περίπτωση σύγκρουσης, αντίποινα για όσους δεν έφευγαν, μέσα διαφυγής κλπ) ή ότι η καθοδήγηση ήταν δειλή, αναβλητική, είχε αδυναμίες και βρισκόταν σε σύγχυση λόγω της διαλυτικής κατάστασης του κομματικού μηχανισμού και άλλο να υποστηρίζεις ότι η κομματική καθοδήγηση ήθελε συνειδητά να εξοντώσει τους συντρόφους της για να τους αξιοποιήσει αργότερα ως ήρωες. **25.**

Θυμίζουμε επίσης ότι όλες οι αντιπολιτευόμενες στο ΚΚΕ οργανώσεις (τροτσκιστικές κυρίως) παρά τις δολοφονίες μελών τους από την ΟΠΛΑ παρότρυναν τις οικογένειες των θυμάτων να μην υποβάλλουν μηνύσεις και να μην καταφύγουν στην αστική δικαιοσύνη ακόμα κι όταν ήξεραν τους δολοφόνους. Θεωρούσαν τις δολοφονίες αυτές ενδοταξική διαμάχη μεταξύ εργατικών οργανώσεων, η οποία δεν έπρεπε να δώσει επιχειρήματα στον ταξικό εχθρό να χτυπήσει το εργατικό κίνημα και τους αγωνιστές που βρίσκονταν σε δύσκολη θέση μετά τον Εμφύλιο. **26.**

Στις μέρες μας, μετά από τη δημοσίευση των φωτογραφιών από την εκτέλεση των 200 στην Καισαριανή και τη συγκίνηση που προκάλεσαν στον λαό μας, η δεξιά και η ακροδεξιά επιχειρεί με κοπτοραπτική και αλλοίωση στοιχείων που υπάρχουν σε αυτοβιογραφίες αγωνιστών της περιόδου να κατασκευάσει ένα διαφορετικό αφήγημα, το οποίο βέβαια παρουσιάζεται σε διάφορες εκδοχές, για την παράδοση των αγωνιστών της Ακροναυπλίας στους κατακτητές. Πρόκειται για άλλο ένα επεισόδιο στην προσπάθεια αναθεώρησης της ιστορίας της αντίστασης και αποδόμησης των ιστορικών γεγονότων. Εντελώς συνοπτικά τα επιχειρήματα τους υποστηρίζουν ότι οι εκτελεσμένοι κομμουνιστές ήταν «καλοί αγωνιστές, πατριώτες, παλικάρια και ήρωες» αλλά η ηγεσία τους «τους πούλησε, τους πρόδωσε» γιατί το ΚΚΕ ήταν πάντα προδοτικό. Πολλοί δε ακροδεξιοί καταλήγουν στο ότι δεν φταίνει οι ναζί που εκτέλεσαν τους κομμουνιστές αλλά η ηγεσία του ΚΚΕ που δεν τους άφησε να αποδράσουν. Πρόκειται δηλαδή για αναμάσημα όλης της μετεμφυλιακής αντικομμουνιστικής προπαγάνδας. **27.**

Η σειρά των γεγονότων που αποδεικνύουν ότι οι ελληνικές αρχές παρέδωσαν τους κομμουνιστές κρατούμενους στους κατακτητές είναι οι εξής:

- Η ευθύνη για τη σύλληψη, τον βασανισμό, την εκτόπιση και τη φυλάκιση των κομμουνιστών ανήκει στον Μεταξά και τον Μανιαδάκη. Όταν οι κρατούμενοι ζήτησαν με τρία υπομνήματα να στρατευθούν στο μέτωπο τους ζήτησαν δήλωση μετάνοιας και αποκήρυξη των ιδεών τους. Δεν υπήρχε καμία περίπτωση το καθεστώς Μεταξά να τους απελευθερώσει.

25. Ο Μανιαδάκης είχε φτιάξει δική του «Προσωρινή Διοίκηση του ΚΚΕ» (ΠΔ) με σκοπό τη διάβρωση της πραγματικής ηγεσίας του ΚΚΕ, της λεγόμενης «Παλιάς Κεντρικής Επιτροπής» (ΠΚΕ), την καθοδήγηση της οποίας είχε ο Νίκος Πλουμπίδης. Η Π.Δ έκανε την πρώτη εμφάνισή της τον Ιανουάριο του 1940. Μάλιστα, εξέδιδε και τον δικό της «Ριζοσπάστη» που υποτίθεται ότι ήταν παράνομος αλλά στην πραγματικότητα, εκδιδόταν από την Ασφάλεια. Αποτέλεσμα ήταν ολόκληρος ο μηχανισμός του ΚΚΕ να βρίσκεται σε σύγχυση. Ο Ζαχαριάδης, πίστευε ότι η «Προσωρινή Διοίκηση του ΚΚΕ» ήταν η αληθινή καθοδήγηση των κομμουνιστών που ήταν ακόμη ελεύθεροι και υποψιαζόταν ότι η «Παλιά Κεντρική Επιτροπή» ήταν δημιούργημα της Ασφαλείας. Το ίδιο πίστευε και η καθοδήγηση στην Ακροναυπλία. Τα πράγματα ξεκαθάρισαν το Μάη του 1941, με τη συγκρότηση της λεγόμενης «Νέας Κεντρικής Επιτροπής. Μέσα σε αυτό το χάος σε κάθε φυλακή και εξορία η καθοδήγηση αυτοσχεδίαζε και τα απλά μέλη ήταν υποχρεωμένα να πειθαρχούν.

26. Κατσορίδας, Δ., άρθρο στο διαδίκτυο: Η ΟΠΛΑ, το ΚΚΕ και η εκκαθάριση των τροτσκιστών και αρχειομαρξιστών το 1944:

<https://rproject.gr/article/i-opla-kke-kai-i-ekkatharisi-ton-trotskiston-kai-arheiomarxiston-1944>

27. Ενδεικτικά δημοσιεύματα:

- Λιάκος, Παν., άρθρο: Πατριώτες σε αντιπατριωτικό κόμμα- Σαφέστατα υπάρχουν πατριώτες, ήρωες και παλικάρια στο ΚΚΕ. Το κόμμα δεν είναι πατριωτικό, εφ. δημοκρατία, 18|02|2026.

- Καλύβας Στάθης, άρθρο: Από την εικόνα στην ουσία, εφ. Καθημερινή, 24/2/2026.

- Τζήμερος, Θάνος, άρθρο: Ψάχνουμε ήρωες σε λάθος τάφους, 3/3/2026:

<https://www.capital.gr/arthra/3977264/psaxnoume-iroes-se-lathos-tafous/>

- Στις 29 Ιανουαρίου 1941 ο Μεταξάς πέθανε. Ο Κ. Μανιαδάκης και ο Ιωάννης Διάκος, έμπιστοι του Μεταξά, προώθησαν τον Αλέξανδρο Κορυζή ο οποίος ορκίστηκε, από τον Βασιλιά, Πρωθυπουργός στις 29 Ιανουαρίου 1941. Δεν υπήρξαν αλλαγές στο κυβερνητικό σχήμα. Ο Κ. Μανιαδάκης παρέμεινε Υπουργός Ασφαλείας και οι κομμουνιστές κρατούμενοι και εξόριστοι φυσικά δεν αποφυλακίστηκαν.

- Η ναζιστική Γερμανία επιτέθηκε στην Ελλάδα στις 6 Απριλίου 1941. Ο Κορυζής αυτοκτόνησε στις 18 Απριλίου 1941. Στις 21 Απριλίου αφού είχε παραδοθεί η Στρατιά της Ηπείρου από τον στρατηγό Γεώργιο Τσολάκογλου στους προελαύνοντες Γερμανούς, ο Βασιλιάς ανέθεσε στον Εμμανουήλ Τσουδερό, βενιζελικό, τραπεζίτη εκ Κρήτης, τον σχηματισμό Κυβέρνησης. Ο Μανιαδάκης αναβαθμίζεται γιατί αναλαμβάνει και το Υπουργείο Εσωτερικών. Στις 23 Απριλίου 1941, ο Βασιλιάς Γεώργιος Β΄ και η κυβέρνηση Τσουδερού αναχώρησαν για την Κρήτη. Εκεί εκδίδεται ο Α.Ν 2925/26-4-1941, με τον οποίο χορηγείται αμνηστία για όλα τα πολιτικά αδικήματα που διαπράχθηκαν στην Κρήτη μέχρι 26 Απριλίου 1941. **28.** Εξαιρούνται και δεν δίνεται αμνηστία στα αδικήματα «των κατά του κοινωνικού καθεστώτος διαπραχθέντα». Η κυβέρνηση Τσουδερού και ο Μανιαδάκης δεν απελευθερώνουν ούτε τότε τους κρατούμενους.

- Μετά τη μάχη της Κρήτης (20 Μαΐου 1941) Βασιλιάς και κυβέρνηση Τσουδερού έφυγαν για το Κάιρο όπου έφτασαν στις 24 Μαΐου 1941. Όλο αυτό το διάστημα ο Μανιαδάκης ήταν στην Ελλάδα για να κλείσει τις τελευταίες «εκκρεμότητες». Για να εξασφαλίσει ότι οι κρατούμενοι κομμουνιστές θα παραδίδονταν στις γερμανικές αρχές κατοχής φρόντισε να υπάρχουν δικά του, έμπιστα άτομα. Διοικητής στην Ακροναυπλία είχε γίνει ο υπομοίραρχο Γιαννίκος και διοικητής της Χωροφυλακής Ναυπλίου ο Συνταγματάρχης Αναστάσιος Πάτερης. Επίσης έστειλε εντολή σε όλους τους τόπους κράτησης πολιτικών κρατουμένων να μην επιτραπεί η απόδρασή τους, ακόμη και με χρήση βίας.

- Στις 28 Απριλίου 1941, Γερμανοί αλεξιπτωτιστές πάνοπλοι έπεσαν στο Ναύπλιο. Γνώριζαν προς τα πού έπρεπε να κινηθούν. Ταχύτατα περικύκλωσαν την Ακροναυπλία και ο Γιαννίκος σε συνεννόηση με τον Πάτερη τους παρέδωσαν τους φυλακισμένους. Είναι προφανές ότι Γιαννίκος και Πάτερης δεν δρούσαν αυτοβούλως. Είχαν πάρει εντολές από τον πολιτικό τους προϊστάμενο Κ. Μανιαδάκη. **29.**

28. Ο Α.Ν 2925, τ. Α΄, ΦΕΚ 145/26 Απριλίου 1941. Ο Α.Ν έδινε χάρη αποκλειστικά στους πολιτικούς-στρατιωτικούς που είχαν πάρει μέρος στο κίνημα της Κρήτης τον Ιούλιο του 1938 κατά του Μεταξά. Στις 28 Αυγούστου 1938 το Στρατοδικείο καταδίκασε ερήμην εις θάνατον τους Αριστ. Μητσοτάκη, Ιω. Μουντάκη, Μαν. Βολουδάκη, και Εμμ. Μπακλατζή. Σε ισόβια τον Στρ. Γεωργιλαδάκη και ερήμην ισόβια τον Εμμ. Μάντακα. 21 κατηγορούμενοι δικάστηκαν σε μικρότερες ποινές και 65 αθώωθηκαν. Αργότερα κατά τον Ιούνιο του 1939 οι αρχηγοί των κομμάτων (Στεφ. Στεφανόπουλος, Πέτρος και Περικλής Ράλλης) αποφασίζουν να οργανώσουν νέο κίνημα με σκοπό την ανατροπή του Μεταξά για μια φορά ακόμα και πρότειναν στο Διοικητή της Τραπεζής της Ελλάδος Εμμανουήλ Τσουδερό, να αναλάβει την αρχηγία, την οποίαν και απεδέχθη. Ο Μανιαδάκης συνέλαβε τον διευθυντή του υποκαταστήματος της Τράπεζας της Ελλάδος Αλ. Λαγοπάτη και βρέθηκε χειρόγραφο σημείωμα του Τσουδερού. Ο Μεταξάς έθεσε τον Τσουδερό σε περιορισμό και τελικά τον εξόρισε στη Σύρο. Λεπτομέρειες για το κίνημα της Κρήτης: Λιναρδάτος, Σπ., ό.π., σελ. 325-364 και για το κίνημα του Εμ. Τσουδερού σελ. 375-379.

29. Ο υπομοίραρχος Νικόλαος Γιαννίκος πήρε ευνοϊκή μετάθεση στην Αθήνα. Υπηρέτησε στην Ανωτέρα Διοίκηση Χωροφυλακής Στερεάς Ελλάδας. Σκοτώθηκε στα Δεκεμβριανά. Αντίθετα ο Αναστάσιος Πατέρης μετατέθηκε στην Αθήνα και υπηρέτησε ως υποδιοικητής στην Διεύθυνση Ειδικής Ασφαλείας του Κράτους. Η Ειδική Ασφάλεια ειδικό τμήμα της Ελληνικής Χωροφυλακής δημιουργήθηκε από τον Μανιαδάκη για τη δίωξη και τη σύλληψη των κομμουνιστών σε ολόκληρη την Ελλάδα. Η Ειδική Ασφάλεια με Αρχηγό τον Αλ. Λάμπου στη διάρκεια της κατοχής συνεργάστηκε άμεσα με τις κατοχικές δυνάμεις, συμμετείχε σε μπλόκα σε διάφορες περιοχές της Αθήνας με εκατοντάδες θύματα, σε συλλήψεις, βασανιστήρια και εκτελέσεις μελών αντιστασιακών οργανώσεων. Μετά την απελευθέρωση ο Πάτερης μηνύθηκε από οικογένειες θυμάτων της Ασφάλειας αλλά απαλλάχθηκε με βούλευμα (ΓΑΚ-ΚΥ-ΕΔΑ: 125/6 Οκτωβρίου 1945). Το δικαστικό συμβούλιο τον απάλλαξε θεωρώντας τη μήνυση «προϊόν σκευωρίας της κομμουνιστικής παρατάξεως για τον στιγματισμό ενός αξιωματικού με ζωηρότατων το συναίσθημα της Εθνικής Υπερηφανείας». Στις δίκες που έγιναν για τους δωσίλογους αξιωματικούς της Ειδικής Ασφάλειας ο Πάτερης εμφανίστηκε ως μάρτυρας υπεράσπισης. Συνέχισε κανονικά την καριέρα του και ως αντιστράτηγος πια έγινε Αρχηγός της Ελληνικής Χωροφυλακής από 22-11-1952 έως 21-12-1956. Καρκάνης Ν., Οι δοσίλογοι της Κατοχής, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1982, σελ. 188-189.

Αρχικά τη διοίκηση της φυλακής είχαν οι Γερμανοί οι οποίοι στη συνέχεια παρέδωσαν τη φύλαξη της Ακροναυπλίας στους Ιταλούς. Έλληνες χωροφύλακες φύλαγαν τους κρατούμενους υπό ιταλική επίβλεψη. - Στη συνέχεια οι δωσίλογες κυβερνήσεις ως Ελληνική Πολιτεία συνέχισαν να κρατούν τους φυλακισμένους και μάλιστα με τρία Νομοθετικά Διατάγματα (Ν.Δ 207/ΦΕΚ 209/τ.Α/25 Ιουνίου 1941, Ν.Δ 345/ΦΕΚ 261/τ.Α/2 Αυγ. 1941 και Ν.Δ. 833/ΦΕΚ 440/τ.Α/ 19 Δεκ. 1941) συνέχισαν το αντικομμουνιστικό έργο των προηγούμενων. Τα Διατάγματα αυτά προέβλεπαν την παράταση της κράτησης σε φυλακές και εξορίες, τη συγκρότηση Επιτροπών Ασφαλείας και το χώρο ευθύνης σε κάθε ζώνη λόγω της τριπλής κατοχής κλπ. **30.**

Άρα οι τρεις Κυβερνήσεις (Μεταξά, Κορυζή και Τσουδερού) με κεντρικό, σταθερό, Υπουργό Ασφαλείας, τον Κ. Μανιαδάκη, μαζί με τη δωσίλογη κυβέρνηση Τσολάκογλου παρέδωσαν τους πολιτικούς κρατούμενους στους κατακτητές γνωρίζοντας ότι σε όλες τις χώρες που καταλάμβαναν οι Γερμανοί (Γαλλία, Ολλανδία, Βέλγιο, Πολωνία κλπ) οι κομμουνιστές κρατούμενοι αντιμετωπιζόνταν ως πρωταρχικοί πολιτικοί εχθροί του ναζιστικού καθεστώτος και εξοντώνονταν συστηματικά. Η τύχη τους ήταν συνήθως άμεση εκτέλεση, σύλληψη, βασανιστήρια, ή εκτοπισμός σε στρατόπεδα συγκέντρωσης όπου φορούσαν ένα κόκκινο αστέρι και εκτελούνταν ως αντίποινα σε πράξεις δολιοφθοράς της Αντίστασης.

30. Οι δωσίλογες κυβερνήσεις συνέχισαν να συλλαμβάνουν, να εξορίζουν και να φυλακίζουν αγωνιστές. Μια τέτοια περίπτωση είναι η σύλληψη και φυλάκιση του Στέλιου Σκλάβαινα. Ο Στ. Σκλάβαινας από τα πιο παλιά στελέχη του ΚΚΕ, γνωστός από το σύμφωνο Σοφούλη-Σκλάβαινα, είχε συλληφθεί τον Απρίλιο του 1938 και είχε φυλακιστεί στην Κέρκυρα. Εκεί μετά από φρικτά βασανιστήρια υπέγραψε δήλωση μετάνοιας. Διαγράφηκε από το κόμμα ως δηλωσίας. Σύμφωνα με τον φάκελό του στην Ασφάλεια που πρόσφατα δημοσιεύτηκε δεν συνεργάστηκε με την Ασφάλεια και δεν πρόδωσε. Ζούσε στην Αθήνα ως τυπογράφος. Συνελήφθη ξανά τον Ιούνιο του 1941 και κλείστηκε στην Ακροναυπλία. Έζησε σε απόλυτη απομόνωση από τους συντρόφους του λόγω της δήλωσης και της διαγραφής του. Μεταφέρθηκε στο Χαϊδάρι και από εκεί στο σκοπευτήριο της Καισαριανής όπου εκτελέστηκε την Πρωτομαγιά του 1944. Ήταν μόλις 37 ετών. Κατά τη διάρκεια της εκτέλεσης επέδειξε θάρρος και μαζί με τους άλλους συντρόφους του φώναξαν "Ζήτω η Ελλάδα", "Ζήτω το ΕΑΜ", "Ζήτω το ΚΚΕ".

6. Από την Ακροναυπλία στο Χαϊδάρι.

*«...Η μπότα του κατακτητή/παντού τη φρίκη απλώνει
κι όπου πατεί κι όπου πατεί/χορτάρι δε φυτρώνει
μα στην καμένη τούτη Γη/θ' ανθίσουν πάλι οι κλώνοι
για να λαλεί τ' αηδόνι...»
Κ. Βίρβος*

Η Ακροναυπλία συνέχισε να λειτουργεί μέχρι τον Φεβρουάριο του 1943 σε ελεεινές συνθήκες κακομεταχείρισης, πείνας και ασθενειών των σκελετωμένων κρατούμενων. Η αβιταμίνωση τους καταπονούσε, η φυματίωση τους θέριζε. Την περίοδο της μεγάλης πείνας (χειμώνας 1941- 1942) η διατροφή των κρατούμενων ήταν τραγική: για μήνες χωρίς ψωμί, μόνο λαχανίδες, άγρια χόρτα χωρίς λάδι και αλάτι. Και ήρθαν οι πρώτοι νεκροί από την πείνα! Σκελετωμένοι! Ο λαός μας σπάραζε. Στο Δήμο Ναυπλίου από τους 180 νεκρούς , οι 113 ήταν από πείνα και καχεξία και από αυτούς οι 35 νεκροί ήταν από τις φυλακές της Ακροναυπλίας. Η κατάσταση ήταν δραματική μέχρι το Μάρτη του 1942 όπου επενέβη ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός που έφερε και μοίρασε τρόφιμα στους φυλακισμένους: ένα κιλό σταφίδα, φιστίκια, φασόλια για κάθε κρατούμενο.

Έξω από τη φυλακή το ΕΑΜ έχει αρχίσει να δυναμώνει και οι ιταλικές φασιστικές δυνάμεις, που έλεγχαν τις φυλακές-στρατόπεδα στη ζώνη ευθύνης τους αποφάσισαν να διαλύσουν εκείνα που βρίσκονταν σε επισφαλείς θέσεις και να μεταφέρουν τους κρατούμενους σε πιο μεγάλα και ισχυρά στρατόπεδα. Άρχισαν τη μεταφορά των φυλακισμένων σταδιακά από το Σεπτέμβριο του 1942 και ως το Φλεβάρη του '43 η Ακροναυπλία άδειασε εντελώς. Στις 7 Μαΐου 1942 μεταφέρθηκαν 22 φυματικοί στο σανατόριο Πέτρα Ολύμπου. Τον Γενάρη του 1943 μεταφέρθηκαν πάνω από 500 Ακροναυπλιώτες σε διάφορα ιταλικά στρατόπεδα και από εκεί στη Λάρισα τον Μάιο του 1943.

Στις 27 Φεβρουαρίου 1943 μεταφέρθηκαν στο σανατόριο Σωτηρία οι τελευταίοι 56 φυματικοί κρατούμενοι της Ακροναυπλίας από όπου με μια εντυπωσιακή επιχείρηση τους ΕΛΑΣ απέδρασαν.

Στις 6 Ιουνίου 1943 εκτελέστηκαν 104 πατριώτες ως αντίποινα για την ανατίναξη στρατιωτικής αμαξοστοιχίας στο Κούρνοβο με πολλούς νεκρούς Ιταλούς στρατιώτες και αξιωματικούς. Λυσσασμένοι οι κατακτητές για τις απώλειές τους πήραν, ως αντίποινα, 106 αγωνιστές κρατούμενους στο στρατόπεδο της Λάρισας, ανάμεσά τους και 54 ακροναυπλιώτες (μέλη του ΚΚΕ, πέντε διεθνιστές – τροτσκιστές, ανάμεσα στους οποίους και ο Παντελής Πουλιόπουλος) και τους εκτέλεσαν στις 6 Ιουνίου 1943 λίγο πιο έξω από το χωριό Άγιος Στέφανος της περιοχής Δομοκού και η ομαδική ταφή τους έγινε λίγο πιο πέρα. **31.**

Οι Ιταλοί στη συνέχεια, στις 29 Αυγούστου 1943, επέλεξαν πάνω από 600 κρατούμενους και τους απέστειλαν σιδηροδρομικώς στην Αθήνα στο στρατόπεδο του Χαϊδαρίου. Μεταξύ αυτών ήταν οι 243 κομμουνιστές, Ακροναυπλιώτες, από την εποχή του Μεταξά, και 20 Αναφιώτες. Το στρατόπεδο Χαϊδαρίου άρχισε να λειτουργεί στις 3 Σεπτεμβρίου 1943, όταν έφτασαν οι πρώτοι κρατούμενοι από τη Λάρισα και ήταν ένα από τα πλέον σκληρά, από τα συνολικά 36 αντίστοιχα που υπήρχαν στην Ελλάδα.

Η θέση του δεν ήταν τυχαία. Χτισμένο στις ρίζες του όρους Αιγάλεω, δίπλα στην Ιερά Οδό συνδύαζε την απομόνωση αλλά και την γειτνίαση με τον αστικό ιστό της Αθήνας. Ουσιαστικά ήταν ένα τεράστιο συγκρότημα με τιμεντένια κτήρια το ένα δίπλα στο άλλο. Οι εγκαταστάσεις του στρατοπέδου κάλυπταν 500 στρέμματα με περίπου είκοσι κτίρια-μπλοκ. Είχαν χτιστεί στρατώνες, αποθήκες, διοικητήριο, αναρρωτήριο, μαγειρεία, κρατητήρια απομόνωσης, ειδικός χώρος για τις κρατούμενες γυναίκες κλπ. Το στρατόπεδο γύρω περιβαλλόταν από ψηλούς τοίχους ύψους περίπου τριών μέτρων και τριπλή περίφραξη με συρματοπλέγματα. Κάθε 200 μ. περίπου είχαν χτιστεί παρατηρητήρια για τους ένοπλους στρατιώτες που φρουρούσαν νύχτα μέρα. Η παρακολούθηση και επιτήρηση μέσα και έξω από το στρατόπεδο ήταν απόλυτη. Οι πύλες του στρατοπέδου βρίσκονταν στη δυτική του πλευρά.

Μετά την ανακοίνωση της συνθηκολόγησης της ιταλικής κυβέρνησης με τις συμμαχικές δυνάμεις στις 8 Σεπτεμβρίου 1943, οι Ιταλοί αποσύρθηκαν από το Χαϊδάρι. Στις 10 Σεπτεμβρίου το στρατόπεδο πέρασε στα χέρια των Γερμανών οι οποίοι το χρησιμοποίησαν ως κόμβο συγκέντρωσης κρατουμένων που μεταφέρονταν εκεί από διάφορες περιοχές της χώρας, καθώς έκλειναν τα μικρότερα στρατόπεδα για λόγους ασφάλειας. Στις 29 Δεκεμβρίου, τη διαχείριση ανέλαβε η SD (Sicherheitdienst), η Υπηρεσία Ασφαλείας των Ες Ες, οι περιβόητοι «Νεκροκεφαλίτες», ονομασία που οφειλόταν στο χαρακτηριστικό σύμβολο της νεκροκεφαλής στα πηλίκιά τους. Η καθημερινότητα στο Χαϊδάρι έγινε ακόμη πιο εξουθενωτική. Οι κρατούμενοι υφίσταντο εξαντλητικές αγγαρείες, ληστρικές επιθέσεις από τους φρουρούς, καψώνια, συστηματικούς ξυλοδαρμούς και, συχνά, τυχαίους πυροβολισμούς ως μέσο εκφοβισμού.

Στο κολαστήριο πέρασαν μέρες, μήνες και χρόνια άνδρες, γυναίκες, ακόμα και παιδιά με τις μητέρες τους. Από τον Οκτώβριο του 1943 και μετά, στο Στρατόπεδο Χαϊδαρίου οδηγούνταν ολοένα και περισσότεροι κρατούμενοι. Ο αριθμός των κρατουμένων σε αυτό, που ανανεωνόταν συνεχώς, ξεπερνούσε τους 3.000. Υπολογίζεται ότι από το στρατόπεδο Χαϊδαρίου πέρασαν συνολικά πάνω από 21.000 κρατούμενοι. Η συντριπτική πλειονότητα των εγκλειστών ανήκε στην Εθνική Αντίσταση. Συνελήφθησαν για την πολιτική τους δράση, τη συμμετοχή τους σε αντάρτικες ομάδες ή και για απλή υποψία αντικατοχικής στάσης. Εκτός από αντιστασιακούς ομήρους κρατούνταν επίσης Εβραίοι, κομμουνιστές, πολίτες οι οποίοι συνελήφθησαν από την Γκεστάπο ή την Ειδικά Ασφάλεια του Λάμπου, τυχαία σε μπλόκα -όπως στο μπλόκο της Κοκκινιάς- διάφοροι ποινικοί. **32.**

31. Ο Παντελής Πουλιόπουλος μπροστά στο εκτελεστικό απόσπασμα έδειξε απaráμυλλο θάρρος και δύναμη. Μίλησε στους στρατιώτες στα ιταλικά και τους κάλεσε να δείξουν την ταξική διεθνιστική τους αλληλεγγύη στους καταδικασμένους και να μην πυροβολήσουν, να πολεμήσουν τον ιταλικό ιμπεριαλισμό και να συναδελφωθούν με τα ταξικά τους αδέρφια. Οι στρατιώτες κατέβασαν τα όπλα αρνούμενοι να πυροβολήσουν. Τελικά την εκτέλεση αναγκάστηκαν να πραγματοποιήσουν οι φασίστες αξιωματικοί.

32. Περιγραφή και στοιχεία για το στρατόπεδο Χαϊδαρίου:

- Κορνάρος Θέμος, Στρατόπεδο του Χαϊδαρίου, εκδ. Νεοελληνικές Εκδόσεις-Βιβλιοθήκη του Λαού Αθήνα 1963.

- Αντώνης Φλούντζης, Χαϊδάρι, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1976.

Θυμίζουμε εδώ ότι το στρατόπεδο του Χαϊδαρίου χτίστηκε από όμιλο Ελλήνων εργολάβων για λογαριασμό των Γερμανών και είχε κοστίσει 4.500 χρυσές λίρες. Τα χρήματα αυτά πληρώνονταν από την Ελληνική Πολιτεία και τις δωσίλογες Κυβερνήσεις. Μετά την απελευθέρωση οι εργολάβοι οι οποίοι κυριολεκτικά είχαν θησαυρίσει διότι είχαν αναλάβει πολλά έργα για το γερμανικό στρατό δικάστηκαν για οικονομικό δωσιλογισμό. Η δίκη των δωσίλογων εργολάβων με 8 κατηγορούμενους που εκπροσωπούσαν τρεις μεγάλες κατασκευαστικές εταιρείες έλαβε μεγάλη δημοσιότητα λόγω του Μιχαήλ Αβέρωφ, γόνου της επιφανούς οικογένειας, ο οποίος είχε τη μία από τις εταιρείες. Το δικαστήριο αθώωσε τον Μιχαήλ Αβέρωφ γιατί οι δικηγόροι του παρουσίασαν αγγλικά έγγραφα ότι ο πελάτης τους συμμετείχε σε μία μυστική, αντιστασιακή οργάνωση «Κόδρος» και ότι συνεργάστηκε με τους Γερμανούς εν γνώσει των Άγγλων και της ελληνικής Κυβέρνησης του Καΐρου. Οι υπόλοιποι εργολάβοι καταδικάστηκαν σε ποινές χάρδια. **33.**

Η «Μέρλιν», το διαβόητο κτίριο της Γκεστάπο στο κέντρο της Αθήνας (συμβολή οδών Σέκερη, Κανάρη, Μέρλιν και Βασιλίσσης Σοφίας), ήταν ο εφιαλτικός προθάλαμος του Χαϊδαρίου. Στη «Μέρλιν» γίνονταν οι ανακρίσεις, τα βασανιστήρια, το ξεδιάλεγμα των συλληφθέντων πατριωτών. Εκεί κρινόταν η ζωή κάθε κρατούμενου: αποφυλάκιση, μεταγωγή στη Γερμανία, εγκλεισμός στο Χαϊδάρι ή εκτέλεση. Όσοι επιβίωναν από τα φρικτά βασανιστήρια, κατέληγαν στο στρατόπεδο Χαϊδαρίου.

Οι διαδόσεις σχετικά με τα βασανιστήρια και τα εγκλήματα που γίνονταν στο Χαϊδάρι, αποτελούσαν ένα από τα βασικότερα μέσα τρομοκρατίας του λαού για την προσπάθεια καταστολής εξεγέρσεων και της αντιστασιακής δράσης. Στόχος των χιτλερικών, ήταν το στρατόπεδο να μετατραπεί σε ένα είδους «φόβητρο» για τον ίδιο το λαό.

Τη φρίκη του στρατοπέδου, τα βασανιστήρια και την αγωνία των φυλακισμένων αγωνιστών τραγούδησε ο λαός μας με τους στίχους του Μάρκου Βαμβακάρη στο τραγούδι «Χαϊδάρι».

*Τρέξε μανούλα όσο μπορείς/ τρέξε για να με σώσεις
κι απ' το Χαϊδάρι μάνα μου/να μ' απελευθερώσεις.
Γιατί είμαι μελλοθάνατος/ και καταδικασμένος
δεκαοχτώ χρονών παιδί/ στα σίδερα κλεισμένος.
Απ' την οδό του Σέκερη/ με πάνε στο Χαϊδάρι
κι όλη την ώρα την ώρα καρτερώ/ ο Χάρος να με πάρει.
Να δεις του Χάρου το σπαθί/ μανούλα πως τα φέρνει
αχ και την ζωή του καθενός/ μάνα πώς θα την παίρνει.
Κι όταν με δεις μάνα νεκρό/ να πεις στις άλλες μάνες
γιατί πονέσανε κι αυτές/ με πίκρες πιο μεγάλες.
Πως είδα τα παιδάκια τους/ στα σίδερα δεμένα
με την κατάδικη στολή/ αδικοσκοτωμένα.*

Παρά ταύτα, η αντίσταση δεν κάμφθηκε. Πρώην κρατούμενοι της Ακροναυπλίας, αξιοποιώντας την εμπειρία τους σε συνθήκες καταστολής, ανέλαβαν να εμψυχώσουν τους νεοεισερχόμενους, να οργανώσουν μορφές αλληλεγγύης και να δημιουργήσουν μια υποτυπώδη «κοινότητα» επιβίωσης μέσα στην κόλαση του στρατοπέδου.

-
33. Λεπτομέρειες για τη δίκη των δωσίλογων εργολάβων: Σάμιος Παν., Αγοραπωλησίες ακινήτων 1941-1944. Οι «χρυσές» ευκαιρίες της Κατοχής», εκδ. Εταιρεία Σύγχρονης Ιστορίας, Αθήνα, 2019, σελ. 214.
Επίσης: εφ. Ελευθερία, 5/9/1945, σελ. 2 και εφ. Ριζοσπάστης, 5/9/1945, σελ. 2.

7. Από το Χαϊδάρι στον τοίχο της Καισαριανής.

«Κάθε βράδυ εκείνο το ' γεια σας, αδέρφια'
σου, 'σφιγγε την καρδιά στη μέγγενη ,
και το πρωί στη θέση του συντρόφου σου
έβλεπες ένα μπογαλάκι ρούχα.

Τόσο έρημα, τόσο μόνα...

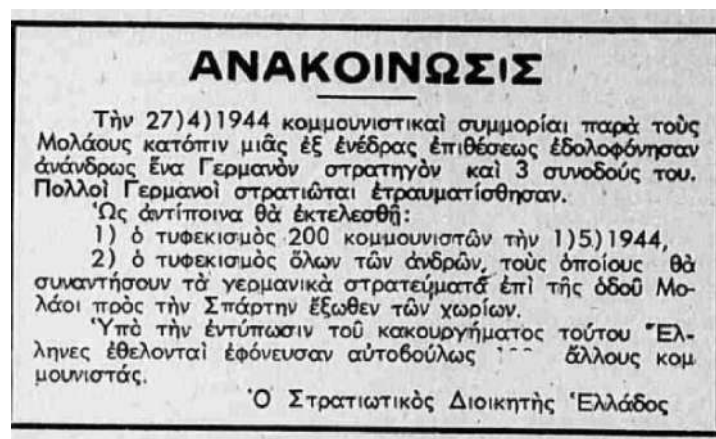
Δεν υπάρχει πιο πικρή, πιο αδυσώπητη μοναξιά
απ' αυτόν το μικρό σωρό ρούχων και αντικειμένων
του εκτελεσμένου μπροστά στην πόρτα της φυλακής...

Αυτήν την εικόνα κουβαλάω για πολλά χρόνια στους εφιάλτες μου... "
Χρόνης Μίσσιος

Στις 27 Απριλίου 1944, διμοιρία του 8ου Συντάγματος του ΕΛΑΣ υπό τον ανθυπολοχαγό Π.Ζ του Ελληνικού Στρατού, Μανώλη Σταθάκη επιτέθηκε κατά του διοικητή της 41ης Μεραρχίας Οχυρών και υποστράτηγου (Generalmajor) Φράντς Κρεχ και της συνοδείας του στην περιοχή των Μολάων της Λακωνίας, με αποτέλεσμα τον θάνατο του και μελών της συνοδείας του. Μια μέρα πριν στην Κρήτη είχε απαχθεί από την Αντίσταση ο υποστράτηγος Κράιπε.

Μετά την επίθεση των ανταρτών του ΕΛΑΣ, η Καθημερινή στις 30 Απριλίου 1944 δημοσίευσε την εξής ανακοίνωση των κατοχικών δυνάμεων:

«Την 27ην Απριλίου 1944 κομμουνιστικά συμμορίαί παρά τους Μολάους κατόπιν μιας εξ ενέδρας επιθέσεως εδολοφόνησαν ανάνδρως έναν Γερμανόν Στρατηγόν και τρεις συνοδούς του. Πολλοί Γερμανοί στρατιώται ετραυματίστησαν. Ως αντίποινα διατάχθηκε: Ο τυφεκισμός 200 Κομμουνιστών την 1.5.1944. Ο τυφεκισμός όλων των ανδρών τους οποίους θα συναντήσουν τα γερμανικά στρατεύματα επί της οδού Μολάων προς Σπάρτην έξωθεν των χωρίων. Υπό την εντύπωσιν κακουργήματος τούτου Έλληνες εθελονταί εφόνευσαν αυτοβούλως 100 άλλους κομμουνιστάς. Ο Στρατιωτικός Διοικητής Ελλάδος» **34.**

Στις 30 Απριλίου 1944 η είδηση ότι τα Ες Ες θα εκτελούσαν 200 κρατούμενους ως αντίποινα άρχισε να κυκλοφορεί μέσα στο στρατόπεδο. Οι καρδιές όλων σφίχτηκαν. Ο διοικητής Καρλ Φίσερ κάλεσε κάποιους από τους υπεύθυνους στα συνεργεία που ήταν ακροναυπιώτες και τους ζήτησε να υποδείξουν ποιοι μη κρατούμενοι από την εποχή του καθεστώτος Μεταξά θα μπορούσαν να τους αντικαταστήσουν, καθώς οι ίδιοι θα μεταφέρονταν την επομένη σε άλλο στρατόπεδο. Με δεδομένη τη φήμη για μαζική εκτέλεση, όσοι κρατούμενοι μίλησαν με τον Φίσερ κατάλαβαν αμέσως ότι επρόκειτο να εκτελεστούν και άρχισαν να ετοιμάζονται.

Μαζεύτηκαν στον θάλαμο 1 του Μπλοκ 3, όπου με μουσική από δύο κιθάρες κι ένα βιολί έγινε αποχαιρετιστήριο γλέντι. Το επόμενο πρωί, μετά το πρωινό συσσίτιο, ο Φίσερ κάλεσε γενικό προσκλητήριο, στο οποίο διάβασε τη λίστα με τα 200 ονόματα που θα εκτελούνταν, ως αντίποινα για τη δολοφονία του Γερμανού στρατηγού. Η ομάδα των μελλοθανάτων περιλάμβανε όλους τους Ακροναυπιώτες (μέλη του ΚΚΕ, έξι τροτσκιστές και πέντε αρχαιομαρξιστές), πλην 16 ατόμων, τους Αναφιώτες και μερικούς άλλους κρατούμενους.

Διακόσια ονόματα. 200 ήρωες, 200 «Παρών!» Το 167^ο όνομα ήταν το όνομα του Ναπολέοντα Σουκατζίδα και η βροντερή απάντηση «Παρών!». Όλο το στρατόπεδο πάγωσε. Έπαιρναν τον Ναπολέοντα, τον διερμηνέα του στρατοπέδου, το στήριγμα όλων των κρατουμένων. Η συγκίνηση μεγάλωσε πιο πολύ, όταν παρέδωσε τη σφυρίχτρα και τα χαρτιά στο δεύτερο διερμηνέα, Θανάση Μερεμέτη, λέγοντας του: «Θανάση, μην ξεχνάς ποτέ πως είσαι Έλληνας κρατούμενος και εξυπηρετείς Έλληνες στρατιώτες. Να είσαι πάντα καλός μαζί τους. Στο πρόσωπό σου τούς αποχαιρετώ όλους». **35.**

Ο διοικητής Φίσερ πρότεινε στον Ναπολέοντα να τον εξαιρέσει. Ο Ναπολέων τον ρώτησε αν μετά την αφαίρεση του ονόματός του, η λίστα θα συμπληρωνόταν από άλλον κρατούμενο. Μετά την καταφατική απάντηση του Φίσερ, ο Σουκατζίδης αρνήθηκε να εξαιρεθεί και να μπει άλλος αγωνιστής στη θέση του, προτιμώντας τον παλικαρίσιο θάνατο παρά την ταπεινή συναλλαγή.

Ξημέρωμα της Πρωτομαγιάς 1944 συγκεντρώθηκαν μπροστά στα μαγειρεία όπου, πριν επιβιβαστούν στα αυτοκίνητα, άρχισαν να τραγουδούν τον Εθνικό ύμνο, το τραγούδι της Ακροναυπλίας και τον σκοπό του «Χορού του Ζαλόγγου» μπροστά στα μάτια των έκπληκτων Ναζί που δεν είχαν τρόπο να αντιδράσουν.

Δέκα φορτηγά ξεκίνησαν από το στρατόπεδο του Χαϊδαρίου κουβαλώντας μελλοθάνατους στην Καισαριανή. Ο δρόμος προς το Σκοπευτήριο γέμισε ρούχα και σημειώματα των μελλοθάντων. Λίγο πριν την εκτέλεση όπως μπορούσε ο καθένας, με ότι μέσο διέθετε: ένα μολύβι, ένα κομματάκι χαρτί ή πανί έγραφε τα τελευταία του συγκινητικά μα περήφανα λόγια:

«Δε σας ξέχασα ποτέ. Για σας και για τον ελληνικό λαό έδωσα τη ζωή μου. Σήμερα, 1η Μάη 1944, σας φιλώ για τελευταία φορά»

«Αγαπημένοι μου. Ο θάνατος δε θα πρέπει να σας λυπήσει, αλλά να σας ατσαλώσει πιο πολύ για πάλη που διεξάγετε. Σφίξτε τις καρδιές σας και βγείτε παλικάρια από τη νέα αυτή δοκιμασία. Έτσι θα μας τιμήσετε καλύτερα. Όταν ο άνθρωπος δίνει τη ζωή του για ανώτερα ιδανικά, δεν πεθαίνει ποτέ. Με πολλή αγάπη. Σας φιλώ»/

«Καλύτερα να πεθαίνει κανείς στον αγώνα για τη λευτεριά, παρά να ζει σκλάβος»/
«Πρωτομαγιά. Γεια σας. Όλοι πάμε στη μάχη».

Στο Σκοπευτήριο της Καισαριανής οι 200 χωρίστηκαν ανά 20άδες για να στηθούν στον τοίχο. Ακούστηκαν, δέκα φορές η ομοβροντία του εκτελεστικού αποσπάσματος και δέκα φορές οι χαριστικές βολές. Τα πτώματα μετέφεραν στα φορτηγά οι επόμενοι 20 που ήταν για εκτέλεση. Πήγαιναν ως το απόσπασμα τραγουδώντας και χορεύοντας ώσπου να έλθει η σειρά τους. Οι φωνές τους πάσχιζαν να καλύψουν τους ήχους των όπλων: «Αδέλφια, γεια σας!», «Ζήτω το ΚΚΕ! Ζήτω το ΕΑΜ! Ζήτω η Ελλάδα», «Εκδίκηση! Λευτεριά!».

Η Μέλπω Αξιώτη περιγράφει την ημέρα:

«Απ' το κατώφλι κι ύστερα, τους τρέχανε μες στα μαύρα καμιόνια οι Γερμανοί, κι εκείνοι τραγούδαγαν. Μπρουμουτισμένοι, στοιβαγμένοι, σα να 'ταν κιόλας ψόφιο πράμα, κι ωστόσο τραγούδαγαν. Ο έξω κόσμος ωσάν αστραπή το 'μαθε. «Κουβαλούν μελλοθάνατους από το Χαϊδάρι στο Θυσιαστήριο!» Απ' το Παγκράτι που 'φτασαν, το 'μαθε κι η Καισαριανή και οι γειτονικοί συνοικισμοί της. Το 'μαθαν οι γυναίκες που 'χαν στο Χαϊδάρι άντρες, τρέχαν να δουν μην είνε ανάμεσα. Το 'μαθαν τα παιδάκια που 'χαν στο Χαϊδάρι πατεράδες, τρέχουν να δουν μην τους αναγνωρίσουνε. Το 'μαθαν και οι Ελασίτες και ετοιμαστήκανε μήπως μπορέσουν τους ελευτερώσουν. Μα είδαν λεφούσι Γερμανούς κι αυτόματα, και δεν μπόρεσαν τίποτα. Από τη λεωφόρο Παγκρατιού μέχρι τη λεωφόρο του Θυσιαστήριου έτρεξε κόσμος κι έπηξαν οι δρόμοι. Οι μελλοθάνατοι συνέχεια τραγούδαγαν «40 παλικάρια» «έχε γεια, καημένη κόσμε» και τον εθνικό ύμνο μας. Στο πέρασμά τους πέταξαν ένα δαχτυλίδι με τ' όνομα, ξέσκισε μια γυναίκα λουρίδα απ' το ρούχο της και την πέταξε, και πολλοί επιμένουν πως πέταξαν κι ένα άσπρο κουρέλι όπου με αίμα είχανε γραμμένα: «Πεθαίνουμε για τη Λευτεριά και τη Λαοκρατία»...

Τ' αυτοκίνητα πλευρίζουν τη σιδερένια πλάγια πόρτα μέσα απ' το χωράφι, και τους ξεφορτώνουνε. Σ' όλα τα γύρω υψώματα ανεβαίνει και τα γεμίζει ο κόσμος. Ένας οπερατέρ – φωτογράφος προσπαθεί απ' τον ανατολικό λόφο να πάρει τη σκηνή, κι οι Γερμανοί τον κυνηγούν μ' αυτόματα. Δύναμη πολισμένων παρατάσσεται γύρω – τριγύρω στην περιοχή. Ένας απ' αυτούς λιποθυμά τρεις φορές. Οι μελλοθάνατοι μόλις τους είδαν τους φωνάζουν: «Βλέπετε τι μας κάνουν οι φασίστες; Μόλις μπορέσετε, τα όπλα σας να τα δώσετε στο λαό»....

...10 η ώρα το πρωί, τους φέρανε και ως τις 12 το μεσημέρι βάσταξε κείνη η τελετή. Κατά εικοσάδες έβγαιναν και στήνονταν στον τοίχο. Αντίκρυ στον τοίχο, απάνω σε σιδερένια τρίποδα, στις γωνιές ήταν τα πολυβόλα. Και τα πυρά τους τα 'ριχναν διασταυρωμένα. Μέσα στο χώρο της εκτέλεσης ήταν δύο εργάτες του Δήμου κι ένας παπάς. Ο παπάς εξομολόγαγε, τι του εξομολογιόντανε οι μελλοθάνατοι. Χαιρετίσματα στη γυναίκα μου. Ζήτω ο Κόκκινος Στρατός. Εκδίκηση. Ζήτω η ελευθερία. Πεθαίνουμε για τη Λευτεριά και τη

Δημοκρατία. Δεν άντεξε για μια στιγμή ο παπάς, κάνει να στρίψει αλλού το πρόσωπο. Τον πρόγκιξαν οι Γερμανοί με τα πιστόλια.

Ο κόσμος γύρω στα λοφάκια και τις ταράτσες στέκεται βουβός. Ακούγεται καθαρή – καθαρή η ομοβροντία και η ριπή της κάθε ομάδας. Τότε ο κόσμος όλος μαζί άρχισε να κλαίει. Κλαίγαν και οι γέροι και παιδιά. Λέγαν «Κατάρρα – ανάθεμα». Σ' όλο το διάστημα οι καμπάνες του συνοικισμού χτυπούσαν νεκρικά. Μια γυναίκα αστυφύλακα, που κοίταζε από ψηλά τρελάθηκε...

Ο κόσμος πήρε ξοπίσω τα καμιόνια, που φεύγαν με τα νεκρά κορμιά. Οι άνδρες βγάζαν στο πέρασμά τους τα καπέλα, οι γυναίκες τρέχανε και κουβαλούσανε λουλούδια.

Την ίδια μέρα όλοι οι γύρω συνοικισμοί κήρυξαν γενική απεργία. Τη νύχτα γενική κινητοποίηση του πληθυσμού.

Φωνάζανε περισσότερο παρά ποτέ ηρωικά κι ασώπαστα τα χωνιά, κι όπου είχε στάξει το αίμα τους και το ντουβάρι της εκτέλεσης από ψηλά, κρυφά – κρυφά, από τους τοίχους σκεπάστηκαν όλα παντού με λουλούδια και ρίχτηκαν παντού στεφάνια. Αυτό ήταν των ζωντανών, προς τους νεκρούς αγωνιστές, το μνημόσυνο.

Έτσι γίνηκε η εκτέλεση των 200 ηρώων.

Έτσι γιορτάστηκε η Πρωτομαγιά στην Αθήνα, στο χρόνο 1944.

Ήταν μια μέρα εξάισια της άνοιξης, κι όμως η γη η αθηναϊκή δεν είχε ακόμα αρκετά στεγνώσει, για να μπορέσει να ρουφά. Το τόσο πολύ αίμα που χτήνη – άνθρωποι την πότισαν, η φύση πια δεν το δεχότανε, κι αναγκαζόταν το ξαναξερνούσε.». 36.

34. Ο Χέλμουτ Φέλμου, Σωματάρχης του γερμανικού στρατού στην Ελλάδα, στη Δίκη της Νυρεμβέργης υποστήριξε ότι ο Παπαδόγγονας που ήταν αρχηγός των Ταγμάτων Ασφαλείας Πελ/νήσου με δική του πρωτοβουλία, χωρίς διαταγή της Γερμανικής Διοίκησης και λόγω της συμπάθειας που είχε στον Φραντς Κρεχ εκτέλεσε 100 αντιστασιακούς. Για την υπηρεσία που πρόσφερε στη Γερμανία ο Παπαδόγγονας έλαβε συγχαρητήρια επιστολή από τον Χίτλερ. Παράλληλα οι Γερμανοί σκότωσαν άλλους 25 στην Αθήνα. Συνολικά εκτελέστηκαν ως αντίποινα τουλάχιστον 325, ενώ υπήρξαν και άλλοι νεκροί στον δρόμο της επιστροφής της 117 Μεραρχίας από τους Μολάους στη Σπάρτη. Ο Χέλμουτ Φέλμου δικαιολόγησε τον αριθμό των εκτελεσμένων λόγω της ιδιότητας του Κρεχ ως διοικητή Μεραρχίας.

35. Ο Ναπολέων Σουκατζίδης γεννήθηκε στην Προύσα το 1909. Μετά την Μικρασιατική Καταστροφή εγκαταστάθηκε στην Κρήτη. Τελείωσε την Μέση Εμπορική Σχολή και εργαζόταν ως λογιστής, ενώ γνώριζε καλά την αγγλική, ρωσική, γερμανική, γαλλική και τουρκική γλώσσα και είχε και συγγραφικό έργο. Ήταν στέλεχος του ΚΚΕ, με σημαντική συνδικαλιστική δράση, ως πρόεδρος των Εμποροϋπαλλήλων Ηρακλείου. Μετά την επιβολή της δικτατορίας του Μεταξά, συνελήφθη και εξορίστηκε στον Άη Στράτη και από εκεί στην Ακροναυπλία. Στην Ακροναυπλία μνημειώδη έμειναν τα μαθήματα που παρέδιδε, αλλά και παρακολουθούσε. Όσο υπήρχαν βιβλία, μελετούσε ιστορία, λογοτεχνία, λαογραφία, ξένες γλώσσες. Έμαθε τέλεια Γερμανικά, Γαλλικά, Αγγλικά, Ρωσικά, Τουρκικά. Δίδασκε τη μέρα στους συντρόφους του Ελληνικά, Ιστορία, ξένες γλώσσες και το βράδυ στο μισοσκόταδο, σε μια γωνιά του μεγάλου θαλάμου, δεν έχανε λέξη από τα μαθήματα που παρέδιδε ο Δημήτρης Γληνός. Στο Χαϊδάρι ήταν ο διερμηνέας του στρατοπέδου. στην Ακροναυπλία. Στο τελευταίο του γράμμα προς τον πατέρα του έγραφε: «Πατερούλη, πάω για εκτέλεση. Να 'σαι περήφανος για το μονάκριβο γιο σου. Ν' αγαπάς και να λατρεύεις την κορούλα σου και την αδελφούλα μου. Κι οι δυο μεγάλοι άνθρωποι. Γεια, γεια πατερούλη. Ναπολέων».

36. Αξιώτη Μέλπω, Πρωτομαγιές 1886 – 1945, εκδ. Μαρή & Κοροντζή, Αθήνα, 1945.

Β. Οι δάσκαλοι μάρτυρες.

*Κι αν πέσανε για το λαό, νικήσαν οι προδότες,
που τώρα εδώ κατάχρυσοι περνούν και μαγαρίζουν,
και τώρα πιο τους μάχονται και τους ξανασκοτώνουν!
Σιχαίνεσαι τους ζωντανούς; Μην κλεις τους σκοτωμένους!
Απ' τα ιερά τους κόκαλα, πρώτη του Μάη και πάλι,
θα ξεπηδήσει ο καθαρμός κι η λευτεριά του ανθρώπου.
Κι είναι χιλιάδες στην Ελλάδα όμοιοι Πανάγιοι Τάφοι.
Κ. Βάρναλης*

Οι δάσκαλοι ήταν κυρίως παιδιά φτωχών αγροτών που αγαπούσαν τα γράμματα και έβλεπαν την μόρφωση σαν μέσο βελτίωσης όχι μόνο της θέσης τους αλλά και μέσο προόδου της πατρίδας. Σπούδαζαν με χίλιους κόπους σε Διδασκαλεία και διορίζονταν σε απομονωμένα, ορεινά χωριά ή νησιά όπου έμεναν για πολλά χρόνια. Εκεί οι συνθήκες ήταν ιδιαίτερα δύσκολες.

Τα κτήρια των σχολείων άθλια, τα περισσότερα ήταν μονοθέσια ή διθέσια (78%) με μεγάλη αναλογία μαθητών ανά δάσκαλο (1/60). Τα παιδιά φτωχά εγκατέλειπαν γρήγορα για να δουλέψουν με τα ζώα ή στα χωράφια. Τα ποσοστά αναλφαβητισμού το 1939 ξεπερνούσαν το 40% του πληθυσμού και το σύστημα εκπαίδευσης, όπως είχε διαμορφωθεί από τον δικτάτορα Μεταξά, άφηνε περιθώρια να προχωρήσουν μόνο όσοι έδιναν πολιτικά διαπιστευτήρια και κυρίως αυτοί που ανήκαν στις οικονομικά ισχυρές τάξεις.

Ο μισθός ήταν πανάθλιος. Δεν έφτανε να καλύψει τις ανάγκες τους. Συχνά επιβίωναν χάρις τις προσφορές των χωρικών. Πολλοί δάσκαλοι αρρώσταιναν με φυματίωση. Η διαμάχη μεταξύ καθαρεύουσας και δημοτικής συνεχιζόταν με μεγάλη ένταση. Οι Επιθεωρητές και οι τοπικοί άρχοντες συχνά παρενέβαιναν στο σχολείο. Ήθελαν τους δασκάλους εξαρτημένα υποχείρια ή τους φόρτωναν με εργασίες έξω από τα διδακτικά του καθήκοντα. **37.**

Όστοςό μέσα στον αγροτικό κόσμο ο δάσκαλος ήταν λειτούργημα με τιμή και σεβασμό. Ο δάσκαλος δεν ήταν υπάλληλος τράπεζας, χωροφύλακας, δικαστής, αγροφύλακας ή φοροεισπράκτορας. Στα ξεχασμένα από το αστικό Κράτος χωριά ο δάσκαλος ήταν ο μόνος υπάλληλος που στεκόταν δίπλα στους χωρικούς για χρόνια, μιλούσε τη γλώσσα τους, τους καταλάβαινε και μοχθούσε να μορφώσει τα παιδιά τους. Το Κράτος ήταν απών, ο δάσκαλος του χωριού ήταν εκεί.

Οι νέες ιδέες, ο σοσιαλισμός και το όραμα μιας πιο δίκαιης κοινωνίας σε όλη τη περίοδο του Μεσοπολέμου άρχισαν να επηρεάζουν όλο και περισσότερους δασκάλους που στρέφονταν προς την Αριστερά. Οι δάσκαλοι άρχισαν να αντιλαμβάνονται πως πέρα από τη μόρφωση, τον καθημερινό αγώνα μέσα στο σχολείο χρειαζόταν και έξω από αυτό πολιτικός, συνδικαλιστικός αγώνας για οικονομική, κοινωνική και πολιτική αλλαγή. Παρά το ανώμαλο πολιτικό κλίμα, τις διώξεις, τον κατατρεγμό και την τρομοκρατία ο κλάδος των δασκάλων φαίνεται να ριζοσπατικοποιείται σε όλη την περίοδο του Μεσοπολέμου.

Ο Άγγελος Ελεφάντης σημειώνει ότι το φαινόμενο του ριζοσπαστισμού των δασκάλων αρχικά εκφράζεται με τη συμμετοχή της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας στη δύναμη της Γ.Σ.Ε.Ε., αλλά και με τη γενικότερη ιδεολογική αφύπνιση του δασκάλου. Η λαϊκή καταγωγή των δασκάλων, η άμεση γνώση των προβλημάτων του λαϊκού περιβάλλοντος όπου εργάζονταν, η αντιδραστικότητα του εκπαιδευτικού συστήματος του οποίου ήταν οι τελευταίοι χειριστές, τα μικρά αλλά πολύ διδακτικά επιτεύγματα της γλωσσоекπαιδευτικής μεταρρύθμισης ήταν οι παράγοντες που ώθησαν τους δασκάλους προς τ' αριστερά. **38.**

Μέσα στη Διδασκαλική Ομοσπονδία συγκροτούν το 1927 την Αριστερή Παράταξη η οποία εκπροσωπεί ό,τι πιο προοδευτικό διαθέτει ο κλάδος. Η δράση δεκάδων δασκάλων της Αριστερής Παράταξη αποτέλεσε τομή στους συνδικαλιστικούς αγώνες της ΔΟΕ του Μεσοπολέμου. Οι δάσκαλοι της 'Μετεκπαίδευσης' στα χρόνια 1927-1935, που υπό την καθοδήγηση του Δημήτρη Γληνού απαιτούσαν μεταρρυθμίσεις, αυτοί οι δάσκαλοι με το «Ιδιώνυμο» και τη δικτατορία του Μεταξά θα πληρώσουν βαρύ τίμημα για τις ιδέες τους. Συλλήψεις, ανακρίσεις, πειθαρχικά, βασανισμοί, απολύσεις, φυλακίσεις και εξορίες αυτά αντιμετωπίζουν εκατοντάδες αγωνιστές δάσκαλοι εκείνα το δύσκολα χρόνια. **39.**

Όταν ξεσπά ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος οι δάσκαλοι είναι πάλι μπροστάρηδες. Στρατεύονται και πολεμούν στο αλβανικό μέτωπο. Όσοι είναι στις φυλακές ζητούν να στρατευτούν μα η δικτατορία τους κρατά φυλακισμένους στην Ακροναυπλία και τα ξερονήσια.

Όταν ξεκινά το έπος της Εθνικής Αντίστασης η παρουσία των δασκάλων είναι έντονη. Στην πρώτη γραμμή της Αντίστασης, καρδιά και ραχοκοκαλιά του Ε.Α.Μ, υπήρξαν οι εκπαιδευτικοί. Με θυσίες, αίμα και επίπονο αγώνα έκαναν πράξη όλα όσα δίδασκαν, για τη λευτεριά, την αξιοπρέπεια και την πατρίδα, για χρόνια τα ελληνικά νιάτα. Οι εκπαιδευτικοί ήταν παρόντες σε όλα τα μικρά και μεγάλα μέτωπα, όπου ο αγώνας το απαιτούσε στην πόλη και στο βουνό. Πρώτοι στα γράμματα, πρώτοι και στον αγώνα του λαού μας για τη λευτεριά. Στον μακρύ και ανολοκλήρωτο κατάλογο των Χρήστου Γκόντζου και Κώστα Αναστασάκου στο βιβλίο τους «Οι εκπαιδευτικοί στην Εθνική Αντίσταση», υπάρχουν τα 457 ονόματα εκπαιδευτικών που έπεσαν σε μάχες ή εκτελέστηκαν ως αντιστασιακοί. Από αυτούς οι 404 είναι δάσκαλοι της Πρωτοβάθμιας, 51 καθηγητές, 1 επιθεωρητής δημοτικών σχολείων και ένας πανεπιστημιακός. **40.**

Πρώτος νεκρός ελασίτης ήταν ο δάσκαλος Δημήτρης Σαζώνης, γνωστός τότε ως "Δασκαλάκης", από τα Μάρμαρα Φθιώτιδας. Σκοτώθηκε και θάφτηκε στο Κρίκελλο (29/10/1942) τυλιγμένος στο αντάρτικο λάβαρο και ο τάφος του βρίσκεται ακόμη και σήμερα στο κοιμητήριο της Αγίας Παρασκευής. **41.**

Πρώτοι των πρώτων οι εκτελεσμένοι δάσκαλοι της Κιαισαριανής. Πολιτικοί κρατούμενοι από χρόνια, ταλαιπωρημένοι στην Ακροναυπλία, στις φυλακές και στις εξορίες, την Πρωτομαγιά του 1944 με το αίμα τους έγραψαν χρυσή σελίδα στην ιστορία του Κλάδου και της πατρίδας μας. Με ψηλά το κεφάλι, με θάρρος, χαμόγελο και λεβεντιά στήθηκαν απέναντι στις κάνες των γερμανικών πολυβόλων. Ούτε τότε λύγισαν. Με τη στάση τους έδωσαν το τελευταίο μάθημα. Το μάθημα της αξιοπρέπειας και του αγώνα. Όταν παλεύεις για αξίες και ιδανικά μπορεί να νικήσεις το θάνατο και τη λήθη.

Σ' αυτή τη μικρή εργασία εκείνοι οι δάσκαλοι γίνεται προσπάθεια να πάρουν πρόσωπο. Με όσα στοιχεία σώθηκαν μέσα στα δύσκολα μετεμφυλιακά χρόνια επιχειρούμε να φέρουμε ξανά στην επιφάνεια, να θυμηθούμε τους αγώνες αυτών των ανθρώπων. Φυσικά ο κατάλογος δεν είναι πλήρης καθώς υπάρχουν δεκάδες ακόμα δάσκαλοι που εκτελέστηκαν πριν και μετά την Πρωτομαγιά του 1944. Ωστόσο η αρχή έγινε.....

-
37. Πλήρη στοιχεία για την κατάσταση της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης: Σάμιος Παναγιώτης, Η στοιχειώδης εκπαίδευση στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας 1936-1940, Διπλωματική Εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2012.
38. Ελεφάντης, Α., ό.π., σελ. 397.
39. Για τη δράση της Αριστερής Παράταξης των δασκάλων: Τζήκας Χρ., στο ΔΟΕ 1922-20022: Ένας αιώνας αγώνων για την εκπαίδευση, τους εκπαιδευτικούς, την κοινωνία, τόμος Α΄, 1922-1949, σελ. 170-173.
40. Γκόντζος Χρ. και Αναστασάκος Κ., Οι εκπαιδευτικοί στην Εθνική Αντίσταση, εκδ. Δίπτυχο, Αθήνα, 1985.
41. Γκόντζος Χρ. και Αναστασάκος Κ., ό.π., σελ. 198-199.

Κοσμάς Δημήτρης

Ο Κοσμάς Δημήτρης, γεννήθηκε στο Μιχαλίτσι Ιωαννίνων το 1913. 42.

Ο πατέρας του ήταν χτίστης, που αγωνιζόταν καθημερινά στο μεροκάματο, για να ζήσει την πολύτεκνη οικογένειά του. Ο Δημήτρης ήταν το μικρότερο παιδί της οικογένειας, η οποία είχε αποκτήσει, δύο αγόρια και τρία κορίτσια. Από μικρό παιδί είχε ζήσει τη φτώχεια στο χωριό. Ήξερε, τι ζωή περνούσε ο κόσμος στο ορεινό και άγονο χωριό των Τζουμέρκων. Θυμόταν πάντα την καμπάνα του χωριού που κτυπούσε πένθιμα κάθε φορά που κάποιος συμπατριώτης του πέθαινε από τις κακουχίες και τη φτώχεια. Ήθελε να αλλάξει κάτι σε αυτόν τον τόπο.

Ο Δημήτρης Κοσμάς, ήταν ένα ταπεινό, σεμνό και πάντα γελαστό παιδί. Τελείωσε το Δημοτικό Σχολείο το 1925 στην Κρυόβρυση Ιωαννίνων κοντά στο θείο του, δάσκαλο Παπαβασίλη Κοσμά, ο οποίος είχε διακρίνει την εξυπνάδα του, την ευφυΐα του και για αυτό τον είχε πάντα υπό την προστασία του.

Στη συνέχεια πήγε στο Σχολαρχείο στο Συρράκο και παράλληλα, δούλευε σαν εργάτης, μαστορόπουλο, κουβαλούσε λάσπη για το μεροκάματο μαζί με μαστόρους. Αποφοίτησε από το Σχολαρχείο το 1926 και συνέχισε στο Πεντατάξιο Διδασκαλείο Ιωαννίνων για να γίνει δάσκαλος. Στο Διδασκαλείο Ιωαννίνων διάβασε για τις σοσιαλιστικές ιδέες και λίγο αργότερα, έγινε μέλος της Οργάνωσης Κομμουνιστικής Νεολαίας (ΟΚΝΕ) και αργότερα στο Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος.

Αποφοίτησε το 1931 και τον επόμενο χρόνο κατέβηκε στην Αθήνα αναζητώντας δουλειά ως δάσκαλος, όμως μάταια. Η Αστυνομία ήδη είχε αρχίσει να τον παρακολουθεί και δεν θα επέτρεπε να γίνει ο διορισμός του.

Αποφάσισε λοιπόν να γυρίσει πίσω να τελειώσει και το τότε Γυμνάσιο και να δώσει εξετάσεις στη Νομική Σχολή Αθηνών. Το 1934 στρατεύτηκε και το 1935, έπειτα από επιτυχείς εξετάσεις, γράφτηκε στην 6η τάξη του Γυμνασίου Αρρένων, στη Ζωσιμαία Σχολή. Ένα θεατρικό του έργο, το οποίο είχε υπογράψει με ψευδώνυμο, παίχτηκε εκείνα τα χρόνια στο Εργατικό Κέντρο Ιωαννίνων και είχε μεγάλη επιτυχία.

Στη Ζωσιμαία Σχολή διαπίστωσε ότι τους συμμαθητές του τους απασχολούσαν σοβαρά μαθητικά ζητήματα εκπαίδευσης, έτσι λοιπόν σε συνεννόηση με την Αχτιδική Επιτροπή Γιαννίνων, της ΟΚΝΕ, αποφασίστηκε τον Μάρτιο του 1936, να οργανωθεί απεργία, που διήρκεσε 7 ημέρες.

Έξι μόλις ημέρες μετά την δικτατορία της 4ης Αυγούστου, του Ιωάννη Μεταξά, στις 10 Αυγούστου 1936, τον συνέλαβε η Ασφάλεια και αφού τον βασάνισαν απάνθρωπα οδηγήθηκε στις φυλακές. Το φθινόπωρο του 1936, εξορίστηκε στο νησί της Ανάφης και τον Ιούνιο του 1937, μεταφέρθηκε στις φυλακές της Ακροναυπλίας.

Το 1942, ο Κοσμάς Δημήτρης, μαζί με άλλους Ακροναυπλιώτες, μεταφέρθηκε από τους Ιταλούς καραμπινιέρους αρχικά στο στρατόπεδο κράτησης στην Λάρισα και στην συνέχεια, αμέσως μετά την συνθηκολόγηση της Ιταλίας στις 8 Σεπτεμβρίου 1943, στο στρατόπεδο Χαϊδαρίου.

Δεν έκανε ποτέ δήλωση μετανοίας. Όταν κάποτε ο πατέρας του, ύστερα από πιέσεις της Μεταξικής δικτατορίας, του έγραφε να υπογράψει δήλωση μετανοίας, για να βγει από το κάτεργο της Ακροναυπλίας, η απάντησή του ήταν, «τις ιδέες μου δεν τις προδίδω, ούτε και το λαό μου», ενώ έκλεινε το γράμμα του με το αρχαίο ρητό «Κάλλιον εντάφιον, η τιμή. Ναι. Κάλλιον εντάφιον η τιμή».

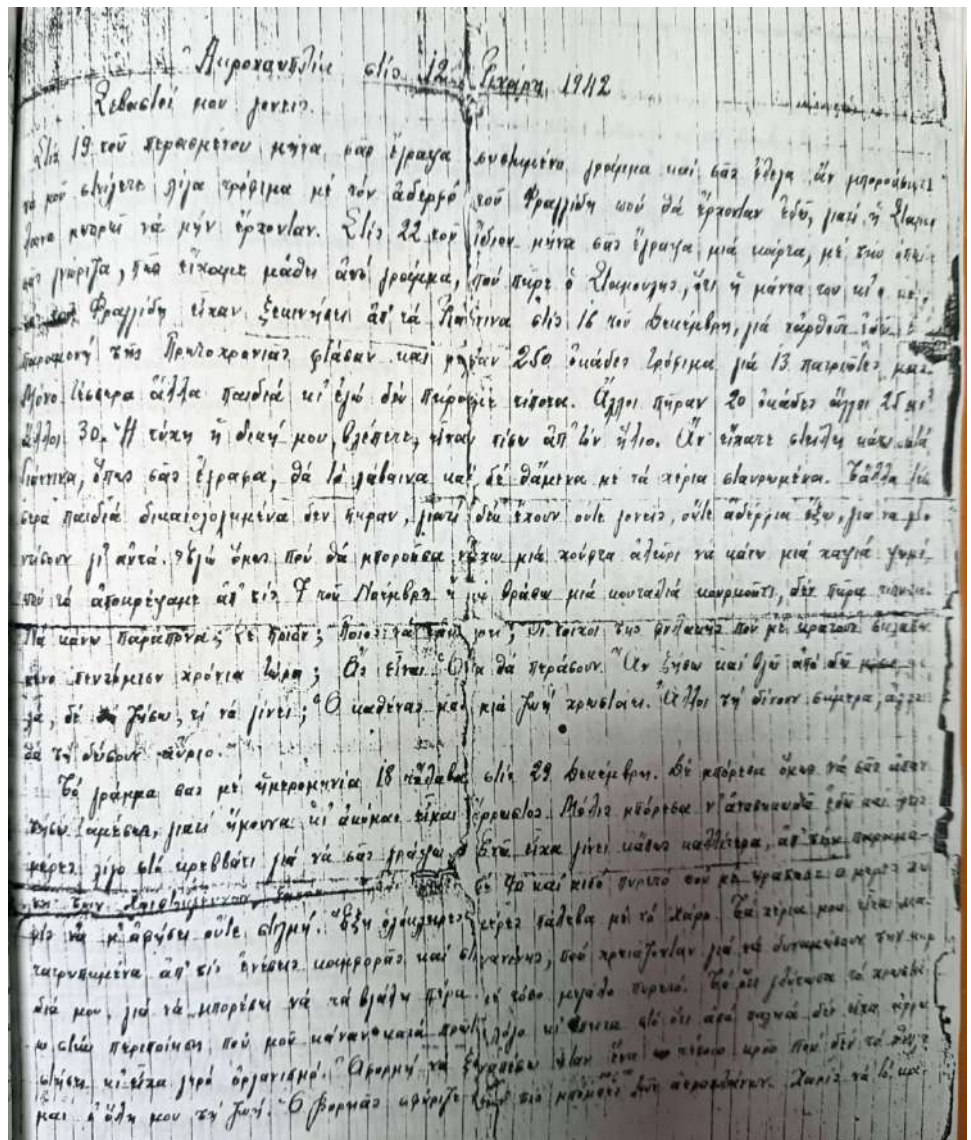
Οι επιστολές του προς την οικογένεια του από τις φυλακές, μαρτυρούν το ήθος και τις αξίες του δάσκαλου από το Μιχαλίτσι. Απευθυνόταν πάντα με σεβασμό στην οικογένεια του. Το κάθε γράμμα του, ξεκινούσε με την πρόταση «Σεβαστοί μου γονείς....»

Στις 12 Ιουλίου του 1941, από την Ακροναυπλία θα γράψει:

«...η ζωή μας από κάθε άποψη είναι μαρτυρική. Τρώμε 60 δράμια ψωμί την ημέρα... Οι ντομάτες και οι πατάτες τα μόνα πράγματα που βρίσκουμε για την ώρα έχουν 20 δραχμές η οκά. Ζούμε,είναι ένα λόγος μοναχά....

Σε άλλη επιστολή παρακαλεί τους γονείς του και τα αδέρφια του να μην στεναχωριούνται... «για τους τοίχους της φυλακής που τον κρατούν σκλάβο: «....Ας είναι... Όλα θα περάσουν. Αν ζήσω και βγω από εδώ καλά, δεν θα ζήσω, τι να γίνει; Ο καθένας μας μια ζωή χρωστάει. Άλλοι την δίνουν σήμερα, άλλοι θα την δώσουν αύριο».

Όταν εκτελέστηκε στην Καισαριανή, ήταν 31 χρονών. Η προτομή στην πλατεία του χωριού Μιχαλίτσι στα Τζουμέρκα και ένας δρόμος στα Γιάννενα, αποτελούν «μνημόσυνο» στο δάσκαλο Δημήτρη Κοσμό. **42.**

Γράμμα του Δ. Κοσμά από την Ακροναυπλία 12/1/1942

42. Πληροφορίες για τον Δημήτρη Κοσμό:

- Αλεξίου Έλλη, Βασιλική Δρυς, τ. Β΄, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1983, σελ. 315.

- εφ. Τα Νέα, άρθρο: Ποιοι ήταν οι 17 Ηπειρώτες που εκτελέστηκαν στην Καισαριανή, 21/2/2026,

<https://www.tanea.gr/2026/02/21/greece/poioi-itan-oi-17-ipeirotres-poy-ektelestikan-stin-kaisariani/>

Γιώργος Κρόκος

Ο Γιώργος Κρόκος γεννήθηκε το 1905 (ή 1906) στο χωριό Στελί της Ικαρίας. Ήταν παιδί μιας πολύτεκνης οικογένειας αλλά από τα 16 παιδιά που γέννησε η μητέρα του, επέζησαν τα δέκα. Τελείωσε το Γυμνάσιο στην Ικαρία και στη συνέχεια πήγε στη Μυτιλήνη όπου σπούδασε στο Διδασκαλείο. Το 1929 ήρθε ο πρώτος, αλλά τελευταίος, διορισμός στο σχολείο του χωριού Ρουσίλβο, χωριό της σλαβομακεδονικής μειονότητας, που μετονομάστηκε από το ελληνικό κράτος σε Ξανθόγεια. Εκεί βρήκε «τα πρώτα εμπόδια» όπως αναφέρει ο ανιψιός του Σταμάτης Κρόκος, καθώς «ανέλαβε και την υπεράσπιση των χωρικών γιατί τους εκμεταλλεύονταν άγρια». **43.**

Οι διώξεις ξεκίνησαν πολύ νωρίς καθώς ο Κρόκος έχει προσχωρήσει στον αρχαιομαρξισμό καθώς αναφέρεται από την Πάλη των Τάξεων ως μέλος της οργάνωσης.

Στις 12 Σεπτεμβρίου του 1932, περίπου τρία χρόνια μετά την άφιξή του στο Ρουσίλβο, ο Γιώργος Κρόκος γράφει στη μητέρα του στην Ικαρία:

27-4-1933 Ξανθόγεια

«Σεβαστή μου μητέρα, σας φιλώ.

Προχθές πέρασα από συμβούλιο κατηγορούμενος για πολλά πραγματάκια. Είχαν συσσωρεύσει πολλές ψεύτικες κατηγορίες. Σ αυτές προστέθηκε και ένα έγγραφο της Αυτού Αστυνομίας για όσα συνέβησαν αυτό το καλοκαίρι παραγεμισμένο με πολλές χωροφυλακίστικες εξυπνάδες. Το συμβούλιο με απήλλαξε λόγω αμφιβολιών και της επί τριετίαν επιμελούς εργασίας μου...».

Είκοσι μέρες περίπου αργότερα, στις 5 Οκτωβρίου 1932, ξαναγράφει στη μητέρα του για να την ενημερώσει πως άρχισαν πλέον και οι δικαστικές διώξεις και αναπτύσσει τις ηθικές αρχές πάνω στις οποίες στηρίζει την πολιτική του δράση:

«Τώρα πάλι πηγαίνω για άλλες δίκες. Λύσσαξαν οι εχθροί μου όταν είδαν πως η διοικητική ανάκριση δεν τους ικανοποίησε. Τώρα πήραν το δικαστικό δρόμο. Δε με μέλει καθόλου όμως γιατί διώκομαι από τα πιο σάπια κορμιά που τα καταριούνται οι κάτοικοι όλης της περιοχής. Στηρίζουν τη ζωή και τη δύναμή τους στην ύπαρξη των κρατικών οργάνων, όπως άλλωστε γίνεται παντού με τους τέτοιους.

Επίσης δε με μέλλει καθόλου γιατί ωφέλησα μα κανένα δεν ζήμιωσα. Στο διωγμό δε με βαρύνει κανένα κακό. Μπορεί κανείς να υπολογίσει την υλική ζημιά μονάχα με το να χάσω την εργασία μου μα και αυτή η σκέψη ας μη σας λυπήσει. Δεν ζήσαμε ποτέ από υπαλληλίκια ούτε και τώρα. Η ζωή μου τότε είναι καλή όταν είμεθα ελεύθεροι στο μυαλό μας, έστω και σε μικρό βαθμό και άμα περιβαλλόμαστε από ζωντανούς. Τώρα αυτά και τα δυο, δεν μπορούν να γίνουν. Δεν μπορούμε λοιπόν με κανένα τρόπο να δούμε την όμορφη ζωή, όχι υπάλληλοι για να γίνουμε μα αρχοντάδες. Μη νομίζετε ότι οι σκέψεις μου είναι τρελές επειδή δεν κοιτάζω το συμφέρον το ατομικό. Είναι χιλιάδες εκείνοι που σκέφτονται έτσι.

Γρήγορα θα σκεφτούν όλοι έτσι γιατί δεν μπορούν να κάνουν αλλιώς.»

27-4-1933 Ξανθόγεια

Από τα τέλη του 1932 ξεκινά και ο περιορισμός των πολιτικών ελευθεριών του μαζί με το οριστικό τέλος της διδασκαλικής του καριέρας, καθώς πλέον οι διώκτες του καταφέρνουν να τον προφυλακίσουν. Η επόμενη επιστολή προς τη μητέρα του στέλνεται στις 16 Νοεμβρίου του 1932 από τις Επανορθωτικές Φυλακές Εδέσσης:

«Σεβαστή μου μητέρα σε φιλώ. Με στοιχεία της Αυτού Αστυνομίας και μερικών από εδώ μου υπεβλήθη μήνυσις για προπαγάνδα. Εκλήθην για ανάκριση και με προφυλάκισαν στις 10 Νοεμβρίου.

Θέλω και πρέπει να μείνεις ατάραχη πρώτα γιατί η φυλάκισή μου δεν έγινε επειδή με βαρύνει κάποια αισχρή πράξη, δεύτερο γιατί εγώ δεν υποφέρω γιατί περνώ την ίδια ζωή που περνούσα και έξω και τρίτο γιατί είσαι συνηθισμένη πια στις μεγάλες λύπες. Ακόμη ξέρω πως είσαι λογική και δίκαιη στο μοίρασμα της αγάπης σου στα παιδιά σου. Γι' αυτό ελπίζω πως θα έχω το μερίδιο από αυτή την αγάπη σου παρόλο που σε πίκρανα και θα το έχω όταν ακούω πως δεν στεναχωριέσαι.

Σε φιλώ αγαπητή μου μητέρα

Σε φιλώ ο γιός σου Γιώργος.»

Ακολουθεί η δίκη του Γιώργου Κρόκου στο Τριμελές Πλημμελειοδικείο Εδέσσης. Κατηγορούμενος μαζί του, για «κομμουνιστική προπαγάνδα μεταξύ των χωρικών», είναι και ο τηλεγραφικός υπάλληλος Αρνίσσης, Σ. Σκουλαρίκος. Η ανταπόκριση της εφ. Πάλης των Τάξεων (27 Απριλίου 1933) από την Έδεσσα γράφει:

«Στις 19 Απρίλη μέσα σε αφάνταστη τρομοκρατία έγινε η δίκη των συντρόφων μας Γεωρ. Κρόκου, δάσκαλου και του Σ. Σκουλαρίκου τηλεγραφήτη, κατηγορουμένων ότι έκαναν κομμουνιστική προπαγάνδα. Ο σ. Κρόκος απολογήθηκε θαρραλέα υπερασπίζοντας τον κομμουνισμό, πράγμα που έκανε τους δικαστές να λυσσάξουν σε τέτοιο βαθμό που δεν άφησαν το δικηγόρο της υπεράσπισης ούτε ερωτήσεις να κάνει στους διάφορους χαφιέδες μάρτυρες κατηγορίας που αναγκάστηκε να παραιτηθεί. Ύστερα από την επαναστατική αυτή απολογία του σ. Κρόκου οι αστοί δικαστές τον καταδίκασαν σε 5 χρόνια φυλακή και δυο χρόνια εξορία. Το σ. Σκουλαρίκο που δεν παρουσιάστηκε τον δίκασαν σε 4 χρόνια φυλακή και 2 εξορία. Ως τόπος εξορίας ορίσθηκε η νήσος Αγ. Ευστράτιος».

Από το ίδιο δημοσίευμα μαθαίνουμε ότι ο Γ. Κρόκος πριν λίγο καιρό είχε καταδικαστεί σε άλλα δυο χρόνια φυλακή και ένα χρόνο εξορία γιατί «τσάκισε στο ξύλο κάποιο χαφιέ» στα Ξανθόγεια. Έτσι το σύνολο των ποινών του εκείνη τη στιγμή ανέρχεται σε 7 χρόνια φυλακή και 3 χρόνια εξορία!

Οι καταδικασθέντες της Έδεσσας μεταφέρθηκαν στις φυλακές του Επταπυργίου για να εκτίσουν την ποινή τους. Στις φυλακές συγκρούστηκαν με τα μέλη του ΚΚΕ. Μετά από αυτό οι υπόλοιποι κρατούμενοι αρχειομαρξιστές αποχώρησαν από την κολεκτίβα. (Επιστολή τους δημοσιεύεται στην Πάλη των Τάξεων, 12 Αυγούστου 1933).

Στις 11 Οκτωβρίου 1933, ύστερα από τρεις αναβολές, έγινε η δίκη του Γ. Κρόκου σε δεύτερο βαθμό στο Εφετείο της Θεσσαλονίκης. Οι αρχές επιστράτευσαν αυτή τη φορά, σύμφωνα με ρεπορτάζ της αρχειομαρξιστικής εφημερίδας, ένα ολόκληρο στρατό από μάρτυρες κατηγορίας που περιλάμβανε τρεις προέδρους κοινοτήτων, τρεις αγροφύλακες και άλλους άγνωστους χαφιέδες. Όλοι αυτοί υποστήριξαν πως ο Γ. Κρόκος υποστήριζε την αυτονομία των σλαβομακεδόνων «για να ζήσουν ίσοι και αγαπημένοι όπως στη Ρωσία».

«Ο σ. μας, γράφει η εφημερίδα, απολογήθηκε ταξικά και θαρραλέα, λέγοντας πως σαν κομμουνιστής Αρχειομαρξιστής δεν μπορούσε να βάλει το μισθό του πάνω από τη συνείδησή του και ξεσκέπασε την σκηνοθεσία και τα γελοία επιχειρήματα των μαρτύρων της κατηγορίας».

Τελικά το Εφετείο μείωσε την ποινή φυλάκισης στα δυόμιση χρόνια αλλά η εξορία παρέμεινε στα δύο. Μια ακόμα επιστολή του Γ. Κρόκου προς τη μητέρα του, σταλμένη αυτή τη φορά από τις φυλακές Επταπυργίου στις 10 Νοεμβρίου 1934:

«Σεβαστή μου μητέρα σε φιλώ, ο γιός σου.

Όπως εσείς, υποφέρει όλος ο κόσμος της δουλειάς και οι περισσότεροι άρχισαν να διακρίνουν πως το φάρμακο είναι ένα: η επανάσταση για όλους που θα γκρεμίσει το καθεστώς της εκμετάλλευσης και θα καταργήσει κάθε δυστυχία και καταπίεση. Σκοπός των εκμεταλλευτών είναι να μας εξοντώσουν, γι' αυτό σε μας ο σκοπός πρέπει να είναι ένας, πιότερη πίστη στο δίκαιο αγώνα μας.

Σου τα γράφω αυτά γιατί πολλοί καθυστερημένοι θα σου λένε πως φταίμε εμείς. Μην τους ακούς αυτούς γιατί αυτοί οι καημένοι βρίσκονται σε τέτοια κακομοιριά που δεν μπορούν να νοιώσουν την αιτία της δυστυχίας, όχι μόνο της δικής μας μα ούτε της δικής τους που είναι η ίδια. Μοιάζουν με το γυμνό που όταν κρυώνει, βλαστημά τον αέρα...».

Ο Γ. Κρόκος ακολούθησε μια βασανιστική πορεία σε τόπους εκτόπισης και φυλακές. Το 1936 εξορίστηκε στον Άγιο Ευστράτιο, απ' όπου όμως κατάφερε να δραπετεύσει. Στη διάρκεια της σύντομης ελευθερίας του ζούσε στην Αθήνα και πρέπει να δούλευε ως οικοδόμος. Ο ανιψιός του Απόστολος Στένος, μικρό παιδί τότε, θυμάται για τον θείο του:

«Το 1938 με έπαιρνε κάθε μέρα, με πήγαινε στα Μουσεία και μου έκανε μάθημα. Μου έκανε εντύπωση όπως όταν συναντούσαμε κανένα αστυφύλακα, άλλαζε κατεύθυνση.»

Η σύντομη ελευθερία του τελειώνει το 1938. Συλλαμβάνεται εκ νέου από την Ασφάλεια και αυτή τη φορά μεταφέρεται στην Ακροναυπλία. Σχεδόν ταυτόχρονα με τον Παντελή Πουλιόπουλο.

Δεν είναι γνωστό ποια στάση κράτησε στη διάσπαση της αρχαιομαρξιστικής οργάνωσης το 1934, πάντως δεν ακολούθησε την οργάνωση του Δ. Γιωτόπουλου. Προσχώρησε στον τροτσκισμό. Όταν μεταφέρεται στην Ακροναυπλία φαίνεται πως ανήκει στην ΕΟΚΔΕ του Π. Πουλιόπουλου από την οποία όμως αποχωρεί για να συμπαραταχθεί με την ΚΔΕΕ στην οποία ηγείται ο Α. Στίνας.

Στην Ακροναυπλία συμμετέχει ενεργά στις συζητήσεις που διεξάγονται ανάμεσα στην ΕΟΚΔΕ (Ενιαία Οργάνωση Κομμουνιστών Διεθνιστών Ελλάδας) με επικεφαλής τον Παντελή Πουλιόπουλο και την ΚΔΕΕ (Κομμουνιστική Διεθνιστική Ένωση Ελλάδας) με ηγέτη τον Άγη Στίνα με στόχο την ενοποίησή τους.

Η λεγόμενη «ενοποιητική συζήτηση» ανάμεσα στις δυο τροτσκιστικές οργανώσεις κράτησε σχεδόν δύο χρόνια και καταγράφηκε σε χειρόγραφα δελτία, τα οποία, μαζί με τα εσωτερικά δελτία της ΕΟΚΔΕ, συναπαρτίζουν το υλικό που έχει κωδικοποιηθεί ως τα *Τετράδια της Ακροναυπλίας* και σήμερα βρίσκεται στο ΕΛΙΑ (Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο).

Ο Γιώργος Σάμιος, στη διδακτορική διατριβή του εντοπίζει ένα άρθρο του Γ. Κρόκου που δημοσιεύτηκε στο 7^ο Δελτίο συζήτησης του Αύγουστου 1940. Το άρθρο έχει δυο υποενότητες με τίτλους «Ο διαχωρισμός των κοινωνικών μετώπων και «Το νέο κόμμα και τα καθήκοντά μας» και εκτείνεται σε 13 σελίδες.

Σε αυτό ο Γ. Κρόκος ανάμεσα σε άλλα υποστηρίζει το σύνθημα «για την αυτοδιάθεση της μακεδονικής εθνότητας», ενώ στο ζήτημα του ντεφαιτισμού αν και τάσσεται υπέρ των απόψεων του Στίνα, ο Γ. Σάμιος επισημαίνει μια διαφοροποίηση. «Παραδόξως, στην κατακλείδα του, ο Κρόκος δεδομένης και της ανάλυσης στην οποία προβαίνει και σε απόσταση από την αντίστοιχη θέση του αρχηγού της οργάνωσης στην οποία ανήκει, παρουσιάζει τελικά με τον τρόπο του, αν και με πολλές επιφυλάξεις, υπέρ της υπεράσπισης του εργατικού κράτους που χαρακτηρίζει καθήκον των αγωνιστών όλου του κόσμου».

Οι κρατούμενοι της Ακροναυπλίας το 1942 μεταφέρονται στο μεταγωγών Πειραιά προκειμένου να σταλούν σε τόπους εξορίας. Ο Γ. Κρόκος προορίζεται για στη Σίκινο. Από τον Πειραιά στέλνει ένα ακόμα γράμμα στους δικούς, με πιθανό αποδέκτη, αυτή τη φορά, την αδελφή του Άννα:

«Πειραιάς, 16/3/1942

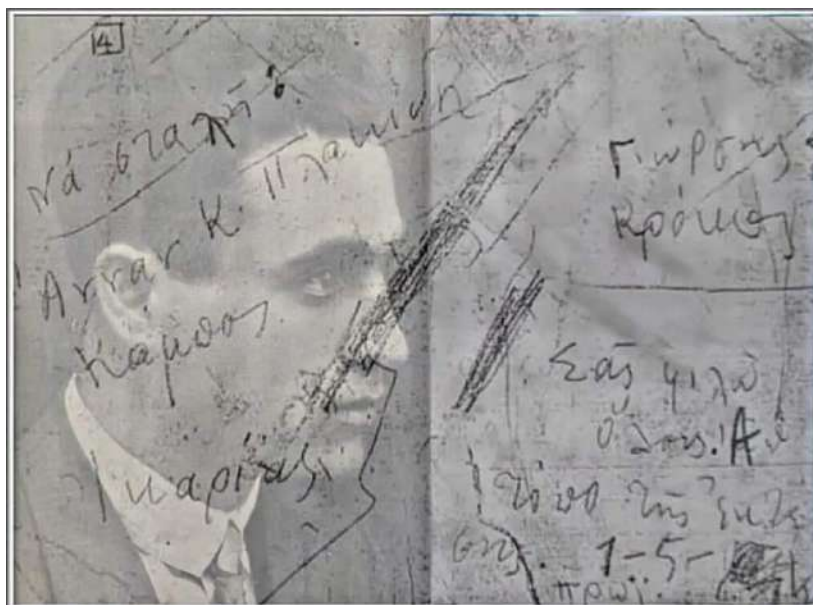
Προχθές μεταφερθήκαμε αρκετοί στο τμήμα Μεταγωγών και μας προορίζουν για τα Κυκλαδίτικα. Εμένα για τη Σίκινο. Είναι τρομερή η κατάσταση σε όλη τη πόλη αλλά εδώ στα κρατητήρια πολύ φοβερότερη. Συνωστισμός και καθημερινοί θάνατοι. Τον προηγούμενο μήνα πέθαναν 23 σε 28 μέρες σε αυτό το τμήμα. Αν συμβεί αυτές τις μέρες να έρθει κανένας συγγενής εδώ, να του πείτε να με επισκεφτεί, αν προλάβει.»

Αντί όμως για τη Σίκινο, καθώς το στρατόπεδο δεν ήταν ακόμα έτοιμο, εξορίζεται στην Εύβοια.

Εκεί μεταφέρθηκαν τον Ιούλιο του 1942 περίπου 70 κρατούμενοι και μοιράστηκαν σε διάφορα τμήματα χωροφυλακής. Μέσα Οκτώβρη του 1942 ο Στίνας με τον Βουρζούκη κατάφεραν να δραπετεύσουν αλλά ο Κρόκος με τον Μακρή δεν ακολούθησαν. Αυτούς που έμειναν τους μετέφεραν στη Λάρισα και στη συνέχεια στο Χαϊδάρι. Και από το Χαϊδάρι το πρωί της Πρωτομαγιάς του 1944 τους μετέφεραν στο Σκοπευτήριο της Κιαισαριανής όπου τους εκτέλεσαν.

Το τελευταίο χειρόγραφο του Γ. Κρόκου που έφτασε σε μας είναι ένα μικρό σημείωμα που πέταξε στο δρόμο καθώς τα στρατιωτικά αυτοκίνητα των γερμανών τους οδηγούσαν στον τόπο της εκτέλεσης. Δέκα λέξεις όλες κι όλες:

«Να σταλή: Άνναν Κ. Πλακίδη, Κάμπος Ικαρίας. Γιώργης Κρόκος, Σας φιλώ όλους. Απ' τον τόπο της εκτέλεσης. 1-5-1944 πρωί».

Δέκα λέξεις όλες κι όλες, λιτές και συγκλονιστικές. Δέκα λέξεις που συμπυκνώνουν μια ολόκληρη ζωή. Μια ζωή αφιερωμένη στη γνώση, στην πίστη στις ιδέες, στην αξιοπρέπεια μέχρι το τέλος. Ένα όνομα ανάμεσα στα διακόσια, που παραμένει ζωντανό στη μνήμη ως σύμβολο αντίστασης και θυσίας.

43. - Θεοδοσίου Νίκος, Μια σκληρά χαραγμένη ζωή. Η ζωή και ο θάνατος στο Σκοπευτήριο της Καισαριανής ενός κομμουνιστή – αρχειομαρξιστή δασκάλου, εφ. Νέα Προοπτική:

<https://www.neaprooptiki.gr/giorgos-krokos-1906-protomagia-1944/>

- Σάμιος Γ., «Πόλεμος, έθνος, τάξη και σοσιαλισμός στα τετράδια της Ακροναυπλίας», αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2015, σελ. 123-125.

Μύρων Παπαδόπουλος.

Ο Μύρωνας Παπαδόπουλος γεννήθηκε το 1905 στην Αργυρούπολη του Πόντου. 44.

Ήταν κάτοικος Μεσιανού Κιλκίς. Υπηρετούσε στο Δημοτικό Σχολείο Μακρυνίτσας Μαγνησίας από το οποίο απολύθηκε τον Ιούλιο του 1935 «δι' υπηρεσιακήν ανικανότητα» στο πλαίσιο της «εκκαθάρισης» των εκπαιδευτικών που διενεργήθηκε μετά το αποτυχημένο βενιζελικό κίνημα της 1ης Μαρτίου του ίδιου έτους.

Επέστρεψε στο χωριό του και δούλεψε ως αγρότης. Ανέπτυξε σπουδαία δράση ως συνεταιριστής.

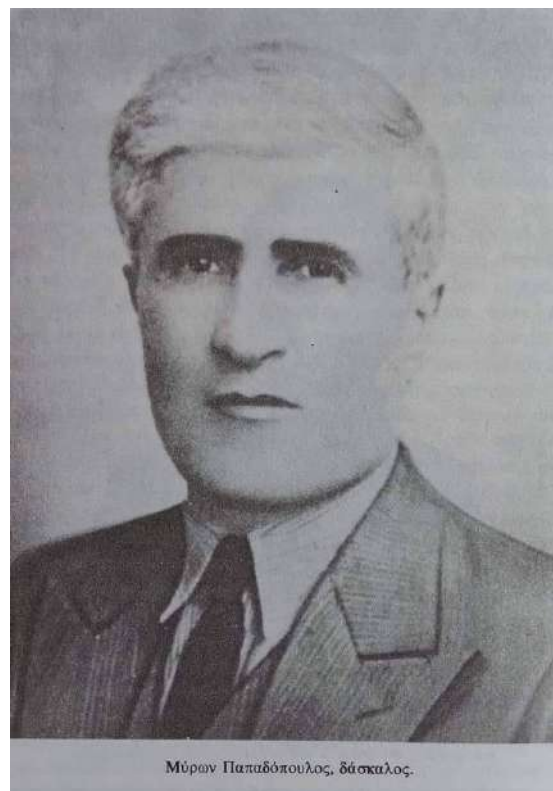
Στέλεχος του ΚΚΕ. Υποψήφιος βουλευτής Κιλκίς με το Παλαϊκό Μέτωπο στις εκλογές του 1936.

Στη συνέχεια, μετά την επιβολή του μεταξικού καθεστώτος, συνελήφθη. Η διαδρομή του εξορία στον Άϊ Στράτη. Αρνήθηκε να υπογράψει δήλωση μετάνοιας.

Τον μετέφεραν στην Ακροναυπλία. Εκεί βοηθούσε στα μαθήματα και δίδασκε στους κρατούμενους Μαθηματικά.

Οι Ιταλοί τον μετέφεραν στο στρατόπεδο Λαρίσης και από εκεί στο στρατόπεδο Χαϊδαρίου.

Ο Βασίλης Ρώτας μετά την εκτέλεσή του τού αφιέρωσε το ποίημα:

Μύρων Παπαδόπουλος, δάσκαλος.

Μύρων Παπαδόπουλος

*Ο Μύρων Παπαδόπουλος, Θρακιώτης-Μακεδόνας
δασκάλεψε γενιές παιδιά και γέρασε στην έδρα
βγήκε μπροστά στον τύραννο διδαχός κι αντρειωμένος
σηκώνει το κεφάλι του το καταχιονισμένο
ήρεμος σα βουνοκορφή που 'χει ουρανό μεγάλο
και βλέπει πρώτη κι ύστερη το γύρισμα του κόσμου
ηλιοβάσιλεμα ήρεμο και το χαμόγελό του
καθώς ορθός αντίκρυσε τ' άρματα του θανάτου
κι άκουσε και το πρόσταγμα που ρίξαν και γκρεμίσαν
το χιονισμένο ψήλος του και το χαμόγελό του.*

44. Πληροφορίες για την απόλυση του Μ. Παπαδόπουλου: εφ. Πρωΐα, 19/7/1935, σ. 3 και εφ. Ακρόπολις, 18/7/1935, σ. 6. Επίσης για τη ζωή του:

- Φλούντζης Αντ., Ακροναυπλία και Ακροναυπλιώτες, εκδόσεις Κ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1984, σ. 488 και
- Αλεξίου Έλλη, ό.π., σελ. 333-334.

Πόλκος Ευάγγελος.

Γεννήθηκε το 1907 στη Ραχούλα Καρδίτσας. Παιδί φτωχών αγροτών μεγάλωσε και σπούδασε με στερήσεις. **45.**

Τελείωσε το γυμνάσιο Καρδίτσας και το 1925 γράφτηκε στο Διδασκαλείο Αλεξανδρούπολης απ' όπου πήρε το πτυχίο του δάσκαλου δύο χρόνια μετά.

Για να συντομεύσει τη θητεία του στο στρατό κατατάχτηκε στη χωροφυλακή και παράλληλα γράφτηκε στην Νομική Σχολή. Το 1930 παραιτήθηκε από τη χωροφυλακή και διορίστηκε δάσκαλος στη Δράμα. Εκεί παντρεύτηκε τη δασκάλα Δέσποινα Ταϊπιάδου και το 1935 απέκτησε το μοναδικό τους παιδί τη Ρηνούλα.

Να σημειωθεί ότι ο αδερφός του, Αθανάσιος, έφεδρος Ανθυπολοχαγός, έπεσε υπέρ πατρίδας στον πόλεμο του 1940. Ο Β. Πόλκος πρωτοστάτησε στους κοινωνικούς αγώνες της εποχής του, οι οποίοι τον οδήγησαν στο ΚΚΕ. Η δικτατορία Μεταξά τον βρήκε να υπηρετεί ως δάσκαλος στο Συκούριο Λάρισας. Στο μεταξύ είχε αναπτύξει τη «ανatreπτική δράση» ικανή να τον... οδηγήσει στις φυλακές της Λάρισας. Ήταν μέλος της Ε.Ε της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας Ελλάδας.

Στις 21 Μάη 1936 στο Διδασκαλικό Βήμα δημοσιεύεται γράμμα του Βαγγέλη Πόλκου με το οποίο διαμαρτύρεται για τη σύλληψή του και την εξορία του στον Άγιο Ευστράτιο. Το γράμμα είναι σημαντικό τεκμήριο γιατί αποδεικνύει πώς τοπικοί παράγοντες και πολιτευτές μπορούσαν να τυλίξουν σε μια κόλλα χαρτί τους δασκάλους και να τους εξοντώσουν. Από τον Άγιο Ευστράτιο μεταφέρεται στην Ακροναυπλία. Εκεί διδάσκει τους κρατούμενους Φυσική.

Το 1941 οι Ιταλοί τον οδήγησαν μαζί με άλλους πατριώτες στις φυλακές Τρικάλων και από εκεί το 1942 τον μεταφέρουν στο στρατόπεδο συγκεντρώσεως στο Χαϊδάρι.

Στο δρόμο προς τον τόπο του μαρτυρίου του στην Καισαριανή, την ύστατη στιγμή, σκέφτηκε την οικογένειά του. Το τελευταίο του σημείωμα πίσω από τη φωτογραφία της κόρης του που βρέθηκε στο σακάκι του έγραφε:

«Η κόρη μου η Ρήνα να γίνει δασκάλα.

Φιλώ τη γυναίκα μου, την κόρη μου, τη μάνα και τ' αδέρφια μου».

Βαγγέλης Πόλκος Δάσκαλος από τη Ραχούλα Καρδίτσας
1.5.1944.

45. Πληροφορίες για τον Βαγγέλη Πόλκο:

- Αλεξίου Έλλη, ό.π., σελ. 285-287.
- Φλούντζης Αντ., ό.π., σ. 489 και
- Κατσαντώνης Γιάννης, Η Αριστερή Παράταξη των Δασκάλων στο Μεσοπόλεμο, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1998, σ. 112-116.
- Κατσαντώνης Γιάννης, Εκπαιδευτικοί και Εθνική Αντίσταση, εκδ. Καρανάση, Αθήνα, 1984, σελ. 114.

Τάσος Τσαλίκης

Ο Τάσος Τσαλίκης γεννήθηκε στην Αργαλαστή το 1911 τη χρονιά που ξεσπούσαν στο Βόλο τα «Αθεϊκά» και ο Κώστας Βάρναλης υπηρετούσε ως σχολάρχης «του εν Αργαλαστή Ελληνικού σχολείου». 46. Ήταν το πρώτο από τα έξη παιδιά της οικογένειας του Γιάννη και Ζωής Τσαλίκη. Ο πατέρας του δούλευε ως κτίστης και καλλιεργούσε τα λιγοστά χωράφια της οικογένειας για να θρέψει τα παιδιά του.

Ο Τσαλίκης τελείωσε το Ελληνικό σχολείο και συνέχισε σπουδές στο Γυμνάσιο του Βόλου. Τις διδασκαλικές του σπουδές έκανε στο Τριτάξιο Διδασκαλείο της Λαμίας όπου εγγράφηκε το 1928 και αποφοίτησε το 1931.

Εκεί ήρθε σε επαφή με τις σοσιαλιστικές και μαρξιστικές ιδέες και με τις ιδεολογικές και παιδαγωγικές κληρονομίες και κατακτήσεις του «Παιδαγωγικού Ομίλου». Την ίδια εποχή (1929) εμφανίζεται και η «Αριστερή Παράταξη» των δασκάλων που εξελίσσεται σε μια δυναμική παράταξη με μεγάλη επιρροή στους κόλπους της Δ.Ο.Ε.

Από τα χρόνια του Διδασκαλείου ο Τσαλίκης οργανώθηκε στην ΟΚΝΕ και ανέπτυξε δράση οργανώνοντας μαθητικά συσσίτια και άλλες εκδηλώσεις. Η δράση του και οι ιδεολογικές του απόψεις μάλιστα ανάγκασαν τον Σύλλογο των καθηγητών να ασχοληθεί ιδιαίτερα με την περίπτωση του σε σχετικές συνεδριάσεις, αλλά και να μπει στο στόχαστρο των διωκτικών αρχών.

Στα Πρακτικά της συνεδρίασης (22/5/1931) του Συλλόγου Καθηγητών του Διδασκαλείου καταγράφεται : «Δια τον μαθητήν Τσαλίκην Αναστ. ο κ. Πρόεδρος [Μ. Παπαμαύρος] γνωρίζει εις τον Σύλλογον ότι εδόθη αφορμή και έγιναν προανακρίσεις εκ των οποίων διαφαίνεται ότι ο μαθητής επιπολαίως κατέχων ζητήματα κοινωνικά εκφέρει γνώμας επ' αυτών· ο κ. Πατρινός, καθηγητής επί των Θρησκευτικών και η δεσποινίς Γουριώτου, επιβεβαίωσαν μερικάς του γνώμας επί θρησκευτικών ζητημάτων περί πατρίδος, περί της οικογενείας. Ο Σύλλογος ευρίσκων σοβαρόν το ζήτημα τούτο αναθέτει εις τους κ. Πανταζήν και Καραγιαννόπουλον όπως ενεργήσουν επ' αυτών ευρείαν ανάκρισιν και υποβάλουν το πόρισμά των».

Ο συσπουδαστής του Λευτέρης Κορέλης θυμάται:

«Στο Διδασκαλείο, υπήρχε όπως έμαθα, κομμουνιστική Οργάνωση. Γραμματέας, φαίνεται να ήταν, κάποιος σπουδαστής της τελευταίας τάξης ο Τάσος Τσαλίκης. Ωραίος νέος, ψηλός ευκίνητος και φοβερά δραστήριος. Άριστος βέβαια σε ήθος και στις σπουδές του, εκλέχτηκε πρόεδρος της Σχολικής μας Κοινότητας. Χάρη σ' αυτόν, λειτούργησε, για λίγο, μαθητικό συσσίτιο και έγιναν και μερικές ψυχαγωγικές εκδηλώσεις...».

Η φήμη του Τσαλίκη εξαπλώθηκε σ' όλη την πόλη και θεωρήθηκε επικίνδυνος, αφού ο καθηγητής της Ιερατικής Σχολής Λάμπρος και ο Διευθυντής της ανέφεραν σχετικά στο Φρουραρχείο, το οποίο με τη σειρά του γνωστοποίησε στο Διδασκαλείο ότι ορισμένοι μαθητές είναι κομμουνιστές και ζήτησε την τιμωρία τους, πράγμα που όπως προκύπτει δεν έγινε. Είναι η εποχή του «Ιδιώνυμου» και των διώξεων, ειδικά των δημοσίων υπαλλήλων.

Μετά την αποφοίτησή του εργάστηκε πρώτα στα «Ηνωμένα Εκπαιδευτήρια» στο Βόλο, έπειτα στο χωριό Μπιρ (σημερινή Καλλιθέα λίγο έξω από το κεφαλοχώρι της Αργαλαστής) και έπειτα στο Δημοτικό σχολείο Αργαλαστής. Δεν υπάρχουν στοιχεία ή μαρτυρίες για την πολιτική ή συνδικαλιστική του οργάνωση και δράση ως δάσκαλος, ωστόσο, την εποχή που ξαναγύρισε στο χωριό, υπήρχαν οργανωμένες ομάδες κομμουνιστών με παράνομη δράση.

Το 1936 με υπόδειξη της Επιτροπής Εθνικής Ασφαλείας που λειτουργούσε και στην Αργαλαστή συνελήφθη, αν και η πολιτική του ταυτότητα δεν ήθελε ιδιαίτερες υποδείξεις. Εκτός τη δράση του στο Διδασκαλείο, άρθρα του με εκπαιδευτικό-κοινωνικό περιεχόμενο δημοσίευε η βολιώτικη εφημερίδα «Λαϊκή Φωνή».

Ο Τσαλίκης εξορίστηκε αρχικά στον Αη Στράτη και στη συνέχεια μεταφέρθηκε στις φυλακές της Ακροναυπλίας, Εκεί, θα μείνει στον 2ο θάλαμο των «διανοουμένων» και θα γνωριστεί με τον Δημήτρη Γληνό. Στις μορφωτικές δραστηριότητες των κρατουμένων ο Τσαλίκης είχε αναλάβει τα μαθήματα των Ελληνικών.

Το 1940 λίγο πριν ξεσπάσει ο πόλεμος, τον επισκέφτηκε η μητέρα του με τη μεγαλύτερη αδελφή του και του ζήτησαν να υπογράψει δήλωση πράγμα που προφανώς αρνήθηκε.

Στην Ακροναυπλία ο Τσαλίκης έμεινε μέχρι τον Σεπτέμβρη του 1942. Τότε, οι Ιταλικές αρχές, άρχισαν τις μεταγωγές των κρατουμένων. Η πρώτη μεταγωγή 50 κρατουμένων έγινε στις 14/9/42. Απ' αυτούς, οι 25, μεταξύ αυτών και ο Τσαλίκης, οδηγήθηκαν στο στρατόπεδο Τρικάλων και οι υπόλοιποι στο Στρατόπεδο συγκέντρωσης Λάρισας. Στο στρατόπεδο των Τρικάλων έμειναν μέχρι τον Μάιο του '43 επειδή οι Ιταλοί, λόγω της αυξανόμενης απειλής των ανταρτών και της γειτνίασης της πόλης με τον Κόζιακα, έκλεισαν το στρατόπεδο και μετέφεραν τους κρατούμενους στη Λάρισα. Στο στρατόπεδο της Λάρισας ο Τσαλίκης έμεινε από τις 18 Μαΐου '43 έως τον Αύγουστο '43, οπότε και μεταφέρθηκε για το Χαϊδάρι.

Λίγες μέρες αφότου πήγε στη Λάρισα στις 5 Ιουνίου '43 είδε να παίρνουν τους 106 συγκρατούμενούς του που εκτέλεσαν οι Ιταλοί στο Κούρνοβο, ως αντίποινα για την ανατίναξη αμαξοστοιχίας από τον ΕΛΑΣ. Σύμφωνα κάποια μαρτυρία, όσο καιρό ήταν έγκλειστος στη Λάρισα έγιναν κάποιες ενέργειες αποφυλάκισής του, αλλά ο ίδιος αρνήθηκε σε προνομιακή μεταχείριση απαντώντας «ή όλοι ή κανένας». Ακολούθησε τους συντρόφους του στον τοίχο του Σκοπευτηρίου της Καισαριανής την Πρωτομαγιά του 1944.

Εκτός από τον Τάσο, και η υπόλοιπη οικογένεια συμμετείχε ενεργά στο αντιστασιακό κίνημα και υπέφερε διώξεις, φυλακίσεις κ.λ.π. Ο μικρότερος αδερφός του Αποστόλης (ήταν υπολοχαγός στον Δ.Σ.Ε) πέθανε στην Τασκένδη, οι αδερφές του διώχθηκαν και φυλακίστηκαν.

Οι παλιοί μαθητές του που τον θυμούνταν με συγκίνηση και μιλούσαν με καλοσύνη για τον «πολύ καλό», «μορφωμένο», «πράο» και σεμνό δάσκαλό τους.

Ότι απομένει είναι το όνομα του Τάσου Τσαλίκη χαραγμένο πάνω στην πλάκα του μνημείου της Καισαριανής...

Ο Τάσος Τσαλίκης, νεοδιορισμένος δάσκαλος στην Μπιρ (Καλλιθέα), το 1934-1935 (Αρχείο: Γ. Κονιόρδου/Συλλογή: Ζώγιας Αραιοβηματά).

46. Κονιόρδος Γιάννης, Τάσος Τσαλίκης: Ο δάσκαλος από το σχολείο Αργαλαστής που εκτελέστηκε στον τοίχο της Καισαριανής, εφ. Ταχυδρόμος, 18/2/2026: <https://www.taxydromos.gr/magnesia/pilio/1291842/apo-to-scholeio-argalastis-ston-toicho-tis-kaisarianis-i-teleytaia-diadromi-toy-daskaloy-tasoy-tsaliki/>

Κώστας Τσίρκας

Ο δάσκαλος Κώστας Τσίρκας γεννήθηκε το 1906 στα Πράμαντα της Ηπείρου. **47.**
Το 1926 τελείωσε το Γυμνάσιο Ιωαννίνων και διορίστηκε δάσκαλος στο χωριό Ψέλτσικο (Κυψέλη) Καστοριάς.
Το 1930 μετατέθηκε στη Θεσσαλονίκη, όπου παράλληλα με την εργασία του γράφτηκε και στη Νομική Σχολή.

Στέλεχος του ΚΚΕ, συνδικαλιστής, πρόεδρος του Συλλόγου των προοδευτικών δασκάλων «Αναγέννησις». Λίγο μετά που κηρύχτηκε η δικτατορία Μεταξά τέθηκε σε διαθεσιμότητα από το δικτατορικό καθεστώς. Δεν σταμάτησε να παλεύει για τα δημοκρατικά δικαιώματα κι έτσι συμμετείχε στο Αντιδικτατορικό Μέτωπο Θεσσαλονίκης, ενώ ήταν συντάκτης της εφημερίδας «Αντιδικτατορικό Μέτωπο».

Το Αντιδικτατορικό Μέτωπο είχε δημιουργηθεί το φθινόπωρο του 1937 με πρωτοβουλία της Κομματικής Οργάνωσης Θεσσαλονίκης του ΚΚΕ, που φυσικά βρισκόταν εκείνη την εποχή σε βαθιά παρανομία, και συμμετείχαν σ' αυτό: ο δημόσιος υπάλληλος Κώστας Μπασιάκος, ως εκπρόσωπος του ΚΚΕ, ο γραμματέας του Αγροτικού Κόμματος Ελλάδος (ΑΚΕ) Κώστας Γαβριηλίδης, ο υπάλληλος της Τραπέζης της Ελλάδος Σακελλαρίδης ως εκπρόσωπος των συνδικαλιστικών οργανώσεων της Θεσσαλονίκης, οι πρώην υπουργοί του Ελευθέριου Βενιζέλου, Δημήτριος Δίγκας και Αλέξανδρος Ζάννας, ο βουλευτής και εκδότης της εφημερίδας «Ελληνικός Βορράς» Πέτρος Λεβαντής, ο πρώην βουλευτής Θεσσαλονίκης και Χαλκιδικής με το Κόμμα Φιλελευθέρων, Νικόλαος Τερζόγλου κ.ά.

Ιδιαίτερα σημαντική φαίνεται ότι ήταν η συμμετοχή στο Αντιδικτατορικό Μέτωπο Θεσσαλονίκης των εκπαιδευτικών της πόλης, καθώς για την υπόθεση αυτή είχαν συλληφθεί από την Ασφάλεια του Μανιαδάκη τις πρώτες μέρες του Ιουνίου 1938 ο σπουδαίος δημοτικιστής καθηγητής του 5ου Γυμνασίου Θεσσαλονίκης, Περικλής Καλοδίκης, ο καθηγητής στο Πρακτικό Λύκειο Βαγγέλης Λαδάς, ο επίσης καθηγητής στο Β' Γυμνάσιο Εμμανουήλ Χρονάκης, η καθηγήτρια στη Γεωπονική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Μαρία Λογοθέτη και οι δάσκαλοι: Κώστας Τσίρκας, δάσκαλος στο 11ο Δημοτικό Σχολείο, που ήταν επίσης καθηγητής της οργάνωσης δημοδιδασκάλων του ΚΚΕ Θεσσαλονίκης, Κώστας Κεφαλάς του 5ου Δημοτικού Σχολείου, Αναστάσιος Βασάτης (Δ' Ισραηλιτικό Δημοτικό Σχολείο), Δημήτρης Χριστάρας (3ο Δημοτικό), Μιχάλης Μαρούσης (1ου Δημοτικό), Νίκος Δροσίνης (6ο Δημοτικό), Ανδρέας Θυμιογιάννης (4ο Δημοτικό), Χρήστος Τσουκαλάς (8ο Δημοτικό), Ζαχαρίας Φουντουλάκης (7ο Δημοτικό), Κυπριανός Αρναούτογλου (1ο Δημοτικό Νεάπολης), οι δάσκαλοι του Πειραματικού Δημοτικού Σχολείου Αλεξάνδρα Κεσανλή και Παπαθεοφάνους κ.ά.

Μεταξύ των κατηγορουμένων για συμμετοχή στο Αντιδικτατορικό Μέτωπο Θεσσαλονίκης ήταν και η σύζυγος του Κώστα Τσίρκα, επίσης δασκάλα στο Πρότυπο Παιδαγωγικό Σχολείο, Κατίνα Τσίρκα, που όμως δεν είχε συλληφθεί γιατί ήταν λεχώνα.

Πιάστηκε με προδοσία στις 6/5/1938, μαζί με άλλους 75 υπαλλήλους. Πάνω από μια βδομάδα τον βασάνιζαν στην Ειδική Ασφάλεια (φάλαγγα, βούρδουλα, κλοιο στο κεφάλι κλπ). Δεν λύγισε. «Εγώ βγάζω την εφημερίδα κι εγώ την κυκλοφορώ» ήταν η απάντησή του. Στο τέλος παρέλυσε και δεν μπορούσε να κινηθεί. Μετά από δύο μήνες τον μετέφεραν στην Ακροναυπλία.

Τον Σεπτέμβριο του 1942 ο Τσίρκας στάλθηκε στο στρατόπεδο συγκέντρωσης στη Λάρισα και από εκεί στις 3 Σεπτεμβρίου 1943 στο στρατόπεδο συγκέντρωσης Χαϊδαρίου. Ο Κώστας Τσίρκας εκτελέστηκε την Πρωτομαγιά του 1944. Πριν τον πάρουν συγύρισε τα πράγματά του που ήταν μια κουβέρτα, ένα σακάκι, μολύβι, το βαλιτσάκι, το ρολόι του που έδειχνε 5.30 και τα άφησε για παραλαβή απ' τους δικούς του.

Μέρες μετά την εκτέλεση, κατάφερε να φτάσει στην Αθήνα, η σύζυγός του, που ζούσε στην Θεσσαλονίκη. Η Κατίνα Τσίρκα αναζητούσε στοιχεία για τη τύχη του Κώστα, καθώς δεν είχαν ανακοινωθεί τα ονόματα των εκτελεσμένων. Πάντα υπήρχε η ελπίδα. Κυκλοφορούσαν φήμες ότι τους 100 τους εκτέλεσαν και τους άλλους 100 τους έστειλαν στη Γερμανία για καταναγκαστική εργασία. Ότι πολλοί δραπετεύσαν από τα φορτηγά που τους μετέφεραν στο Σκοπευτήριο και κρύβονταν σε διάφορα σπίτια. Η Κατίνα θυμόταν: «η αγωνία όλων μας ήταν μεγάλη και ο πόνος αβάστακτος. Έπρεπε να μάθουμε τι ακριβώς έγινε. Θέλαμε όλοι μας να ξέρουμε, αν όντως σώθηκε κάποιος, που θα μπορούσε να μας πληροφορούσε κάτι θετικό».

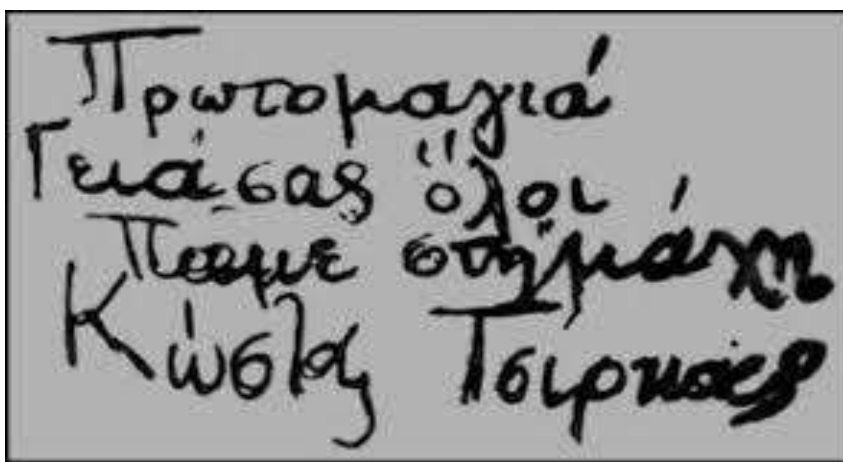

Η Κατίνα είχε δώσει στον Κώστα την κουβέρτα με την οποία την σκέπαζαν οι γονείς της όταν ήταν μικρή. Ήθελε να έχει κάτι δικό της στη φυλακή. Ο Κώστας της είχε υποσχεθεί ότι θα την έχει πάντα μαζί του. Αυτή η κουβέρτα διέλυσε και τις τελευταίες ελπίδες που είχε:

«Κάποια μέρα πληροφορηθήκαμε ότι σε μια αποθήκη της Αρχιεπισκοπής Αθηνών στην οδό Φιλοθέης, υπήρχαν ρούχα εκτελεσμένων. Ψάχνοντας με προσοχή κι ευλάβεια όλα αυτά τα ιερά απομεινάρια, βρήκα την κουβέρτα. Μέσα στην κουβέρτα αυτή ήταν προσεκτικά τυλιγμένο το σακάκι του, που φορούσε πριν απ' την εκτέλεση. Στη μέσα τσέπη του σακακιού ήταν με φροντίδα τοποθετημένα, το τελευταίο του γράμμα, το γεμάτο κουράγιο, αγάπη και στοργή, φωτογραφίες του παιδιού και δικές μου».

Το τελευταίο γράμμα του Κ. Τσίρκα έγραφε:

«Πρωτομαγιά. Γειά σας όλοι. Πάμε στη μάχη. Κώστας Τσίρκας» **42.**

47. Πληροφορίες για τον Κώστα Τσίρκα:

- Οι κομμουνιστές πολιτικοί κρατούμενοι της δικτατορίας του Ιωάννη Μεταξά: <https://www.athenshistorywalks.com/story10>
- Κατσαντώνης Γιάννης, Εκπαιδευτικοί και Εθνική Αντίσταση, εκδ. Καρανάση, Αθήνα, 1984, σελ. 113.
- Αλεξίου, Ε., ό.π., σελ. 291.
- Κουζινόπουλος Σπύρος, Το Αντιδικτατορικό Μέτωπο Θεσσαλονίκης, εφ. Εφσυν, 16/4/2026 : https://www.efsyn.gr/nisides/504974_antidiktatoriko-metopo-thessalonikis#goog_rewarded
- Φλουντζής, Αντ., Χαϊδάρι, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1986, σελ. 49-51.

Τούρπας Παναγιώτης

Ο Τούρπας Παναγιώτης ήταν από το Διδυμότειχο. Ήταν Υπάλληλος στους σιδηροδρόμους. Κατάφερε με πολύ κόπο να σπουδάσει και να γίνει δάσκαλος. Στέλεχος του ΚΚΕ. Υποψήφιος βουλευτής Έβρου το 1935 με το Ενιαίον Μέτωπον Εργατών και Αγροτών (Ε.Μ.Ε.Α) και το 1936 με το Πανεργατικό Μέτωπο. Στις 20-8-1935 συνελήφθη και εκτοπίστηκε αρχικά στην Ανάφη. Από εκεί μεταφέρθηκε στην Ακροναυπλία. Εκτελέστηκε την Πρωτομαγιά του 1944 στην Καισαριανή. 48.

Ο Δημήτρης Γληνός με συντρόφους του δασκάλους και καθηγητές στο κάτεργο της Ακροναυπλίας (1937): Από αριστερά, όρθιοι, Παύλος Σταυρίδης, Χαράλ. Κοσκινάς, Θ. Λυκογιάννης, Κ. Βούλγαρης, Πάνος Κορνάρος, Γ. Φουρκιώτης, Βαγγ. Πόλκος, και καθιστοί, Κοσμάς, Μ. Παπαδόπουλος, Δ. Γληνός, Κ. Χυτήρης, Τάσος Τσαλίκης.

(Πηγή: Ίδρυμα Γληνού)

Τό «πρεσβύλιο Γληνού» πού οι κρατούμενοι τῆς Ἀκροναυπλίας χρησιμοποίησαν γιά μελέτη.

Κώστας Χυτήρης

Ο Κώστας Χυτήρης γεννήθηκε στους Κουραμάδες της Κέρκυρας το 1906. 49. Ήταν το τέταρτο παιδί του Σπύρου και της Διαμαντίνας Χυτήρη, που πάσχιζαν να θρέψουν και να προκόψουν την οικογένειά τους με αγροτικές δουλειές, κυρίως σε αμπέλια και κτήματα πλούσιων κτηματιών της περιοχής.

Στο χωριό του ο Κώστας Χυτήρης έμαθε τα πρώτα του γράμματα και ξεχώρισε για τη φιλομάθειά του. Τελείωσε τις γυμνασιακές σπουδές του στην πόλη της Κέρκυρας τη σχολική περίοδο 1922-1923, με βαθμό πάνυ καλώς, άριστα σχεδόν. Ήταν εσωτερικός οικότροφος σε ορφανοτροφείο της πόλης του νησιού, αφού από τριών ετών είχε μείνει ορφανός από πατέρα. Ξεπέρασε την πίκρα της πατρικής απώλειας και τα προβλήματα της φτώχειας, ρίχτηκε στον αγώνα της γνώσης, αντιμέτωπος με όλες τις δυσκολίες και αδικίες της ζωής και της κοινωνίας. Κι έγινε αυτό που από μικρός ονειρευόταν κι έβαλε σκοπό: δάσκαλος. Κατάφερε να περάσει σε Παιδαγωγική Σχολή, εξοπλίστηκε με τις αναγκαίες γνώσεις και ώριμος άντρας πια ρίχτηκε στη βιοπάλη, στον αγώνα της ζωής.

Στην Κέρκυρα ήλθε σε επαφή με τις ιδέες του σοσιαλισμού. Έγινε μέλος της ΟΚΝΕ και αργότερα του ΚΚΕ. Τελειώνοντας τις σπουδές του στρατεύθηκε. Λόγω μόρφωσης φοίτησε στη Σχολή Εφέδρων Αξιωματικών και πήρε το βαθμό του έφεδρου ανθυπολοχαγού. Υποβιβάστηκε όμως, λόγω των πολιτικών φρονημάτων του, σε απλό στρατιώτη.

Μόλις 23 χρονών ήταν το 1929, όταν, δάσκαλος πια στην Ξάνθη, η προσωπικότητά του, η ενεργητικότητά του, οι απόψεις του θα πείσουν τους δασκάλους της ακριτικής περιοχής να τον αναδείξουν συνδικαλιστικό τους εκπρόσωπο. Σε τόσο νεαρή ηλικία ήταν αντιπρόσωπος των δασκάλων της Ξάνθης στη 12η Γενική Συνέλευση της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας Ελλάδος. Εκεί για πρώτη φορά έκανε την εμφάνισή της η Αριστερή Παράταξη των δασκάλων μέσα σε πανδαιμόνιο και αποχώρηση των δεξιών αντιπροσώπων. Ήρεμα ο Νίκος Πλουμπίδης παρουσίασε τις αρχές και το πρόγραμμα της Αριστερής Παράταξης. Αμέσως μετά μίλησε Κ. Χυτήρης επιχειρηματολογώντας εναντίον κυβερνητικού νομοσχεδίου που έθετε όρια πνευματικών αναγκών και δικαιωμάτων ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις. Στο βήμα ακολούθησαν ο Βαγγέλης Πόλκος, Κώστας Τσίρκας, Κώστας Βούλγαρης όλοι τους εκπρόσωποι της Αριστερής Παράταξης.

Στην 15^η Γενική Συνέλευση της ΔΟΕ (1932)-ο Πλουμπίδης είχε απολυθεί το 1931 - ανέλαβε πρώτος να παρουσιάσει τις προτάσεις και τις διαφωνίες της Αριστερής Παράταξης στα μέτρα της τότε κυβέρνησης Βενιζέλου. Στο τέλος της Γ.Σ τη Αριστερή Παράταξη έκανε την εξής δήλωση:

«Η Αριστερή Παράταξη δηλώνει ότι δεν έχει καμία σχέση με κανένα κόμμα, ούτε είναι αναρχική. Πιστεύει μόνο ότι τα επαγγελματικά συμφέροντα των υπαλλήλων δεν εξυπηρετούνται με την τακτική της υποταγής, της φιλολογίας των υπομνημάτων, της οσφυοκαμψίας μπροστά στους κρατούντες και του λιβανίσματός τους, αλλά δια της οργανωμένης αποφασιστικής πάλης όλων των υπαλλήλων ενωμένων χάριν των συμφερόντων των. Τούτο δεν έχει την έννοια διακοπής κάθε επαφής με την κυβέρνηση.», ανέφερε, μεταξύ άλλων, σε κοινή δήλωση με εκπροσώπους των συλλόγων δασκάλων από άλλες πόλεις.

Ο Κώστας Χυτήρης πρωταγωνίστησε στην ανάπτυξη του κινήματος των δασκάλων αρχικά στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη και αργότερα σε ολόκληρη τη βόρεια Ελλάδα. Σε συνδιασκέψεις στη Δράμα και στη Θεσσαλονίκη, το 1933, είχε αναδειχθεί σε εξέχον μέλος των μόνιμων συντονιστικών συμβουλίων τους.

Το όνομά του και η υπογραφή του σώζονται σε διάφορα εμπνευσμένα υπομνήματα, διαμαρτυρίες και καταγγελίες των δασκάλων της περιοχής εναντίον νόμων και μέτρων που εμπόδιζαν την παροχή ελεύθερης, δημοκρατικής και ολοκληρωμένης Παιδείας στα Ελληνόπουλα ή έθεταν φραγμούς στην ελεύθερη κυκλοφορία των ιδεών και στα συνδικαλιστικά δικαιώματα των δασκάλων. Έχοντας περάσει κι ο ίδιος από πολλές δυσκολίες για να μορφωθεί, αφού προερχόταν από φτωχή οικογένεια, ήθελε μια Παιδεία χωρίς ταξικούς φραγμούς.

Στο περιοδικό «Νέοι Πρωτοπόροι» του 1934 διασώθηκαν πληροφορίες για τις πρώτες πειθαρχικές διώξεις που αντιμετώπισε για τη συνδικαλιστική του δραστηριότητα και τις ιδέες του. Ο Επιθεωρητής Ξάνθης τον καλούσε σε απολογία για τη συνδικαλιστική του δράση. Το 1933 επίσης η Διδασκαλική Ομοσπονδία είχε κληθεί από σύμβουλο του Υπουργείου Παιδείας να θέσει υπόψη του τα πρακτικά συνεδριάσεων με τις ομιλίες του Κ. Χυτήρη και άλλων δασκάλων της Αριστερής Παράταξης για να τους τιμωρήσει. Στιγμή δεν πρόδωσε ο Κερκυραίος αγωνιστής την εμπιστοσύνη των συναδέλφων του αλλά και τα παιδιά του, τους μαθητές του.

Το 1936 στις εκλογές για την ανάδειξη Αιρετών στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο του Υπουργείου Παιδείας, μέσα σε συνθήκες περιορισμών και διώξεων εναντίον των δασκάλων, λίγες εβδομάδες πριν συλληφθεί και εξοριστεί, αιρετός των δασκάλων αναδείχτηκε ο παλιός δημοκράτης συνδικαλιστής, Αντ. Ρουχωτάς (6.010 ψήφοι) και αναπληρωτής ο Κώστα Χυτήρης με 5.731 ψήφους επί συνόλου 12.402 δασκάλων που ψήφισαν, δηλαδή ποσοστό άνω του 46%, πολύ υψηλότερο από εκείνο της παράταξης του. Στους Καθηγητές αιρετός εκλέχτηκε ο Ιωάννης Κωνστανταράκης (961 ψήφοι) και αναπληρωτής ο Κων/νος Μουμούσης (857 ψήφοι). Οι συνεργασίες κομμουνιστών, σοσιαλιστών, δημοκρατών γινόταν στα πλαίσια των αποφάσεων του 6ου Συνεδρίου του ΚΚΕ (Δεκ. 1935), το οποίο υιοθετούσε τη λογική των Ενιαίων Μετώπων για να μπει φραγμός στο φασισμό και τη δικτατορία. Ήταν η πιο μεγάλη νίκη του Κ. Χυτήρη.

Την άνοιξη του 1936, λίγους μήνες πριν επικρατήσει η δικτατορία Μεταξά και στερηθεί για πάντα την προσωπική του ελευθερία και τελικά τη ζωή του, έγινε κομπάρζος στον γάμο του αδελφού του, Ναθαναήλ. Δεν έμελλε όμως να ξαναδεί το χωριό και τους δικούς του, ούτε και να χαρεί πολύ τον δικό του γάμο με μιαν αγωνίστρια που είχε τη δική του τύχη κι έφυγε κι αυτή με ψηλά το κεφάλι: τη Μαίρη Χυτήρη.

Με την κήρυξη της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου συνελήφθη από το καθεστώς Μεταξά και εξορίστηκε στην Ανάφη τον Σεπτέμβριο του 1936. Εκεί συνδέθηκε με τον μεγάλο παιδαγωγό αγωνιστή Δημήτρη Γληνό. Το καλοκαίρι του 1937 μεταφέρεται στην Ακροναυπλία. Στη συνέχεια τον στέλνουν στο στρατόπεδο της Λάρισας όπου πέρασε μαρτυρικές μέρες και τον Αύγουστο του 1943 μεταφέρεται στο Χαϊδάρι. Εκτελέστηκε στην Καισαριανή την Πρωτομαγιά του 1944, σε ηλικία μόλις 38 ετών. Αλύγιστος. Δάσκαλος με ψυχή, με αρχές, με αξίες. Ήρωας του λαού μας. Δεν αποκίρυνε τα δίκια του λαού. Δεν κίότηκε ούτε στην Ανάφη ούτε στην Ακροναυπλία ούτε στη Λάρσα ούτε στο Χαϊδάρι ούτε στον τοίχο του εκτελεστικού αποσπασματος στην Καισαριανή.

Δεκαπέντε μήνες μετά την εκτέλεσή του, στις 1 Αυγούστου 1945, το Διδασκαλικό Βήμα, κυκλοφόρησε με πρωτοσέλιδο αφιέρωμα στον Κώστα Χυτήρη. Έγραψαν συνάδελφοί του γι' αυτόν: «Πάντα του αφειδώλευτα και πρόθυμα αγωνιστή για τα δίκαια του κλάδου, για την προκοπή της λαϊκής Παιδείας. Την Πρωτομαγιά του 1944 έπεσε, μαζί με άλλους 200 εθνομάρτυρες, στα χώματα του θυσιαστηρίου της Καισαριανής, τραγουδώντας μπροστά στο απόσπασμα τον εθνικό μας Ύμνο. Μορφές σαν του Κώστα Χυτήρη δε σβήνουν με το θάνατο. Υψώνονται σύμβολα αιώνια κι ακτιδοβόλα».

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟ ΒΗΜΑ

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟ ΟΡΓΑΝΟ ΤΩΝ ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ' - ΑΡ. ΦΥΛ. 6

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΑΠΟ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΑΘΗΝΑ 1 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1945

ΝΑ ΣΤΑΜΑΤΗΣΟΥΝ ΟΙ ΔΙΩΣΕΙΣ

Ένας αλόκαλος μήνας πέρασαν από τη μέρα που οι διωκτικές αρχές της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου, με την απόφαση της 1ης Αυγούστου 1945, έλαβαν την απόφαση να σταματήσουν οι διώξεις των διδασκάλων. Η απόφαση αυτή, που είναι η πρώτη που λαμβάνεται από την κυβέρνηση μετά την πτώση της δικτατορίας, είναι μια μεγάλη νίκη για τον λαό και για τους διδασκάλους. Η απόφαση αυτή, που είναι η πρώτη που λαμβάνεται από την κυβέρνηση μετά την πτώση της δικτατορίας, είναι μια μεγάλη νίκη για τον λαό και για τους διδασκάλους.

Νά ολοκληρώσουμε με τη νίκη μας

Η Κυβέρνηση έδωσε ο έσχατο την 29 Αυγ. 1945. Απολύει τους διδασκάλους που είχαν διωχθεί από την δικτατορία της 4ης Αυγούστου. Η απόφαση αυτή, που είναι η πρώτη που λαμβάνεται από την κυβέρνηση μετά την πτώση της δικτατορίας, είναι μια μεγάλη νίκη για τον λαό και για τους διδασκάλους.

ΜΗΤΟΣ ΣΑΔΩΝΗΣ

Στην Ομοσπονδία Διδασκάλων "Υπερβαίνει στην πατριδα Σάω"...

ΚΩΣΤΑΣ ΧΥΤΗΡΗΣ

Υπερβαίνει στην πατριδα Σάω...

Την ίδια τύχη είχε και η γυναίκα του Μαίρη, ποντιακής καταγωγής, γεννημένη στη Ρωσία το 1911. Η Μαίρη Χυτήρη συναγωνιζόταν τον σύζυγό της σε φλόγα αγωνιστικότητας και ήταν οργανωμένη στο ΚΚΕ από το 1932, στη Θεσσαλονίκη. Η εκτέλεση του συζύγου της, το 1944, τη βρήκε στις γραμμές της Εθνικής Αντίστασης, στέλεχος της Εθνικής Αλληλεγγύης της Θεσσαλονίκης, όπου έναν χρόνο μετά, το 1945, εκλέχτηκε Γραμματέας της. Τον Ιανουάριο του 1948 κατατάχθηκε στον Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας και υπηρέτησε στην εξακοσιοστή εβδομηκοστή Μονάδα του στον Γράμμο, ως προϊσταμένη νοσοκομείου της Μονάδας. Μερικούς μήνες μετά, ενώ είχε σταλθεί από το Κόμμα της στη Θεσσαλονίκη, συνελήφθη. Δικάστηκε από το Στρατοδικείο της Θεσσαλονίκης και καταδικάστηκε σε θάνατο. Εκτελέστηκε στη Θεσσαλονίκη το 1949, πέντε χρόνια μετά την εκτέλεση του Κώστα της.

Στο χωριό του Κώστα Χυτήρη εντοιχίστηκε στο σπίτι του μια μαρμαρίνη τιμητική πλάκα που γράφει:
«Εδώ γεννήθηκε και μεγάλωσε ο κομμουνιστής δάσκαλος Κώστας Χυτήρης. Εκτελέστηκε την 1η Μάη 1944 από τους Γερμανούς φασίστες κατακτητές με τους διακόσιους της Καισαριανής».

Επίσης ο κεντρικός δρόμος του χωριού ονομάστηκε Οδός Δάσκαλου Κώστα Χυτήρη με ομόφωνη πρόταση λαϊκής συνέλευσης των κατοίκων και ομόφωνη απόφαση του δημοτικού συμβουλίου του Δήμου Κέρκυρας.

49. Για τη ζωή του Κ. Χυτήρη:

- Κατσαντώνης Γιάννης, Η Αριστερή Παράταξη των Δασκάλων στο Μεσοπόλεμο, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1998, σελ. 29-31 και 60-62.
- Αλεξίου Έ., ό.π., σελ. 475.
- Άρθρο: Ο Κερκυραίος αγωνιστής Δάσκαλος Κώστας Χυτήρης που εκτελέστηκε από τους Ναζί κατακτητές την Πρωτομαγιά του 1944, 1/5/2025 στο: <https://drepani.gr/corfu/o-kerkyraios-agonistis-kostas-xytiris-pou-ektelestike-apo-tous-nazi-kataktites-tin-protomagia-tou-1944-stin-kaisariani?highlight=WyJcdTAzYzdcdTazYzVcdTAzYzRcdTAzYwVcdTAzYzFcdTAzYjcdTAzYzliLCJcdTAzYmFcdTAzY2VcdTAzYzNcdTAzYzRcdTAzYjFcdTAzYzliXQ==>

Πάνος Κορνάρος

Ο Παναγιώτης (Πάνος) Κορνάρος γεννήθηκε στο Σφακοπηγάδι Κισάμου το 1908 και ήταν ο πρωτότοκος από 5 αδέρφια. 50. Έμαθε τα πρώτα του γράμματα στο δημοτικό σχολείο του χωριού του και ήταν άριστος μαθητής. Το σχολικό έτος 1919-20 εγγράφεται στο Γυμνάσιο Χανίων δίπλα στη δημοτική αγορά. Μετά τις δύο πρώτες τάξεις, το σχολικό έτος 1921-22 ο γυμνασιάρχης του 2ου Γυμνασίου Χανίων Εμμ. Γενεράλις τον παίρνει μαζί του στο νέο γυμνάσιο, που μόλις πριν ένα χρόνο είχε ιδρυθεί.

Το καλοκαίρι του 1925 αποφοιτά αριστούχος και εγγράφεται στη Φιλοσοφική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στη διάρκεια των σπουδών του ήταν αριστούχος φοιτητής και παρότι ήταν πρώτος στη σχολή του δεν του δόθηκε υποτροφία διότι ανέπτυσσε έντονη φοιτητική συνδικαλιστική δράση.

Τον Ιούλη του 1929 από την κυβέρνηση Βενιζέλου ψηφίζεται το περίφημο «Ιδιώνυμο. Η ψήφιση του «Ιδιώνυμου» και τα χρονίζοντα φοιτητικά αιτήματα, οδηγούν στο τέλος Νοεμβρίου του 1929 στη μεγάλη φοιτητική απεργία με διαδηλώσεις και σκηνές βίαιης καταστολής, όπου 32 φοιτητές καταδικάζονται όλοι ως πρωταίτιοι και κλείνονται στις φυλακές.

Ο Κορνάρος που συμμετείχε στις κινητοποιήσεις αποβλήθηκε από όλα τα Πανεπιστήμια της Ελλάδας, μαζί με τους συμπατριώτες και συμφοιτητές του, Γιώργη Τσιτήλο και Γιώργη Πετράκη. Στρατεύτηκε αμέσως και υπηρέτησε στο 14ο Σύνταγμα στα Χανιά. Το 1931, ο πρωτομάρτυρας της Αντίστασης Βαγγέλης Κτιστάκης επιστρέφει στα Χανιά, από τις σπουδές του στη Γερμανία με διδακτορικό κι έχοντας γνωρίσει το μαρξισμό, στρατεύεται και υπηρετεί στην 5η Μεραρχία. Στο στρατό συνδέθηκε με τους Πάνο Κορνάρο και Γιώργο Τσιτήλο. Μετά το τέλος της στρατιωτικής τους θητείας οι παραπάνω δημιούργησαν μια ομάδα κάτω από την καθοδήγηση του Βαγγέλη Κτιστάκη στην οποία προστέθηκαν οι διαλεχτοί σύντροφοί τους ο γεωπόνος Νίκος Μαριακάκης, ο Θρασύβουλος Καλαφατάκης, ο Γιώργης Πετράκης, ο Μανώλης Πισαδάκης και άλλοι που έβαλαν τα θεμέλια των οργανώσεων και ανέλαβαν την ανάπτυξη της οργάνωσης και της πολιτικής δράσης του ΚΚΕ στο νομό Χανίων. Την περίοδο αυτή ο Κορνάρος έγινε μέλος του συλλόγου φιλολόγων Ν. Χανίων.

Το επόμενο διάστημα ξαναγύρισε στην Αθήνα και ανέλαβε αρχισυντάκτης στο Ριζοσπάστη. Στις βουλευτικές εκλογές της 26ης Ιανουαρίου 1936 ήταν υποψήφιος βουλευτής του Παλλαϊκού Μετώπου στο νομό Χανίων. Με την κήρυξη της δικτατορίας του Μεταξά στις 4 Αυγούστου 1936 το μεσημέρι της ίδιας μέρας αστυνομικοί πραγματοποίησαν έφοδο στα γραφεία και τα τυπογραφεία των εφημερίδων. Ο Κορνάρος συνελήφθη στα γραφεία του Ριζοσπάστη και εξορίστηκε στο κάτεργο της Ακροναυπλίας.

Το Σεπτέμβριο του 1942 μεταφέρθηκε στις φυλακές της Λάρισας. Όλα αυτά τα χρόνια ζώντας τη σκληρή και απερίγραπτη ζωή στα μπουντρούμια της φυλακής, επικοινωνεί με την οικογένειά του, με τ' αδέρφια του και την αγαπημένη του, με γράμματα και επιστολικά δελτάρια από τα οποία ελάχιστα έχουν διασωθεί. Ένα μικρό δείγμα:

«ΠΕΙΘΑΡΧΙΚΑΙ ΦΥΛΑΚΑΙ ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑΣ, 15-4-37,

Αγαπητέ μου αδελφέ Νικόλα [...] Εμείς εδώ είμαστε 150 περίπου άνθρωποι, εκτοπισμένοι όλοι με αποφάσεις των επιτροπών δημοσίας ασφαλείας. Για συσσίτιο μας παραχωρεί το κράτος ένα δεκάδραχμο στον καθένα και ζούμε μ' αυτό μαγειρεύοντας από κοινού. Στην αρχή είμαστε 12 Κρητικοί αλλά αμνηστεύθηκαν οι 6 και μείναμε οι υπόλοιποι. [...] Το μόνο που επιθυμώ είναι να με θυμάστε καμιά φορά και να μου γράφετε τι γίνεστε. Με αγάπη ο αδελφός σου Π. Κορνάρος».

Στην Ακροναυπλία, όσο υπήρχαν βιβλία, διάβαζε και έκανε μια αριστουργηματική μετάφραση του Λουκιανού στη δημοτική. Ο Δ. Γληνός τη θαύμαζε και την εκθείαζε.

Ένα χρόνο αργότερα από τη Λάρισα μεταφέρονται στο Χαϊδάρι. Ανάμεσά τους και άλλοι Κρητικοί αγωνιστές όπως ο Ναπολέων Σουκατζίδης από το Αρκαλοχώρι Ηρακλείου και οι Χανιώτες Πάνος Κορνάρος, Νίκος Μαριακάκης από τα Χανιά και Θρασύβουλος Καλαφατάκης από τον Πλατανιά.

Την Πρωτομαγιά του '44 και καθώς το δρεπάνι του χάρου τους ακουμπά αυτοί τραγουδούν, αποχαιρετούν τους συντρόφους τους και ο Κορνάρος, ίδιος σταυραϊτός, έσυρε πρώτος το χορό στον πεντοζάλη που χόρευαν οι μελλοθάνατοι πριν την εκτέλεσή τους. Ο Γερμανός στρατοπεδάρχης σαστίζει, δεν πιστεύει στα μάτια του και ρωτά τι κάνουν. Ανεβάζουν τους ήρωες στα φορτηγά και τους μεταφέρουν στην Καισαριανή. Εκεί στο σκοπευτήριο ο μαντρότοιχος βάφτηκε κόκκινος κι οι μάρτυρες πέρασαν στην αθανασία....

50. Για τη ζωή του Πάνου Κορνάρου:

- Αλεξίου Έ., ό.π., σελ. 313.

- Πιτσιτάκης Γιώργος, Πάνος Κορνάρος: «Η πορεία προς την Αθανασία», εφ. Χανιώτικα Νέα, 1/9/2016, <https://www.haniotika-nea.gr/panos-kornaros-i-poria-pros-tin-athanasia/>

Αντί επιλόγου...

Στην Καισαριανή, εκείνη την Πρωτομαγιά του 1944, οι δάσκαλοι μαζί με τους συντρόφους τους δεν στάθηκαν απλώς μπροστά στο εκτελεστικό απόσπασμα· στάθηκαν απέναντι στην ίδια την αδικία της εποχής τους. Υπερασπίστηκαν με τη ζωή τους την αξία της ελευθερίας, της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας απέναντι στο ναζισμό και τη βαρβαρότητα. Βάδισαν προς τον θάνατο με ψηλά το κεφάλι, τραγουδώντας.

Η θυσία τους δεν υπήρξε μεμονωμένη. Εκατοντάδες άλλοι δάσκαλοι και δασκάλες βασανίστηκαν, φυλακίστηκαν, εκτελέστηκαν εκείνα τα δίσεκτα χρόνια. Όπως ο Νίκος Γλέζος, μόλις 19 ετών, σπουδαστής Παιδαγωγικής Ακαδημίας, αδερφός του ήρωα Μανόλη Γλέζου, όπως ο Μιχ. Πετρόπουλος και ο Θεμ. Παρασκευόπουλος, όπως η Αναστασία Σούλη, η Μάρω Μάστραχα, η Βίκυ Υψηλάντη, η Κων/ντία Κατσάλη και ο ηρωικός Πρόεδρος της ΔΟΕ Παναγής Δημητράτος και άλλοι πολλοί, που τους εκτέλεσαν, που πλήρωσαν με το αίμα τους την αντιστασιακή τους δράση και την πίστη τους σε έναν καλύτερο κόσμο.

Σήμερα που ο κόσμος φλέγεται, που οι δυνατοί τσακίζουν τους λαούς, σήμερα που ο πόλεμος, η φτώχεια και η ανασφάλεια επεκτείνονται, αφήνοντας πίσω τους κοινωνίες σε αποσύνθεση και ανθρώπους διαλυμένους. Σήμερα τα δικαιώματα που κάποτε θεωρούνταν αυτονόητα μοιάζουν να υποχωρούν, ενώ η αξία της ανθρώπινης ζωής μετριέται με όρους κόστους και κέρδους.

Σήμερα, σε καιρούς διαφορετικούς μα εξίσου απαιτητικούς, η μνήμη της θυσίας γίνεται ευθύνη. Μας καλεί να κρατήσουμε ζωντανό το φως που εκείνοι υπερασπίστηκαν, να μην συμβιβαστούμε με την αδικία, να συνεχίσουμε τον αγώνα για μια κοινωνία πιο δίκαιη, πιο δημοκρατική, πιο ανθρώπινη. Γιατί όσο θυμόμαστε και δρούμε, η θυσία τους δεν χάνεται — γίνεται σπόρος ελπίδας για το αύριο....

*«Εδώ πέσαμε. Παιδιά του λαού. Γνωρίζετε γιατί.
Γυμνοί, κατάσαρκα φορώντας τις σημαίες,
-η Ελλάδα τις έραψε με ουρανό και άσπρο κάμποτο -.
Ακούσατε τις ομοβροντίες στα μυστικόφωτα αττικά χαράματα .
Είδατε τα πουλιά, που πέταξαν αντίθετα στις σφαίρες
αγγίζοντας με τα φτερά τους, τον ανατέλλοντα πυρφόρον .
Είδατε τα παράθυρα της γειτονιάς ν' ανοίγουνε στο μέλλον .
Εμείς, μερτικό δε ζητήσαμε.... Τίποτα... Μόνον
θυμηθείτε το : αν η ελευθερία
δεν βαδίζει στα χνάρια του αίματός μας,
εδώ θα μας σκοτώνουν κάθε μέρα. Γεια σας».*

Γιάννης Ρίτσος, «Σκοπευτήριο Καισαριανής»